NVE

Quintilianus

NVC

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIA

LIBRI DUO.

EX EDITIONE G. L. SPALDING.

ACCEDUNT NOTÆ ANGLICÆ.

CURA

C. K. DILLAWAY, A. M.

PHILADELPHIÆ:
PERKINS ET PURVES.
BOSTONIÆ: B. PERKINS.

1844.

STEREOTYPED AT THE
BOSTON TYPE AND STEREOTYPE FOUNDRY.

TO

GEORGE B. EMERSON,

THIS VOLUME

IS RESPECTFULLY INSCRIBED

BY HIS FRIEND,

THE EDITOR.

PREFACE.

In the present volume, which is the tenth of this series, a selection is offered from Quintilian, a celebrated advocate and teacher of eloquence in the first century of the Christian era. His treatise "*De Institutione Oratoria*," the best of his works, contains a complete system of rhetoric, and exhibits the author as a practised master, a man of refined taste, and a close imitator of Cicero.

The tenth book, containing his opinions of Greek and Roman writers, has been selected because it is interesting and important for its history of literature, and is characterized no less by

acuteness than cogency of reasoning. The eleventh has been added for its excellent precepts concerning propriety of speech and style.

The text adopted in this edition is that of Spalding, which is generally admitted to be the most correct. Some brief notes for the illustration of difficult passages have been added, which, it is hoped, will be acceptable to the reader.

C. K. D.

7½ Tremont Row, Boston,
January, 1844.

M. FABII QUINTILIANI

DE

ORATORIA INSTITUTIONE

LIBER DECIMUS.

I. Sed hæc eloquendi præcepta, sicut cogitationi sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos ἕξις nominatur, accesserit: ad quam *scribendo* plus, an *legendo*, an *dicendo* conferatur, solere quæri scio. Quod esset diligenti nobis examinandum cura, si qualibet earum rerum possemus una esse contenti. 2. Verum ita sunt inter se connexa et indiscreta omnia, ut, si quid ex his defuerit, frustra sit in ceteris laboratum. Nam neque solida atque robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stilo vires acceperit: et citra lectionis exemplum labor ille, carens rectore, fluit: qui autem scierit, quo quæque sint modo dicenda, nisi tamen in procinctu, paratamque ad omnes casus, habuerit eloquentiam, velut clausis thesauris incubabit. 3. Non

autem ut quidque præcipue necessarium est, sic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Nam certe cum sit in eloquendo positum oratoris officium, *dicere* ante omnia est; atque hinc initium ejus artis fuisse manifestum est; proximam deinde *imitationem*, novissimam *scribendi* quoque *diligentiam*. 4. Sed ut perveniri ad summa, nisi ex principiis non potest: ita procedente jam opere minima incipiunt esse, quæ prima sunt. Verum nos non, quomodo instituendus orator, hoc loco dicimus: nam id quidem aut satis, aut certe uti potuimus, dictum est: sed athleta, qui omnes jam perdidicerit a præceptore numeros, quo genere exercitationis ad certamina præparandus sit. Igitur eum, qui res invenire et disponere sciet, verba quoque et eligendi et collocandi rationem perceperit, instruamus qua ratione, quod didicit, facere quam optime, quam facillime possit.

5. Num ergo dubium est, quin ei velut opes sint quædam parandæ, quibus uti, ubicunque desideratum erit, possit? Eæ constant *copia rerum ac verborum*. 6. Sed res propriæ sunt cujusque causæ, aut paucis communes: verba in universas paranda: quæ si in rebus singulis essent singula, minorem curam postularent: nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent. Sed cum sint aliis alia aut magis propria, aut magis ornata,

aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promtu, atque, ut ita dicam, in conspectu, ut, cum se judicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit electio. 7. Et quæ idem significarent solitos scio ediscere, quo facilius et occurreret unum ex pluribus, et, cum essent usi aliquo, si breve intra spatium rursus desideraretur, effugiendæ repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intelligi posset. Quod cum est puerile et cujusdam infelicis operæ, tum etiam utile parum: turbam enim modo congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque.

8. Nobis autem *copia cum judicio* paranda est, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequemur *optima legendo atque audiendo.* Non enim solum nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui quodque loco sit aptissimum. 9. Omnibus enim fere verbis, præter pauca, quæ sunt parum verecunda, in oratione locus est. Nam scriptores quidem iamborum veterisque comœdiæ etiam in illis sæpe laudantur: sed nobis nostrum opus interim tueri sat est. Omnia verba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima: nam et humilibus interim et vulgaribus opus, et quæ nitidiore in parte videntur sordida, ubi res poscit, proprie dicuntur. 10. Hæc ut sciamus, atque eorum non

significationem modo, sed formas etiam mensurasque norimus et, ubicunque erunt posita, an conveniant, nisi multa lectione atque auditione assequi nullo modo possumus; cum omnem sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes a mutis nutricibus jussu regum in solitudine educati, etiamsi verba quædam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. 11. Sunt autem alia hujus naturæ, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit: ut *ensis* et *gladius:* alia, quæ etiamsi propria rerum aliquarum sint nomina, τροπικῶς quasi tamen ad eundem intellectum feruntur, ut *ferrum* et *mucro.* 12. Nam per abusionem *sicarios* etiam omnes vocamus, qui cædem telo quocunque commiserint. Alia circuitu verborum plurium ostendimus: quale est, *Et pressi copia lactis.* Plurima vero mutatione figuramus, *Scio*, *Non ignoro*, et, *Non me fugit*, et, *Non me præterit*, et, *Quis nescit?* et, *Nemini dubium est.* 13. Sed etiam ex proximo mutuari licet. Nam et *intelligo*, et *sentio*, et *video*, sæpe idem valent, quod *scio.* Quorum nobis ubertatem ac divitias dabit lectio, ut non solum quomodo occurrent, sed etiam quomodo oportet, utamur. 14. Non semper enim hæc inter se idem faciunt: nec sicut de intellectu animi recte dixerim, *video*, ita de visu

oculorum, *intelligo:* nec ut *mucro* gladium sic *mucronem* gladius ostendit. 15. Sed ut copia verborum sic paratur, ita non verborum tantum gratia legendum vel audiendum est. Nam omnium, quæcunque docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis, quæ traduntur, artibus, cum eo, qui discit, perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante, et sequi jam suis viribus possit: quia, quæ doctor præcepit, orator ostendit.

16. Alia vero audientes, alia legentes magis adjuvant. Excitat, qui dicit, spiritu ipso, nec imagine et ambitu rerum, sed rebus incendit. Vivunt omnia enim, et moventur, excipimusque nova illa, velut nascentia, cum favore ac solicitudine. Nec fortuna modo judicii, sed etiam ipsorum, qui orant, periculo afficimur. 17. Præter hæc, vox et actio decora, commoda, ut quisque locus postulabit, pronunciandi, vel potentissima in dicendo, ratio, et, ut semel dicam, pariter omnia, docent. In lectione certius judicium, quod audienti frequenter aut suus cuique favor, aut ille laudantium clamor extorquet. 18. Pudet enim dissentire, et velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim et vitiosa pluribus placeant, et a corrogatis laudentur etiam quæ non placent. 19. Sed e contrario quoque accidit, ut optime dictis gratiam prava

judicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit: sed repetere sæpius licet, sive dubites, sive memoriæ affigere velis. Repetamus autem et tractemus, et ut cibos mansos ac prope liquefactos demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita et velut confecta, memoriæ imitationique tradatur.

20. Ac diu non nisi optimus quisque, et qui credentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligenter, ac pæne ad scribendi solicitudinem: nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber utique ex integro resumendus, præcipue oratio, cujus virtutes frequenter ex industria quoque occultantur. 21. Sæpe enim præparat, dissimulat, insidiatur orator, eaque in prima parte actionis dicit, quæ sunt in summa profutura. Itaque suo loco minus placent, adhuc nobis, quare dicta sint, ignorantibus: ideoque erunt cognitis omnibus repetenda. 22. Illud vero utilissimum, nosse eas causas, quarum orationes in manus sumserimus: et quoties continget, utrinque habitas legere actiones: ut Demosthenis atque Æschinis inter se contrarias: et Servii Sulpicii atque Messalæ, quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter: et Pollionis et Cassii reo Asprenate, aliasque plurimas. 23. Quin etiam, si minus pares videbuntur, aliquæ tamen ad cog-

noscendam litium quæstionem recte requirentur: ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Ligarium, et Hortensii pro Verre. Quin etiam, easdem causas ut quisque egerit, utile erit scire. Nam de domo Ciceronis dixit Calidius: et pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit, etiamsi egisse eum Cornelius Celsus falso existimat. 24. Et Pollio et Messala defenderunt eosdem, et nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitii Afri, Crispi Passieni, Decimi Lælii orationes ferebantur. Neque id statim legenti persuasum sit, omnia, quæ magni auctores dixerint, utique esse perfecta. Nam et labuntur aliquando, et oneri cedunt, et indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animum: nonnunquam fatigantur: cum Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio vero etiam Homerus ipse videatur. 25. Summi enim sunt, homines tamen: acciditque his, qui, quidquid apud illos reperietur, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur, (id enim est facilius) ac se abunde similes putent, si vitia magnorum consequantur.

26. Modeste tamen et circumspecto judicio de tantis viris pronunciandum est, ne, quod plerisque accidit, damnent quæ non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia

eorum legentibus placere, quam multa displicere, maluerim.

27. Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poëtarum: multique ejus judicium sequuntur: neque immerito. Namque ab his in rebus spiritus, et in verbis sublimitas, et in affectibus motus omnis, et in personis decor petitur, præcipueque velut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optime rerum talium blanditia reparantur. Ideoque in hac lectione Cicero requiescendum putat. 28. Meminerimus tamen, non per omnia poëtas esse oratori sequendos, nec libertate verborum, nec licentia figurarum; genus ostentationi comparatum, et præter id, quod solam petit voluptatem, et eam, fingendo non falsa modo, sed etiam quædam incredibilia, sectatur, patrocinio quoque aliquo juvari: 29. quod alligata ad certam pedum necessitatem non semper uti propriis possit, sed depulsa recta via, necessario ad eloquendi quædam deverticula confugiat: nec mutare quædam modo verba, sed extendere, corripere, convertere, dividere cogatur: nos vero armatos stare in acie, et summis de rebus decernere, et ad victoriam niti. 30. Neque ego arma squalere situ ac rubigine velim, sed fulgorem inesse, qui terreat, qualis est ferri, quo mens simul visusque præstringitur: non qualis auri argentique, imbellis, et potius habenti periculosus.

31. Historia quoque alere orationem quodam uberi jucundoque succo potest. Verum et ipsa sic est legenda, ut sciamus, plerasque ejus virtutes oratori esse vitandas. Est enim proxima poëtis, et quodammodo carmen solutum: et scribitur ad narrandum, non ad probandum: totumque opus non ad actum rei, pugnamque præsentem, sed ad memoriam posteritatis, et ingenii famam componitur: ideoque et verbis remotioribus, et liberioribus figuris narrandi tædium evitat. 32. Itaque, ut dixi, neque illa *Sallustiana brevitas*, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem, et sæpius ineruditum, captanda nobis est: neque illa *Livii lactea ubertas* satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidem quærit. 33. Adde, quod M. Tullius ne Thucydidem quidem aut Xenophontem utiles oratori putat, quanquam illum *bellicum canere*, hujus *ore Musas esse locutas* existimet. Licet tamen nobis in digressionibus uti vel historico nonnunquam nitore, dum in his, de quibus erit quæstio, meminerimus non athletarum toris, sed militum lacertis opus esse: nec versicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, vestem bene ad forensem pulverem facere. 34. Est et alius ex historiis usus, et is quidem maximus, sed non ad præsentem pertiner

locum, ex cognitione rerum exemplorumque, quibus imprimis instructus esse debet orator, ne omnia testimonia expectet a litigatore; sed pleraque ex vetustate diligenter sibi cognita sumat, hoc potentiora, quod ea sola criminibus odii et gratiæ vacant.

35. A philosophorum vero lectione ut essent multa nobis petenda, vitio factum est alio oratorum, qui quidem illis optima sui operis parte cesserunt. Nam et de justis, honestis, utilibus, iisque quæ sint istis contraria, et de rebus divinis maxime dicunt, et argumentantur acriter: et altercationibus atque interrogationibus oratorem futurum optime Socratici præparant. 36. Sed his quoque adhibendum est simile judicium, ut etiam cum in rebus versemur iisdem, non tamen eandem esse conditionem sciamus litium ac disputationum, fori et auditorii, præceptorum et periculorum.

37. Credo exacturos plerosque, cum tantum esse utilitatis in legendo judicemus, ut id quoque adjungamus operi, qui sint, quæ in quoque auctore præcipua virtus. Sed persequi singulos, infiniti fuerit operis. 38. Quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus versuum de Romanis tantum oratoribus loquatur, et tamen de omnibus ...s suæ, quibuscum vivebat, exceptis Cæsare Marcello, silentium egerit: quis erit modus,

si et illos, et qui postea fuerunt, et Græcos omnes, et philosophos? 39. Fuit igitur brevitas illa tutissima, quæ apud Livium in epistola ad filium scripta, *legendos Demosthenem atque Ciceronem: tum ita, ut quisque esset Demostheni et Ciceroni simillimus.* 40. Non est tamen dissimulanda nostri quoque judicii summa. Paucos et vix ullum ex his, qui vetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, quin judicium adhibentibus allaturus sit utilitatis aliquid, cum se Cicero ab illis quoque vetustissimis auctoribus, ingeniosis quidem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adjutum. 41. Nec multo aliud de novis sentio. Quotus enim quisque inveniri tam demens potest, qui ne minima quidem alicujus certe fiducia partis memoriam posteritatis speraverit? qui si quis est, intra primos statim versus deprehendetur, et citius nos demittet, quam ut ejus nobis magno temporis detrimento constet experimentum. 42. Sed non quidquid ad aliquam partem scientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam φράσιν, de qua loquimur, accommodatum.

Verum antequam de singulis loquar, pauca in universum de varietate opinionum dicenda sunt. 43. Nam quidam solos veteres legendos putant, neque in ullis aliis esse naturalem eloquentiam, et robur viris dignum, arbitrantur: alios recens

hæc lascivia, deliciæque, et omnia ad voluptatem multitudinis imperitæ composita, delectant. 44. Ipsorum etiam, qui rectum dicendi genus sequi volunt, alii pressa demum et tenuia, et quæ minimum ab usu quotidiano recedant, sana et vere Attica putant: quosdam elatior ingenii vis, et magis concitata, et alti spiritus plena capit: sunt etiam lenis, et nitidi, et compositi generis non pauci amatores. De qua differentia disseram diligentius, cum de genere dicendi quærendum erit. Interim summatim, quid et a qua lectione petere possint, qui confirmare facultatem dicendi volunt, attingam. 45. Paucos enim, qui sunt eminentissimi, excerpere in animo est. Facile est autem studiosis, qui sint his simillimi, judicare: ne quisquam queratur, omissos forte aliquos, quos ipse valde probet. Fateor enim plures legendos esse, quam qui a me nominabuntur.

Sed nunc genera ipsa lectionum, quæ præcipue convenire intendentibus, ut oratores fiant, existimem, persequor.

46. Igitur, ut Aratus *ab Jove incipiendum* putat, ita nos rite cœpturi ab *Homero* videmur. Hic enim, quemadmodum *ex oceano* dicit ipse *amnium vim fontiumque cursus initium capere*, omnibus eloquentiæ partibus exemplum et ortum dedit. Hunc nemo in magnis rebus sublimitate, parvis proprietate superaverit. Idem lætus ac

pressus, jucundus et gravis, tum copia, tum brevitate mirabilis: nec poëtica modo, sed oratoria virtute eminentissimus. 47. Nam ut de laudibus, exhortationibus, consolationibus taceam: nonne vel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, vel in primo inter duces illa contentio, vel dictæ in secundo sententiæ, omnes litium ac consiliorum explicant artes? 48. Affectus quidem, vel illos mites, vel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in sua potestate hunc auctorem habuisse fateatur. Age vero, non utriusque operis ingressus in paucissimis versibus legem prooemiorum, non dico, servavit, sed constituit? Nam benevolum auditorem invocatione dearum, quas præsidere vatibus creditum est, et intentum proposita rerum magnitudine, et docilem summa celeriter comprehensa facit. 49. Narrare vero quis brevius, quam qui mortem nunciat Patrocli, quis significantius potest, quam qui Curetum Ætolorumque prœlium exponit? Jam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum et argumenta, ceteraque quæ probandi ac refutandi sunt, ita multa, ut etiam, qui de artibus scripserunt, plurimi harum rerum testimonium ab hoc poëta petant. 50. Nam epilogus quidem quis unquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus æquari? Quid? in verbis, sententiis, figuris, dispositione totius operis, nonne humani

ingenii modum excedit? ut magni sit viri, virtutes ejus non æmulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi. 51. Verum hic omnes sine dubio, et in omni genere eloquentiæ procul a se reliquit; epicos tamen præcipue: videlicet quia clarissima in materia simili comparatio est. 52. Raro assurgit *Hesiodus*, magnaque pars ejus in nominibus est occupata; tamen utiles circa præcepta sententiæ, levitasque verborum et compositionis probabilis: daturque ei palma in illo medio genere dicendi. 53. Contra in *Antimacho* vis et gravitas, et minime vulgare eloquendi genus habet laudem. Sed quamvis ei secundas fere Grammaticorum consensus deferat; et affectibus, et jucunditate, et dispositione, et omnino arte deficitur, ut plane manifesto appareat, quanto sit aliud proximum esse, aliud secundum. 54. *Panyasin* ex utroque mixtum putant in eloquendo, neutriusque æquare virtutes: alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione superari. *Apollonius* in ordinem a grammaticis datum non venit, quia Aristarchus atque Aristophanes, poëtarum judices, neminem sui temporis in numerum redegerunt: non tamen contemnendum edidit opus æquali quadam mediocritate. 55. *Arati* materia motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cujusquam it oratio: sufficit tamen operi, cui se parem

credidit. Admirabilis in suo genere *Theocritus*, sed musa illa rustica et pastoralis non forum modo, verum ipsam etiam urbem reformidat. 56. Audire videor undique congerentes nomina plurimorum poëtarum. Quid? Herculis acta non bene *Pisandros?* Quid? *Nicandrum* frustra secuti *Macer* atque *Virgilius?* Quid? *Euphorionem* transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius frustra *Tyrtæum* Homero subjungit? 57. Nec sane quisquam est tam procul a cognitione eorum remotus, ut non indicem certe ex bibliotheca sumtum transferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utique damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid: sed ad illos jam perfectis constitutisque viribus revertemur. 58. Quod in cœnis grandibus sæpe facimus, ut, cum optimis satiati sumus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata sit. Tunc et elegiam vacabit in manus sumere, cujus princeps habetur *Callimachus:* secundas confessione plurimorum *Philetas* occupavit. 59. Sed dum assequimur illam firmam, ut dixi, facilitatem, optimis assuescendum est: et multa magis quam multorum lectione formanda mens, et ducendus color. Itaque ex tribus receptis Aristarchi judicio scriptoribus iamborum,

ad ἕξιν maxime pertinebit unus *Archilochus.* 60. Summa in hoc vis elocutionis, cum validæ, tum breves vibrantesque sententiæ, plurimum sanguinis atque nervorum, adeo ut videatur quibusdam, quod quoquam minor est, materiæ esse, non ingenii vitium. 61. Novem vero Lyricorum longe *Pindarus* princeps, spiritus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum verborumque copia, velut quodam eloquentiæ flumine: propter quæ Horatius eum merito credidit nemini imitabilem. 62. *Stesichorum*, quam sit ingenio validus, materiæ quoque ostendunt, maxima bella et clarissimos canentem duces, et epici carminis onera lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul loquendoque debitam dignitatem: ac, si tenuisset modum, videtur æmulari proximus Homerum potuisse: sed redundat, atque effunditur: quod ut est reprehendendum, ita copiæ vitium est. 63. *Alcæus* in parte operis *aureo plectro* merito donatur, qua tyrannos insectatus multum etiam moribus confert: in eloquendo quoque brevis et magnificus, et diligens, et plerumque Homero similis: sed in lusus et amores descendit, majoribus tamen aptior. 64. *Simonides*, tenuis alioqui, sermone proprio et jucunditate quadam commendari potest: præcipua tamen ejus in commovenda miseratione virtus, ut quidam in hac eum parte omnibus ejus operis auctoribus

præferant. 65. Antiqua comœdia cum sinceram illam sermonis Attici gratiam prope sola retinet, tum facundissimæ libertatis, etsi est insectandis vitiis præcipua, plurimum tamen virium etiam in ceteris partibus habet. Nam et grandis, et elegans, et venusta: et nescio an nulla, post Homerum tamen, quem, ut Achillem, semper excipi par est, aut similior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. 66. Plures ejus auctores: *Aristophanes* tamen, et *Eupolis*, *Cratinus*que præcipui. Tragœdias primum in lucem *Æschylus* protulit, sublimis et gravis, et grandiloquus sæpe usque ad vitium, sed rudis in plerisque et incompositus: propter quod correctas ejus fabulas in certamen deferre posterioribus poëtis Athenienses permisere, suntque eo modo multi coronati. 67. Sed longe clarius illustraverunt hoc opus *Sophocles* atque *Euripides*: quorum in dispari dicendi via uter sit poëta melior, inter plurimos quæritur. Idque ego sane, quoniam ad præsentem materiam nihil pertinet, injudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur necesse est, iis, qui se ad agendum comparant, utiliorem longe fore Euripidem. 68. Namque is et in sermone (quod ipsum reprehendunt, quibus gravitas et cothurnus et sonus Sophoclis videtur esse sublimior) magis accedit oratorio generi: et sententiis densus, et in iis, quæ a sapientibus tradita

sunt, pæne ipsis par, et dicendo ac respondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro diserti, comparandus; in affectibus vero cum omnibus mirus, tum in iis, qui miseratione constant, facile præcipuus. 69. Hunc et admiratus maxime est, ut sæpe testatur, et secutus, quanquam in opere diverso, *Menander:* qui vel unus, meo quidem judicio, diligenter lectus, ad cuncta, quæ præcipimus, efficienda sufficiat: ita omnem vitæ imaginem expressit; tanta in eo inveniendi copia, et eloquendi facultas; ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. 70. Nec nihil profecto viderunt, qui orationes, quæ *Charisii* nomine eduntur, a Menandro scriptas putant. Sed mihi longe magis orator probari in opere suo videtur, nisi forte aut illa mala judicia, quæ Epitrepontes, Epicleros, Locri habent, aut meditationes in Psophodee, Nomothete, Hypobolimæo non omnibus oratoris numeris sunt absolutæ. 71. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum eum declamatoribus puto, quoniam his necesse est, secundum conditionem controversiarum plures subire personas, patrum, filiorum, militum, rusticorum, divitum, pauperum, irascentium, deprecantium, mitium, asperorum. In quibus omnibus mire custoditur ab hoc poëta decor. 72. Atque ille quidem omnibus ejusdem operis auctoribus abstulit nomen, et fulgore quodam suæ claritatis tene-

bras obduxit. Habent tamen alii quoque Comici, si cum venia leguntur, quædam, quæ possis decerpere: et præcipue *Philemon*, qui ut pravis sui temporis judiciis Menandro sæpe prælatus est, ita consensu tamen omnium meruit credi secundus.

73. *Historiam* multi scripsere præclare, sed nemo dubitat longe duos ceteris præferendos, quorum diversa virtus laudem pæne est parem consecuta. Densus, et brevis, et semper instans sibi *Thucydides*: dulcis, et candidus, et fusus *Herodotus*: ille concitatis, hic remissis affectibus melior; ille concionibus, hic sermonibus; ille vi, hic voluptate. 74. *Theopompus* his proximus, ut in historia prædictis minor, ita oratori magis similis: ut qui, antequam est ad hoc opus sollicitatus, diu fuerit orator. *Philistus* quoque meretur, qui turbæ quamvis bonorum post eos auctorum eximatur, imitator Thucydidis, et ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. *Ephorus*, ut Isocrati visum, calcaribus eget. *Clitarchi* probatur ingenium, fides infamatur. 75. Longo post intervallo temporis natus *Timagenes* hoc est vel ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam nova laude reparavit. *Xenophon* non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est.

76. Sequitur *oratorum* ingens manus, ut cum decem simul Athenis ætas una tulerit. Quorum longe princeps *Demosthenes*, ac pæne lex orandi

fuit: tanta vis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam nervis intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quod desit in eo, nec quod redundet invenias. 77. Plenior *Æschines*, et magis fusus, et grandiori similis, quo minus strictus est: carnis tamen plus habet, minus lacertorum. Dulcis imprimis et acutus *Hyperides:* sed minoribus causis, ut non dixerim utilior, magis par. 78. His ætate *Lysias* major, subtilis atque elegans, et quo nihil, si oratori satis esset docere, quæras perfectius: nihil enim est inane, nihil arcessitum; puro tamen fonti, quam magno flumini propior. 79. *Isocrates* in diverso genere dicendi nitidus et comtus, et palæstræ, quam pugnæ, magis accommodatus, omnes dicendi Veneres sectatus est; nec immerito: auditoriis enim se, non judiciis compararat: in inventione facilis, honesti studiosus: in compositione adeo diligens, ut cura ejus reprehendatur. 80. Neque ego in his, de quibus locutus sum, has solas virtutes, sed has præcipuas puto: nec ceteros parum fuisse magnos. Quin etiam *Phalerea* illum *Demetrium*, quanquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur, multum ingenii habuisse et facundiæ fateor, vel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est fere ex Atticis, qui dici possit orator: quem tamen in illo medio genere dicendi præfert omnibus Cicero.

81. *Philosophorum*, ex quibus plurimum se traxisse eloquentiæ M. Tullius confitetur, quis dubitet *Platonem* esse præcipuum, sive acumine disserendi, sive eloquendi facultate divina quadam et Homerica? multum enim supra prosam orationem, et quam pedestrem Græci vocant, surgit: ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo instinctus. 82. Quid ego commemorem *Xenophontis* illam jucunditatem inaffectatam, sed quam nulla consequi affectatio possit? ut ipsæ sermonem finxisse Gratiæ videantur, et, quod de Pericle veteris comœdiæ testimonium est, in hunc transferri justissime possit, in labris ejus sedisse quandam persuadendi deam. 83. Quid reliquorum *Socraticorum* elegantiam? Quid *Aristotelem?* quem dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suavitate, an inventionum acumine, an varietate operum, clariorem putem. Nam in *Theophrasto* tam est loquendi nitor ille divinus, ut ex eo nomen quoque traxisse dicatur. 84. Minus indulsere eloquentiæ *Stoici* veteres: sed cum honesta suaserunt, tum in colligendo probandoque, quæ instituerant, plurimum valuerunt: rebus tamen acuti magis, quam, id quod sane non affectant, oratione magnifici.

85. Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Home-

rus, sic apud nos *Virgilius* auspicatissimum dederit exordium, omnium ejus generis poëtarum, Græcorum nostrorumque, haud dubie proximus. 86. Utor enim verbis iisdem, quæ ex Afro Domitio juvenis excepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere, *Secundus*, inquit, *est Virgilius, propior tamen primo, quam tertio.* Et hercule ut illi naturæ cœlesti atque immortali cesserimus, ita curæ et diligentiæ vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum: et quantum eminentibus vincimur, fortasse æqualitate pensamus. 87. Ceteri omnes longe sequentur. Nam *Macer* et *Lucretius* legendi quidem, sed non ut phrasin, id est, corpus eloquentiæ faciant: elegantes in sua quisque materia, sed alter humilis, alter difficilis. *Atacinus Varro* in iis, per quæ nomen est assecutus, interpres operis alieni, non spernendus quidem, verum ad augendam facultatem dicendi parum locuples. 88. *Ennium*, sicut sacros vetustate lucos, adoremus, in quibus grandia et antiqua robora jam non tantam habent speciem, quantam religionem. Propiores alii, atque ad hoc, de quo loquimur, magis utiles. Lascivus quidem in heroicis quoque *Ovidius*, et nimium amator ingenii sui: laudandus tamen partibus. 89. *Cornelius* autem *Severus*, etiamsi versificator quam poëta melior, si tamen, ut est dictum, ad exemplar primi libri

bellum Siculum perscripsisset, vindicaret sibi jure secundum locum. Sed eum consummari mors immatura non passa est: puerilia tamen ejus opera et maximam indolem ostendunt et admirabilem, præcipue in ætate illa, recti generis voluntatem. 90. Multum in *Valerio Flacco* nuper amisimus. Vehemens et poëticum ingenium *Saleii Bassi* fuit, nec ipsum senectute maturum. *Rabirius* ac *Pedo* non indigni cognitione, si vacet. *Lucanus* ardens, et concitatus, et sententiis clarissimus, et, ut dicam quod sentio, magis oratoribus quam poëtis annumerandus. 91. Hos nominavimus, quia Germanicum Augustum ab institutis studiis deflexit cura terrarum, parumque diis visum est, esse eum maximum poëtarum. Quid tamen his ipsis ejus operibus, in quæ, donato imperio, juvenis secesserat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris præstantius? Quis enim caneret bella melius, quam qui sic gerit? Quem præsidentes studiis deæ propius audirent? Cui magis suas artes aperiret familiare numen Minerva? 92. Dicent hæc plenius futura secula. Nunc enim ceterarum fulgore virtutum laus ista præstringitur. Nos tamen sacra litterarum colentes feras, Cæsar, si non tacitum hoc præterimus, et Virgiliano certe versu testamur,

"Inter victrices hederam tibi serpere lauros."

93. Elegia quoque Græcos provocamus, cujus mihi tersus atque elegans maxime videtur auctor *Tibullus*. Sunt qui *Propertium* malint. *Ovidius* utroque lascivior: sicut durior *Gallus*. Satira quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus *Lucilius* quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non ejusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poëtis præferre non dubitent. 94. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui *Lucilium fluere lutulentum*, et, *esse aliquid, quod tollere possis*, putat. Nam eruditio in eo mira, et libertas, atque inde acerbitas, et abunde salis. Multo est tersior ac purus magis *Horatius*, et ad notandos hominum mores præcipuus. Multum et veræ gloriæ, quamvis uno libro, *Persius* meruit. Sunt clari hodieque, et qui olim nominabuntur. 95. Alterum illud etiam prius satiræ genus, sed non sola carminum varietate mixtum condidit *Terentius Varro*, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguæ Latinæ, et omnis antiquitatis, et rerum Græcarum, nostrarumque, plus tamen scientiæ collaturus, quam eloquentiæ. 96. Iambus non sane a Romanis celebratus est, ut proprium opus; quibusdam interpositus: cujus acerbitas in *Catullo, Bibaculo, Horatio:* quanquam illi epodos intervenire reperiatur. At Lyricorum idem *Horatius*

fere solus legi dignus. Nam et insurgit aliquando, et plenus est jucunditatis et gratiæ, et variis figuris et verbis felicissime audax. Si quendam adjicere velis, is erit *Cæsius Bassus*, quem nuper vidimus: sed eum longe præcedunt ingenia viventium. 97. Tragœdiæ scriptores veterum *Accius* atque *Pacuvius* clarissimi gravitate sententiarum, verborum pondere, auctoritate personarum. Ceterum nitor, et summa in excolendis operibus manus, magis videri potest temporibus, quam ipsis defuisse. Virium tamen Accio plus tribuitur: Pacuvium videri doctiorem, qui esse docti affectant, volunt. 98. Jam *Varii Thyestes* cuilibet Græcarum comparari potest. *Ovidii Medea* videtur mihi ostendere, quantum ille vir præstare potuerit, si ingenio suo temperare quam indulgere maluisset. Eorum quos viderim, longe princeps *Pomponius Secundus*, quem senes parum tragicum putabant, eruditione ac nitore præstare confitebantur. 99. In comœdia maxime claudicamus; licet Varro *Musas*, Ælii Stilonis sententia, *Plautino* dicat *sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent*; licet *Cæcilium* veteres laudibus ferant; licet *Terentii scripta* ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, et plus adhuc habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetissent. 100. Vix levem consequimur umbram, adeo ut mihi sermo ipse

Romanus non recipere videatur illam solis concessam Atticis venerem, quando eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit *Afranius*, utinamque non inquinasset argumenta puerorum fœdis amoribus, mores suos fassus.

101. At non historia cesserim Græcis, nec opponere Thucydidi *Sallustium* verear: neque indignetur sibi Herodotus æquari *T. Livium*, cum in narrando miræ jucunditatis, clarissimique candoris, tum in concionibus, supra quam enarrari potest, eloquentem: ita quæ dicuntur omnia, cum rebus, tum personis, accommodata sunt: affectus quidem, præcipue eos, qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum commendavit magis. 102. Ideoque immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse videtur *Servilius Nonianus*, pares eos magis, quam similes: qui et ipse a nobis auditus est, elati vir ingenii, et sententiis creber, sed minus pressus, quam historiæ auctoritas postulat. 103. Quam, paulum ætate præcedens eum *Bassius Aufidius*, egregie, utique in libris belli Germanici, præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse viribus minor. 104. Superest adhuc, et exornat ætatis nostræ gloriam, vir seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur.

Habet amatores, nec imitatores; ut libertas, quanquam circumcisis quæ dixisset, ei nocuerit. Sed elatum abunde spiritum, et audaces sententias deprehendas etiam in iis, quæ manent. Sunt et alii scriptores boni: sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus.

105. *Oratores* vero vel præcipue Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possint. Nam *Ciceronem* cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro, quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim non sit id propositi, ut eum *Demostheni* comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum Demosthenem imprimis legendum, vel ediscendum potius putem. 106. Quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior; ille concludit astrictius, hic latius; pugnat ille acumine semper, hic frequenter et pondere; illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici; curæ plus in illo, in hoc naturæ. 107. Salibus certe, et commiseratione, qui duo plurimum affectus valent, vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed et nobis illa, quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusque, dialogisve, quibus nihil ille, nulla

contentio est. 108. Cedendum vero in hoc quidem, quod ille et prior fuit, et ex magna parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. 109. Nec vero quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantum, sed plurimas, vel potius omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissima ubertate. Non enim *pluvias*, ut ait Pindarus, *aquas colligit; sed vivo gurgite exundat*, dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. 110. Nam quis docere diligentius, movere vehementius potest? Cui tanta unquam jucunditas affuit? Ipsa illa, quæ extorquet, impetrare eum credas, et, cum transversum vi sua judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. 111. Jam in omnibus, quæ dicit, tanta auctoritas inest, ut dissentire pudeat: nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidem; cum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata, et illa, qua nihil pulchrius auditu est, oratio præ se fert tamen felicissimam facilitatem. 112. Quare non immerito ab hominibus ætatis suæ *regnare in judiciis* dictus est: apud posteros vero id consecutus, ut Cicero jam non hominis nomen,

sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum: ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. 113. Multa in *Asinio Pollione* inventio, summa diligentia, adeo ut quibusdam etiam nimia videatur: et consilii et animi satis: a nitore et jucunditate Ciceronis ita longe abest, ut videri possit seculo prior. At *Messala* nitidus et candidus, et quodammodo præferens in dicendo nobilitatem suam; viribus minor. 114. *C.* vero *Cæsar* si foro tantum vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus proprie studiosus fuit, elegantia. 115. Multum ingenii in *Cælio*, et præcipue in accusando multa urbanitas, dignusque vir, cui et mens melior, et vita longior contigisset. Inveni qui *Calvum* præferrent omnibus, inveni qui Ciceroni crederent, eum nimia contra se calumnia verum sanguinem perdidisse: sed est et sancta et gravis oratio, et custodita, et frequenter vehemens quoque. Imitator autem est Atticorum, fecitque illi properata mors injuriam, si quid adjecturus sibi, non si quid detracturus fuit. 116. Et *Servius Sulpicius* insignem non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum judicio legatur, dabit imitatione

digna *Cassius Severus:* qui, si ceteris virtutibus colorem et gravitatem orationis adjecisset, ponendus inter præcipuos foret. 117. Nam et ingenii plurimum est in eo, et acerbitas mira; et urbanitas ejus summa: sed plus stomacho, quam consilio dedit. Præterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. 118. Sunt alii multi diserti, quos persequi longum est. Eorum, quos viderim, *Domitius Afer*, et *Julius Africanus*, longe præstantissimi. Arte ille, et toto genere dicendi præferendus, et quem in numero veterum locare non timeas: hic concitatior, sed in cura verborum nimius, et compositione nonnunquam longior, et translationibus parum modicus. Erant clara et nuper ingenia. 119. Nam et *Trachalus* plerumque sublimis, et satis apertus fuit, et quem velle optima crederes: auditus tamen major. Nam et vocis, quantam in nullo cognovi, felicitas, et pronuntiatio vel scenis suffectura, et decor, omnia denique ei, quæ sunt extra, superfuerunt. Et *Vibius Crispus*, compositus, et jucundus, et delectationi natus: privatis tamen causis quam publicis melior. 120. *Julio Secundo* si longior contigisset ætas, clarissimum profecto nomen oratoris apud posteros foret. Adjecisset enim, atque adjiciebat ceteris virtutibus suis, quod desiderari potest. Id est autem, ut esset multo magis pugnax, et sæpius ad curam rerum ab

elocutione respiceret. 121. Ceterum interceptus quoque magnum sibi vindicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando, quod velit, gratia: tam candidum et lene et speciosum dicendi genus: tanta verborum, etiam quæ assumta sunt, proprietas: tanta in quibusdam ex periculo petitis significantia. 122. Habebunt qui post nos de oratoribus scribent, magnam eos, qui nunc vigent, materiam vere laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia. Namque et consummati jam patroni veteribus æmulantur, et eos juvenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria.

123. Supersunt, qui de philosophia scripserint, quo in genere paucissimos adhuc eloquentes litteræ Romanæ tulerunt. Idem igitur *M. Tullius*, qui ubique, etiam in hoc opere Platonis æmulus exstitit. Egregius vero, multoque, quam in orationibus, præstantior *Brutus*, suffecit ponderi rerum: scias eum sentire, quæ dicit. 124. Scripsit non parum multa *Cornelius Celsus*, *Sextios* secutus, non sine cultu ac nitore. *Plancus* in Stoicis rerum cognitione utilis. In Epicureis levis quidem, sed non injucundus tamen auctor est *Catius*. 125. Ex industria *Senecam* in omni genere eloquentiæ distuli, propter vulgatam falso de me opinionem, quia damnare eum, et invisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi,

dum corruptum et omnibus vitiis fractum dicendi genus revocare ad severiora judicia contendo. 126. Tum autem solus hic fere in manibus adolescentium fuit. Quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cum diversi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis, quam imitabantur: tantumque ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. 127. Foret enim optandum, pares, aut saltem proximos, illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, et ad ea se quisque dirigebat effingenda, quæ poterat: deinde cum se jactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. 128. Cujus et multæ alioqui, et magnæ virtutes fuerunt: ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab his, quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem fere studiorum materiam. 129. Nam et orationes ejus, et poëmata, et epistolæ, et dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit. Multæ in eo claræque sententiæ, multa etiam morum gratia legenda: sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima, quod abundant dulcibus vitiis. 130. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno judi-

cio. Nam si aliqua contemsisset, si parum non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset: consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. 131. Verum sic quoque jam robustis, et severiore genere satis firmatis legendus, vel ideo, quod exercere potest utrinque judicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt: eligere modo curæ sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet, quæ, quod voluit, effecit.

II. Ex his ceterisque lectione dignis auctoribus et verborum sumenda copia est et varietas figurarum, et componendi ratio: tum ad exemplum virtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur *imitatione*. Nam ut invenire primum fuit, estque præcipuum: sic ea, quæ bene inventa sunt, utile sequi. 2. Atque omnis vitæ ratio sic constat, ut, quæ probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic litterarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici vocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptum formari videmus. 3. Et hercule necesse est, aut

similes aut dissimiles bonis simus. Similem raro natura præstat, frequenter imitatio. Sed hoc ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationem omnium facit, quam fuit iis, qui nihil, quod sequerentur, habuerunt, nisi caute et cum judicio apprehenditur, nocet.

4. Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit, vel quia pigri est ingenii, contentum esse iis, quæ sint ab aliis inventa. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ sine exemplo fuerunt, si homines nihil nisi quod jam cognovissent, faciendum sibi aut cogitandum putassent? Nempe nihil fuisset inventum. 5. Cur igitur nefas est reperiri aliquid a nobis, quod ante non fuerit? An illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærendum non eo ipso concitemur, quod certe scimus invenisse eos, qui quæsierunt? 6. Et cum illi, qui nullum cujusquam rei habuerunt magistrum, plurima in posteros tradiderint, nobis usus aliarum rerum ad eruendas alias non proderit, sed nihil habebimus, nisi beneficii alieni? quemadmodum quidam pictores in id solum student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant. 7. Turpe etiam illud est, contentum esse id consequi, quod imiteris. Nam rursus quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo, quem sequebatur? Nihil in poëtis supra *Livium Andronicum;* nihil in historiis

supra *Pontificum annales* haberemus: ratibus adhuc navigaretur: non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas umbræ, quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. 8. Ac si omnia percenseas, nulla sit ars, qualis inventa est, nec intra initium stetit: nisi forte nostra potissimum tempora damnamus hujus infelicitatis, ut nunc demum crescat nihil. Nihil autem crescit sola imitatione. 9. Quodsi prioribus adjicere fas non est, quomodo sperare possumus illum oratorem perfectum? cum in his, quos maximos adhuc novimus, nemo sit inventus, in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur. Sed etiam qui summa non appetunt, contendere potius, quam sequi debent. 10. Nam qui agit, ut prior sit, forsitan etiam, si non transierit, æquabit. Eum vero nemo potest æquare, cujus vestigiis sibi utique insistendum putat. Necesse est enim, semper sit posterior, qui sequitur. Adde quod plerumque facilius est plus facere, quam idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res simplicissimæ, quæque pares maxime videantur, utique discrimine aliquo discernantur. 11. Adde quod quidquid alteri simile est, necesse est minus sit eo, quod imitatur, ut umbra corpore, et imago facie, et actus histrionum veris affectibus. Quod in orationibus quoque evenit. Namque eis, quæ

in exemplum assumimus, subest natura, et vera vis: contra omnis imitatio ficta est, et ad alienum propositum accommodatur. 12. Quo fit, ut minus sanguinis ac virium declamationes habeant, quam orationes: quia in illis vera, in his assimulata materia est. Adde quod ea, quæ in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inventio, vis, facilitas, et quidquid arte non traditur. 13. Ideo plerique, cum verba ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mire a se, quæ legerunt, effingi arbitrantur: cum et verba intercidant invalescantque temporibus, ut quorum certissima sit regula in consuetudine, eaque non sua natura sint bona aut mala: nam per se soni tantum sunt: sed prout opportune proprieque aut secus collocata sunt; et compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate gratissima.

14. Quapropter exactissimo judicio circa hanc partem studiorum examinanda sunt omnia. Primum, quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cujusque et corruptissimi concupierunt. Tum in ipsis, quos elegerimus, quid sit, ad quod nos efficiendum comparemus. 15. Nam in magnis quoque auctoribus incidunt aliqua vitiosa, et a doctis inter ipsos etiam mutuo reprehensa: atque utinam tam bona imitantes dicerent melius, quam mala pejus dicunt. Nec

vero saltem iis, quibus ad evitanda vitia judicii satis fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere, et solam, ut sic dixerim, cutem, vel potius illas Epicuri figuras, quas e summis corporibus dicit effluere. 16. Hoc autem his accidit, qui non introspectis penitus virtutibus, ad primum se velut aspectum orationis aptarunt: et cum iis felicissime cessit imitatio, verbis atque numeris sunt non multum differentes, vim dicendi atque inventionis non assequuntur, sed plerumque declinant in pejus, et proxima virtutibus vitia comprehendunt, fiuntque pro grandibus tumidi, pressis exiles, fortibus temerarii, lætis corrupti, compositis exultantes, simplicibus negligentes. 17. Ideoque qui horride atque incomposite quamlibet illud frigidum et inane extulerunt, antiquis se pares credunt: qui carent cultu atque sententiis, Atticis scilicet: qui præcisis conclusionibus obscuri, Sallustium atque Thucydidem superant: tristes ac jejuni Pollionem æmulantur: otiosi et supini, si quid modo longius circumduxerunt, jurant ita Ciceronem locuturum fuisse. 18. Noveram quosdam, qui se pulchre expressisse genus illud cœlestis hujus in dicendo viri sibi viderentur, si in clausula posuissent, *Esse videatur*. Ergo primum est, ut, quod imitaturus est quisque, intelligat, et quare bonum sit, sciat. Tum in suscipiendo onere consulat suas vires.

19. Nam quædam sunt imitabilia, quibus aut infirmitas naturæ non sufficiat, aut diversitas repugnet. Ne, cui tenue ingenium erit, sola velit fortia et abrupta: cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis et vim suam perdat, et elegantiam, quam cupit, non assequatur. Nihil est enim tam indecens, quam cum mollia dure fiunt. 20. Atque ego illi præceptori, quem instituebam in libro secundo, credidi non ea sola docenda esse, ad quæ quemque discipulorum natura compositum videret. Et adjuvare debet, quæ in quoque eorum invenit bona, et, quantum fieri potest, adjicere, quæ desunt, et emendare quædam et mutare. Rector enim est alienorum ingeniorum atque formator: difficilius est naturam suam fingere. 21. Sed ne ille quidem doctor, quanquam omnia, quæ recta sunt, velit esse in suis auditoribus quam plenissima, in eo tamen, cui naturam obstare viderit, laborabit.

Id quoque vitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poëtas nobis et historicos, in illis operibus oratores aut declamatores imitandos putemus. 22. Sua cuique proposita lex, suus cuique decor est. Nam comœdia non cothurnis assurgit, nec contra tragœdia socculo ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune: imitemur, quod commune est. 23. Etiam hoc solet incommodi accidere eis, qui se uni alicui

generi dediderunt, ut si asperitas iis placuit alicujus, hanc etiam in leni ac remisso causarum genere non exuant: si tenuitas ac jucunditas, in asperis gravibusque causis ponderi rerum parum respondeant: cum sit diversa non causarum modo inter ipsas conditio, sed in singulis etiam causis partium; sintque alia leniter, alia aspere, alia concitate, alia remisse, alia docendi, alia movendi gratia dicenda: quorum omnium dissimilis atque divisa inter se ratio est. 24. Itaque ne hoc quidem suaserim, uni se alicui proprie, quem per omnia sequatur, addicere. Omnium perfectissimus Græcorum Demosthenes: aliquid tamen aliquo in loco melius alii: plurima ille. Sed non qui maxime imitandus, et solus imitandus est. 25. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere, quomodo M. Tullius dixit? Mihi quidem satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamen noceret, vim Cæsaris, asperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi, quibusdam in locis assumere? 26. Nam præter id, quod prudentis est, quod in quoque optimum est, si possit, suum facere: tum, in tanta rei difficultate, unum intuentes vix aliqua pars sequitur. Ideoque cum totum exprimere, quem elegeris, pæne sit homini inconcessum: plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, et, quod cuique loco conveniat, aptemus.

27. Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit tantum in verbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis viris decoris in rebus atque personis, quod consilium, quæ dispositio, quam omnia etiam, quæ delectationi videantur data, ad victoriam spectent: quid agatur procemio, quæ ratio et quam varia narrandi, quæ vis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis movendis scientia, quamque laus ipsa popularis utilitatis gratia assumta, quæ tum est pulcherrima, cum sequitur, non cum arcessitur. Hæc si perviderimus, tum vere imitabimur. 28. Qui vero etiam propria his bona adjecerit, ut suppleat, quæ deerant, circumcidat, si quid redundabit, is erit, quem quærimus, perfectus orator: quem nunc consummari potissimum oporteat, cum tanto plura exempla bene dicendi supersint, quam illis, qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nam erit hæc quoque laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

III. Et hæc quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in iis autem, quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stilus. Nec immerito M. Tullius hunc *optimum effectorem ac magistrum dicendi* vocavit. Cui sententiæ personam L. Crassi in disputationibus, quæ sunt de oratore, assignando,

judicium suum cum illius auctoritate conjunxit. 2. Scribendum ergo quam diligentissime, et quam plurimum. Nam ut terra altius effossa generandis alendisque seminibus fecundior fit: sic profectus non a summo petitus, studiorum fructus et fundit uberius, et fidelius continet. Nam, sine hac quidem conscientia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, et verba in labris nascentia. 3. Illic radices, illic fundamenta sunt: illic opes velut sanctiore quodam ærario reconditæ, unde ad subitos quoque casus, cum res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, et usu non exhauriantur. 4. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effingi cito, præposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ nascendi quoque hanc fecerit legem, ut majora animalia diutius visceribus parentis continerentur.

Sed cum sit duplex quæstio, *quomodo*, et *quæ* maxime scribi oporteat, jam hinc ordinem sequar. 5. Sit primo vel tardus, dum diligens, stilus: quæramus optima, nec protinus offerentibus se gaudeamus: adhibeatur judicium inventis, dispositio probatis. Delectus enim rerum verborumque agendus est, et pondera singulorum examinanda. Post subeat ratio collocandi, versenturque omni modo numeri: non, ut quodque se proferet

verbum, occupet locum. 6. Quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda sæpius erunt scriptorum proxima. Nam præter id, quod sic melius junguntur prioribus sequentia, calor quoque ille cogitationis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro vires, et velut repetito spatio sumit impetum; quod in certamine saliendi fieri videmus, ut conatum longius petant, et ad illud aliud, quo contenditur, spatium cursu ferantur: utque in jaculando brachia reducimus, et, expulsuri tela, nervos retro tendimus. 7. Interim tamen, si feret flatus, danda sunt vela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim nostra, dum nascuntur, placent: alioqui nec scriberentur. Sed redeamus ad judicium, et retractemus suspectam facilitatem. 8. Sic scripsisse Sallustium accepimus: et sane manifestus est etiam ex opere ipso labor. Virgilium quoque paucissimos die composuisse versus, auctor est Varus. 9. Oratoris quidem alia conditio est. Itaque hanc moram et sollicitudinem initiis impero. Nam primum hoc constituendum, hoc obtinendum est, ut quam optime scribamus: celeritatem dabit consuetudo. Paulatim res facilius se ostendent, verba respondebunt, compositio prosequetur: cuncta denique, ut in familia bene instituta, in officio erunt. 10. Summa hæc est rei. Cito scribendo non fit, ut bene scribatur: bene scribendo fit, ut cito.

Sed tum maxime, cum facultas illa contigerit, resistamus, ut provideamus, et ferocientes equos frenis quibusdam coërceamus: quod non tam moram faciet, quam novos impetus dabit. Neque enim rursus eos, qui robur aliquod in stilo fecerint, ad infelicem calumniandi se pœnam alligandos puto. 11. Nam quomodo sufficere officiis civilibus possit, qui singulis actionum partibus insenescat? Sunt autem, quibus nihil sit satis; omnia mutare, omnia aliter dicere, quam occurrit, velint: increduli quidam, et de ingenio suo pessime meriti, qui diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatem. 12. Nec promtum est dicere, utros peccare validius putem, quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, et in silentium usque descendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narrasse mihi Julium Secundum illum, æqualem meum, atque a me, ut notum est, familiariter amatum, miræ facundiæ virum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi a patruo suo dictum. 13. Is fuit Julius Florus, in eloquentia Galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioqui inter paucos disertus, et dignus illa propinquitate. Is cum Secundum, scholæ adhuc operatum, tristem forte vidisset, interrogavit, quæ causa frontis tam adductæ? 14. Nec

dissimulavit adolescens, tertium jam diem esse, quod omni labore materiæ ad scribendum destinatæ non inveniret exordium: quo sibi non præsens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, *Numquid tu*, inquit, *melius dicere vis*, *quam potes?* 15. Ita se res habet. Curandum est, ut quam optime dicamus: dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Ut possimus autem scribere etiam plura celerius, non *exercitatio* modo præstabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam *ratio;* si non resupini, spectantesque tectum, et cogitationem murmure agitantes, exspectaverimus, quid obveniat, sed quid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui judicis animus, intuiti, humano quodam modo ad scribendum accesserimus. Sic nobis et initia, et quod sequitur, natura ipsa præscribit. 16. Certa sunt enim pleraque, et, nisi conniveamus, in oculos incurrunt: ideoque nec indocti nec rustici diu quærunt, unde incipiant: quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo semper putemus optimum esse, quod latet; immutescamus alioqui, si nihil dicendum videatur, nisi quod non invenimus. 17. Diversum est huic eorum vitium, qui primo decurrere per materiam stilo quam velocissimo volunt, et sequentes calorem atque impetum, ex

tempore scribunt; hanc *silvam* vocant: repetunt deinde, et componunt, quæ effuderant: sed verba emendantur et numeri, manet in rebus temere congestis, quæ fuit, levitas. 18. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequimur, in quibus fere plus calor, quam diligentia, valet.

Satis apparet ex eo, quod hanc scribentium negligentiam damno, quid de illis dictandi deliciis sentiam. 19. Nam in stilo quidem quamlibet properato dat aliquam cogitationi moram non consequens celeritatem ejus manus: ille, cui dictamus, urget, atque interim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi conscium infirmitatis nostræ timentes. 20. Quo fit, ut non rudia tantum, et fortuita, sed impropria interim, dum sola est connectendi sermonis cupiditas, effluant: quæ nec scribentium curam, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille, qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, velut offensator fuerit, inhibetur cursus, atque omnis, quæ erat, concepta mentis intentio mora et interdum iracundia excutitur. 21. Tum illa, quæ altiorem animi motum sequuntur, quæque ipsa animum quodammodo concitant, quorum est jactare manum, torquere vultum, simul vertere

latus et interim objurgare, quæque Persius notat, cum leviter dicendi genus significat,

"*Nec pluteum*, inquit, *cædit, nec demorsos sapit ungues;*"

etiam ridicula sunt, nisi cum soli sumus.

22. Denique ut semel, quod est potentissimum, dicam: secretum in dictando perit. Atqui liberum arbitris locum, et quam altissimum silentium scribentibus maxime convenire nemo dubitaverit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt, aptissima in hoc nemora silvasque; quod illa cœli libertas, locorum amœnitas, sublimem animum, et beatiorem spiritum parent. 23. Mihi certe jucundus hic magis, quam studiorum hortator, videtur esse secessus. Namque illa, quæ ipsa delectant, necesse est avocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest: et, quocunque respexit, desinit intueri, quod propositum erat. 24. Quare silvarum amœnitas, et præterlabentia flumina, et inspirantes ramis arborum auræ, volucrumque cantus, et ipsa late circumspiciendi libertas, ad se trahunt: ut mihi remittere potius voluptas ista videatur cogitationem, quam intendere. 25. Demosthenes melius, qui se in locum, ex quo nulla exaudiri vox, et ex quo nihil prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoque lucubran-

tes, silentium noctis, et clausum cubiculum, et lumen unum velut tectos maxime teneat. 26. Sed cum in omni studiorum genere, tum in hoc præcipue bona valetudo, quæque eam maxime præstat, frugalitas, necessaria est: cum tempora ab ipsa rerum natura ad quietem refectionemque nobis data, in acerrimum laborem convertimus. Cui tamen non plus irrogandum est, quam quod somno supererit, haud deerit. 27. Obstat enim diligentiæ scribendi etiam fatigatio: et abunde, si vacet, lucis spatia sufficiunt: occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti venimus, optimum secreti genus.

28. Sed silentium et secessus, et undique liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non semper possunt contingere: ideoque non statim, si quid obstrepet, abjiciendi codices erunt, et deplorandus dies: verum incommodis repugnandum, et hic faciendus usus, ut omnia, quæ impedient, vincat intentio: quam si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorum, quæ oculis vel auribus incursant, ad animum perveniet. 29. An vero frequenter etiam fortuita hoc cogitatio præstat, ut obvios non videamus, et itinere deerremus: non consequemur idem, si et voluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ. Nam si non nisi refecti, non nisi hilares, non nisi omnibus

aliis curis vacantes, studendum existimaverimus, semper erit, propter quod nobis ignoscamus. 30. Quare in turba, itinere, conviviis etiam faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circumstantibus judiciis, jurgiis, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas, quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? Propter quæ idem ille tantus amator secreti Demosthenes, in litore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret, meditans, consuescebat concionum fremitus non expavescere.

31. Illa quoque minora (sed nihil in studiis parvum est) non sunt transeunda, scribi optime ceris, in quibus facillima est ratio delendi: nisi forte visus infirmior membranarum potius usum exiget: quæ ut juvant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, et cogitationis impetum frangunt. 32. Relinquendæ autem in utrolibet genere contra erunt vacuæ tabellæ, in quibus libera adjicienti sit excursio. Nam interim pigritiam emendandi angustiæ faciunt; aut certe novorum interpositionem priora confundant. Ne latas quidem ultra modum esse ceras velim, expertus juvenem studiosum alioqui prælongos habuisse sermones, quia illos numero versuum metiebatur, idque vitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codi-

cibus esse sublatum. 33. Debet vacare etiam locus, in quo notentur, quæ scribentibus solent extra ordinem, id est, ex aliis, quam qui sunt in manibus loci, occurrere. Irrumpent enim optimi nonnunquam sensus, quos neque inserere oportet, neque differre tutum est: quia interim elabuntur, interim memoriæ suæ intentos, ab alia inventione declinant: ideoque optime sunt in deposito.

IV. Sequitur *emendatio*, pars studiorum longe utilissima. Neque enim sine causa creditum est, stilum non minus agere, cum delet. Hujus autem operis est, *adjicere*, *detrahere*, *mutare*.

Sed facilius in iis simpliciusque judicium, quæ replenda vel dejicienda sunt: premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coërcere, duplicis operæ. 2. Nam et damnanda sunt, quæ placuerant; et invenienda, quæ fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponuntur, ut ad ea post intervallum, velut nova atque aliena, redeamus, ne nobis scripta nostra, tanquam recentes fetus, blandiantur.

3. Sed neque hoc contingere semper potest, præsertim oratori, cui sæpius scribere ad præsentes usus necesse est: et emendatio finem habeat. Sunt enim qui ad omnia scripta, tanquam vitiosa,

redeant, et quasi nihil fas sit rectum esse, quod primum est, melius existiment, quidquid est aliud, idque faciant, quoties librum in manus resumserunt, similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaque, ut cicatricosa sint, et exsanguia, et cura pejora. 4. Sit ergo aliquando, quod placeat, aut certe quod sufficiat: ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoque esse debet modus. Nam quod Cinnæ Zmyrnam novem annis accepimus scriptam, et Panegyricum Isocratis, qui parcissime, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet: cujus nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

V. Proximum est, ut dicamus, *quæ præcipue scribenda* sint. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus, quæ sint materiæ: quæ prima aut secunda, aut deinceps tractanda sint: nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum, et secundo, quo robustiorum studiis ordinem dedimus: sed, de quo nunc agitur, unde copia ac facilitas maxime veniat.

2. Vertere Græca in Latinum veteres nostri oratores optimum judicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentissime præcipit: quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere translatos. Id Messalæ pla-

cuit: multæque sunt ab eo scriptæ ad hunc modum orationes: adeo ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet. 3. Et manifesta est exercitationis hujusce ratio. Nam et rerum copia Græci auctores abundant, et plurimum artis in eloquentiam intulerunt: et hos transferentibus, verbis uti optimis licet: omnibus enim utimur nostris. Figuras vero, quibus maxime ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quædam est: quia plerumque a Græcis Romana dissentiunt.

4. Sed et illa ex Latinis conversio multum et ipsa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpicius. Nam et sublimis spiritus attollere orationem potest: et verba, poetica libertate audaciora, non præsumunt eadem proprie dicendi facultatem. Sed et ipsis sententiis adjicere licet oratorium robur, et omissa supplere, effusa substringere. 5. Neque ego paraphrasim esse interpretationem tantum volo, sed circa eosdem sensus certamen atque æmulationem. Ideoque ab illis dissentio, qui vertere orationes Latinas vetant, quia, optimis occupatis, quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neque semper est desperandum, aliquid illis, quæ dicta sunt, melius posse reperiri: neque adeo jejunam ac pauperem natura eloquentiam fecit,

ut una de re bene dici, nisi semel, non possit. 6. Nisi forte histrionum multa circa voces easdam variare gestus potest, orandi minor vis, ut dicatur aliquid, post quod in eadem materia nihil dicendum sit. Sed esto, neque melius, quod invenimus, esse, neque par: est certe proximus locus. 7. An vero ipsi non bis ac sæpius de eadem re dicimus, et quidem continuas nonnunquam sententias? Nisi forte contendere nobis cum possumus, cum aliis non possumus. Nam si uno genere bene diceretur, fas erat existimari præclusam nobis a prioribus viam. Nunc vero innumerabiles sunt modi, plurimæque eodem viæ ducunt. 8. Sua brevitati gratia, sua copiæ; alia translatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipsa denique utilissima est exercitationi difficultas. Quid? quod auctores maximi sic diligentius cognoscuntur? Non enim scripta lectione secura transcurrimus: sed tractamus singula, et necessario introspicimus, et, quantum virtutis habeant, vel hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus.

9. Nec aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit: ut ex industria sumamus sententias quasdam, easque versemus quam numerosissime, velut eadem cera aliæ atque aliæ formæ duci solent. 10. Plurimum

autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaque materia. Nam in illa multiplici *personarum*, *causarum*, *temporum*, *locorum*, *dictorum*, *factorum* diversitate facile delitescet infirmitas, tot se undique rebus, ex quibus aliquam apprehendas, offerentibus. 11. Illud virtutis indicium est, fundere, quæ natura contracta sunt, augere parva, varietatem similibus, voluptatem expositis dare, et bene dicere multa de paucis.

In hoc optime facient infinitæ quæstiones, quas vocari θέσεις diximus, quibus Cicero jam princeps in re publica exerceri solebat. 12. His confinis est destructio et confirmatio sententiarum. Nam cum sit sententia decretum quoddam atque præceptum; quod de re, idem de judicio rei quæri potest. Tum loci communes, quos etiam scriptos ab oratoribus scimus. Nam qui hæc recta tantum, et in nullos flexus recedentia copiose tractaverit, utique in illis plures excursus recipientibus magis abundabit, eritque in omnes causas paratus. 13. Omnes enim generalibus quæstionibus constant. Nam quid interest, *Cornelius tribunus plebis quod codicem legerit*, reus sit: an quæramus, *Violeturne majestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitaverit? Milo Clodium rectene occiderit*, veniat in judicium; an, *Oporteatne insidiatorem interfici, vel perniciosum reipublicæ civem, etiamsi non insidietur? Cato*

Marciam honestene tradiderit Hortensio: an, *Conveniatne res talis bono viro?* De personis judicatur, sed de rebus contenditur. 14. Declamationes vero, quales in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad veritatem accommodatæ, et orationibus similes, non tantum dum adolescit profectus, sunt utilissimæ, quæ inventionem et dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consummatus, ac jam in foro clarus. Alitur enim atque enitescit, velut pabulo lætiore, facundia, et assidua contentionum asperitate fatigata renovatur. 15. Quapropter historiæ nonnunquam ubertas in aliqua exercendi stili parte ponenda, et dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit: sicut athletæ, remissa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa necessitate, otio et jucundioribus epulis reficiuntur. 16. Ideoque mihi videtur M. Tullius tantum intulisse eloquentiæ lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est, deteratur fulgor, et durescat articulus, et ipse ille mucro ingenii quotidiana pugna retundatur.

17. Sed quemadmodum forensibus certaminibus exercitatos, et quasi militantes reficit ac reparat hæc velut sagina dicendi: sic adolescentes ›n debent nimium in falsa rerum imagine deti-

neri, et inanibus simulacris, usque adeo, ut difficile ab his digressos sit assuefacere, ne ab illa, in qua prope consenuerint, umbra, vera discrimina, velut quendam solem, reformident. 18. Quod accidisse etiam Porcio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur: ut, cum ei, summam in scholis opinionem obtinenti, causa in foro esset oranda, impense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur. Ita illi cœlum novum fuit, ut omnis ejus eloquentia contineri tecto ac parietibus videretur. 19. Quare juvenis, qui rationem inveniendi eloquendique a præceptoribus diligenter acceperit: quod non est infiniti operis, si docere sciant et velint: exercitationem quoque modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem, quod apud majores fieri solebat, deligat, quem sequatur, quem imitetur; judiciis intersit quam plurimis, et sit certaminis, cui destinatur, frequens spectator. 20. Tum causas vel easdem, quas agi audierit, stilo et ipse componat, vel etiam alias, veras modo, et utrinque tractet, et, quod in gladiatoribus fieri videmus, decretoriis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. Melius hoc, quam rescribere veteribus orationibus, ut fecit Cestius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem satis nosse non posset ex sola defensione.

21. Citius autem idoneus erit juvenis, quem

præceptor coëgerit in declamando quam simillimum esse veritati, et per totas ire materias: quarum nunc facillima, ut maxime favorabilia decerpunt. Obstant huic, quod secundo loco posui, fere turba discipulorum, et consuetudo classium certis diebus audiendarum: nonnihil etiam persuasio patrum, numerantium potius declamationes, quam æstimantium. 22. Sed, quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille se bonus præceptor majore numero, quam sustinere possit, onerabit: et inanem loquacitatem recidet, ut omnia, quæ sunt in controversia, non, ut quidem volunt, quæ in rerum natura, dicantur: et vel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi necessitatem, vel materias dividere permittet. 23. Una enim diligenter effecta plus proderit, quam plures inchoatæ et quasi degustatæ. Propter quod accidit, ut nec suo loco quidque ponatur: nec illa, quæ prima sunt, servent suam legem: juvenibus flosculos omnium partium in ea, quæ sunt dicturi, congerentibus: quo fit, ut timentes, ne sequentia perdant, priora confundant.

VI. Proxima stilo *cogitatio* est, quæ et ipsa vires ab hoc accipit, et est inter scribendi laborem, extemporalemque fortunam media quædam, t nescio an usus frequentissimi. Nam scribere c ubique, nec semper possumus: cogitationi

temporis ac loci plurimum est. Hæc paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Hæc, quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adjuvatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec otium patitur. 2. Neque vero rerum ordinem modo, quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed verba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum desit. Nam memoriæ quoque plerumque inhæret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur.

Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri potest aut subito, aut cito. 3. Nam primum facienda multo stilo forma est, quæ nos etiam cogitantes sequatur: tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quæ reddi fideliter possint: mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda vis, et exercitatione multa continenda est, quæ quidem maxima ex parte memoria constat: ideoque aliqua mihi in illum locum differenda sunt. 4. Eo tamen pervenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adjutus tantum consequatur, ut ei tam quæ cogitarit, quam quæ scripserit atque edidicerit, in dicendo fidem servent. Cicero certe Græcorum Metrodorum Scepsium et Empylum Rhodium, nostrorumque

Hortensium tradidit, quæ cogitaverant, ad verbum in agendo retulisse.

5. Sed si forte aliquis inter dicendum effulserit extemporalis color, non superstitiose cogitatis demum est inhærendum. Neque enim tantum habent curæ, ut non sit dandus et fortunæ locus, cum sæpe etiam scriptis ea, quæ subito nata sunt, inserantur. Ideoque totum hoc exercitationis genus ita instituendum est, ut et digredi ex eo, et regredi in id facile possimus. 6. Nam ut primum est, domo afferre paratam dicendi copiam, et certam: ita refutare temporis munera longe stultissimum est. Quare *cogitatio* in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adjuvare possit. Id autem fiet memoriæ viribus, ut illa, quæ complexi animo sumus, fluant secura, non sollicitos et respicientes, et una spe suspensos recordationis, non sinant providere: alioqui vel extemporalem temeritatem malo, quam male cohærentem cogitationem. 7. Pejus enim quæritur retrorsus, quia dum illa desideramus, ab aliis avertimur: et ex memoria potius repetimus, quam ex materia. Plura sunt autem, si utrumque quærendum est, quæ inveniri possunt, quam quæ inventa sunt.

VII. Maximus vero studiorum fructus est, et velut præmium quoddam amplissimum longi labo-

ris, *ex tempore dicendi facultas:* quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia civilibus officiis renunciabit, et solam scribendi facultatem potius ad alia opera convertet. Vix enim bonæ fidei viro convenit auxilium in publicum polliceri, quod in præsentissimis quibusque periculis desit: ut monstrare portum, ad quem navis accedere, nisi lenibus ventis vecta, non possit. 2. Siquidem innumerabiles accidunt subitæ necessitates, vel apud magistratus, vel repræsentatis judiciis continuo agendi. Quarum si qua, non dico cuicunque innocentium civium, sed amicorum ac propinquorum alicui evenerit, stabitne mutus, et salutarem petentibus vocem, statim, si non succurratur, perituris, moras et secessum et silentium quæret, dum illa verba fabricentur, et memoriæ insidant, et vox ac latus præparetur? 3. Quæ vero patitur hoc ratio, ut quisquam sit orator imparatus ad casus? Quid, cum adversario respondendum erit, fiet? Nam sæpe ea, quæ opinati sumus, et contra quæ scripsimus, fallunt, ac tota subito causa mutatur; atque ut gubernatori ad incursus tempestatum, sic agenti ad varietatem causarum ratio mutanda est. 4. Quid porro multus stilus, et assidua lectio, et longa studiorum ætas facit, si manet eadem, quæ fuit incipientibus, difficultas? Periisse profecto confitendum est præteritum laborem, cui semper idem laborandum

est. Neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, sed ut possit. Id autem maxime hoc modo consequemur.

5. Nota sit primum dicendi via. Neque enim prius contingere cursus potest, quam scierimus, quo sit et qua perveniendum. Nec satis est, non ignorare, quæ sunt causarum judicialium partes, aut quæstionum ordinem recte disponere: quanquam ista sint præcipua: sed quid quoque loco primum sit ac secundum, et deinceps: quæ ita sunt natura copulata, ut mutari aut intervelli sine confusione non possint. 6. Quisquis autem via dicet, ducetur ante omnia rerum ipsa serie, velut duce: propter quod homines etiam modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus servant. Deinde, quid quoque loco quærant, scient, nec circumspectabunt; nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur, nec confundent ex diversis orationem, velut salientes huc illuc, nec usquam insistentes. 7. Postremo habebunt modum et finem, qui esse citra divisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus, quæ proposuerint, pervenisse se ad ultimum sentient.

Et hæc quidem *ex arte*, illa vero *ex studio:* ut copiam sermonis optimi, quemadmodum præceptum est, comparemus; multo ac fideli stilo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem, etiam quæ subito effusa sunt, reddant; ut cum multa scrip-

serimus, etiam multa dicamus. 8. Nam *consuetudo* et *exercitatio* facilitatem maxime parit, quæ si paululum intermissa fuerit, non velocitas illa modo tardatur, sed ipsum os quoque concurrit. Quanquam enim opus est naturali quadam mobilitate animi, ut, dum proxima dicimus, struere ulteriora possimus, semperque nostram vocem provisa et formata cogitatio excipiat: 9. vix tamen aut natura, aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inventioni, dispositioni, elocutioni, ordini rerum verborumque, tum iis, quæ dicit, quæ subjuncturus est, quæ ultra spectanda sunt, adhibita vocis, pronunciationis, gestus observatione, una sufficiat. 10. Longe enim præcedat oportet intentio, ac præ se res agat: quantumque dicendo consumitur, tantum ex ultimo prorogetur: ut donec perveniamus ad finem, non minus prospectu procedamus, quam gradu, si non intersistentes offensantesque brevia illa atque concisa singultantium modo ejecturi sumus.

11. Est igitur usus quidam irrationalis, quem Græci ἄλογον τριβὴν vocant, qua manus in scribendo decurrit, qua oculi totos simul in lectione versus, flexusque eorum et transitus intuentur, et ante sequentia vident, quam priora dixerunt. Quo constant miracula illa in scenis pilariorum ac ventilatorum, ut ea, quæ emiserint, ultro venire in manus credas, et qua jubentur decurrere.

12. Sed hic usus ita proderit, si ea, de qua locuti sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se rationem non habet, in ratione versetur. Nam mihi ne dicere quidem videtur, nisi qui disposite, ornate, copiose dicit, sed tumultuari: 13. nec fortuiti sermonis contextum mirabor unquam, quem jurgantibus etiam mulierculis superfluere video: cum eo quod, si calor ac spiritus tulit, frequenter accidit, ut successum extemporalem consequi cura non possit. 14. Deum tunc affuisse, cum id evenisset, veteres oratores, ut Cicero ait, dictitabant. Sed ratio manifesta est. Nam bene concepti affectus et recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquam mora stili refrigescunt, et dilatæ non revertuntur. Utique vero cum infelix illa verborum cavillatio accessit, et cursus ad singula vestigia restitit, non potest ferri contorta vis, sed, ut optime vocum singularum cedat electio, non continua, sed composita est.

15. Quare capiendæ sunt illæ, de quibus dixi, rerum imagines, quas vocari φαντασίας indicavimus, omniaque, de quibus dicturi erimus, *personæ, quæstiones, spes, metus*, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim, quod disertos facit, et vis mentis. Ideoque imperitis quoque, si modo sunt aliquo affectu concitati, verba non desunt. 16. Tum intendendus animus, non

in aliquam rem unam, sed in plures simul continuas: ut, si per aliquam rectam viam mittamus oculos, simul omnia, quæ sunt in ea circaque, intuemur, non ultimum tantum videmus, sed usque ad ultimum. Ad dicendum etiam pudor stimulos habet et dicendorum expectata laus: mirumque videri potest, quod, cum stilus secreto gaudeat, atque omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum frequentia, ut miles congestu signorum, excitatur. 17. Namque et difficiliorem cogitationem exprimit et expellit dicendi necessitas, et secundos impetus auget placendi cupido. Adeo præmium omnia spectant, ut eloquentia quoque, quanquam plurimum habeat in se voluptatis, maxime tamen præsenti fructu laudis opinionisque ducatur. 18. Nec quisquam tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse contingere; sed, sicut in cogitatione præcipimus, ita facilitatem extemporalem a parvis initiis paulatim perducemus ad summam: quæ neque perfici, neque contineri, nisi usu, potest. 19. Ceterum pervenire eo debet, ut cogitatio non utique melior sit ea, sed tutior; cum hanc felicitatem non prosa modo multi sint consecuti, sed etiam carmine, ut Antipater Sidonius, et Licinius Archias: credendum enim Ciceroni est: non quia nostris quoque temporibus non et fecerint quidam hoc, et faciant: quod tamen non ipsum tam

probabile puto, (neque enim habet aut usum res, aut necessitatem) quam exhortandis in hanc spem, qui foro præparantur, utile exemplum. 20. Neque vero tantam esse unquam fiduciam facilitatis velim, ut non breve saltem tempus, quod nusquam fere deerit, ad ea, quæ dicturi simus, dispicienda sumamus; quod quidem in judiciis ac foro datur semper. Neque enim quisquam est, qui causam, quam non didicerit, agat. 21. Declamatores quosdam perversa ducit ambitio, ut exposita controversia protinus dicere velint: quin etiam, quod est imprimis frivolum ac scenicum, verbum petant, quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se ridet invicem eloquentia: et qui stultis videri eruditi volunt, stulti eruditis judicantur. 22. Si qua tamen fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, et vis omnis intendenda rebus, et in præsentia remittendum aliquid ex cura verborum, si consequi utrumque non dabitur. Tum et tardior pronunciatio moras habet, et suspensa ac velut dubitans oratio: ut tamen deliberare, non hæsitare, videamur. 23. Hoc, dum egredimur e portu, si nos nondum aptatis satis armamentis aget ventus: deinde paulatim simul euntes aptabimus vela, et disponemus rudentes, et impleri sinus optabimus. Id potius, quam se inani verborum torrenti dare, quasi tempestatibus, quo volent, auferendum.

24. Sed non minore studio continetur hæc facultas, quam paratur. Ars enim semel percepta, non labitur: stilus quoque intermissione paululum admodum de celeritate deperdit: promtum hoc, et in expedito positum, exercitatione sola continetur. Hac uti sic optimum est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorum simus judicio atque opinione solliciti: rarum est enim, ut satis se quisque vereatur. Vel soli tamen dicamus potius, quam omnino non dicamus. 25. Est illa exercitatio cogitandi, totasque materias vel silentio (dum tamen quasi dicat intra se ipsum) persequendi, quæ nullo non et tempore et loco, quando non aliud agimus, explicari potest: et est in parte utilior, quam hæc proxima. 26. Diligentius enim componitur, quam illa, in qua contextum dicendi intermittere veremur. Rursus in alia plus prior confert, vocis firmitatem, oris facilitatem, motum corporis, qui et ipse, ut dixi, excitat oratorem, et jactatione manus, pedis supplosione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. 27. Studendum vero semper, et ubique. Neque enim fere tam est ullus dies occupatus, ut nihil lucrativæ, ut Cicero Brutum facere tradit, operæ ad scribendum, aut legendum, aut dicendum rapi aliquo momento temporis possit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi. 28. Ne

id quidem tacendum, quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem: quidquid loquemur ubicunque, sit pro sua scilicet portione perfectum. Scribendum certe nunquam est magis, quam cum multa dicemus ex tempore. Ita enim servabitur pondus, et innatans illa verborum facilitas in altum reducetur: sicut rustici proximas vitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducant, ut inferiores penitus descendendo firmentur. 29. Ac nescio an utrumque, cum cura et studio fecerimus, invicem prosit, ut scribendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit; si id non dabitur, cogitandum: ab utroque exclusi, debent tamen anniti, ut neque deprehensus orator, neque litigator destitutus esse videatur. 30. Plerumque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, et utique initia scribant, cetera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrant.

Quod fecisse M. Tullium commentariis ipsius apparet. Sed feruntur aliorum quoque, et inventi forte, ut eos dicturus quisque composuerat, et in libros digesti; ut causarum quæ sunt actæ a Ser. Sulpicio: cujus tres orationes exstant; sed ii, de quibus loquor, commentarii ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis videantur esse compositi. 31. Nam Ciceronis ad præsens modo

tempus aptatos libertus Tiro contraxit: quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio hanc brevem annotationem, libellosque, qui vel manu teneantur, et ad quos interim respicere fas sit. 32. Illud, quod Lænas præcipit, displicet mihi, quæ scripserimus, in summas, sive commentarios et capita, conferre: facit enim discendi negligentiam hæc ipsa fiducia, et lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne scribendum quidem puto, quod simus memoria persecuturi. Nam id quoque accidit, ut revocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat præsentem fortunam experiri. 33. Sic anceps inter utrumque animus æstuat, cum et scripta perdidit, et non quærit nova. Sed de memoria destinatus est libro proximo locus, nec huic parti subjungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QUINTILIANI

DE

ORATORIA INSTITUTIONE

LIBER UNDECIMUS.

I. Parata, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi, cogitandique, et ex tempore etiam, cum res poscit, orandi; proxima est cura, ut *dicamus apte:* quam virtutem quartam elocutionis Cicero demonstrat, quæque est meo quidem judicio maxime necessaria. 2. Nam cum sit ornatus orationis varius et multiplex, conveniatque alius alii: nisi fuerit accommodatus rebus atque personis, non modo non illustrabit eam, sed etiam destruet, et vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest, esse verba et latina, et significantia, et nitida, figuris etiam numerisque elaborata, nisi cum iis, in quæ judicem duci formarique volumus, consentiant? 3. si genus sublime dicendi parvis in causis, parvum limatumque ındibus, lætum tristibus, lene asperis, minax plicibus, summissum concitatis, trux atque

violentum jucundis adhibeamus? ut monilibus, et margaritis, ac veste longa, quæ sunt ornamenta feminarum, deformentur viri; nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, feminas deceat. 4. Hunc locum Cicero breviter in tertio de Oratore libro perstringit: neque tamen videri potest quidquam omisisse, dicendo, *non omni causæ, neque auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus.* Nec fere pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Crassus, cum apud summos oratores, hominesque eruditissimos dicat, satis habet, partem hanc velut notare inter agnoscentes. 5. Et hic Cicero alloquens Brutum testatur esse hæc ei nota; ideoque brevius a se dici, quanquam sit fusus locus, tracteturque a philosophis latius. Nos institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus: ideoque paulo pluribus verbis debet haberi venia.

6. Quare notum sit ante omnia, quid *conciliando*, *docendo*, *movendo* judici conveniat: quid quaque parte orationis petamus. Ita neque vetera, aut translata, aut ficta verba in *incipiendo*, *narrando*, *argumentando* tractabimus, neque decurrentes contexto nitore circuitus, ubi dividenda erit causa, et in partes suas digerenda, neque humile atque quotidianum sermonis genus, et compositione ipsa dissolutum, epilogis dabimus,

nec jocis lacrimas, ubi opus erit miseratione, siccabimus. 7. Nam ornatus omnis non tam sua, quam rei, cui adhibetur, conditione constat: nec plus refert, quid dicas, quam quo loco. Sed totum hoc, *apte dicere*, non *elocutionis* tantum genere constat, sed est cum *inventione* commune. Nam si tantum habent etiam verba momentum, quanto res ipsæ majus? Quarum quæ esset observatio, suis locis subinde subjecimus.

8. Illud est diligentius docendum, eum demum dicere apte, qui, non solum *quid expediat*, sed etiam *quid deceat*, inspexerit. Nec me fugit, plerumque hæc esse conjuncta. Nam quod decet, fere prodest: neque alio magis animi judicum conciliari, aut, si res in contrarium tulit, alienari solent. 9. Aliquando tamen et hæc dissentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipsam utilitatem vincet quod decet. Nam quis nescit, nihil magis profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quam si esset usus illo judiciali genere defensionis, et oratione summissa conciliasset judicum animos sibi, crimenque ipsum sollicite redarguisset? 10. Verum id eum minime decebat: ideoque sic egit, ut qui pœnam suam honoribus summis esset æstimaturus. Maluit enim vir sapientissimus, quod superesset ex vita, sibi perire, quam quod præterisset. Et quando ab hominibus sui temporis parum intelligebatur, postero-

rum se judiciis reservavit, brevi detrimento jam ultimæ senectutis ævum seculorum omnium consecutus. 11. Itaque quamvis Lysias, qui tum in dicendo præstantissimus habebatur, defensionem illi scriptam obtulisset, uti ea noluit: cum bonam quidem, sed parum sibi convenientem, judicasset. Quo vel solo patet, non persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore servandum, cum interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc utile absolutioni: sed, quod est majus, homini fuit. 12. Et nos secundum communem potius loquendi consuetudinem, quam ipsam veritatis regulam, divisione hac utimur, ut ab eo, quod deceat, utilitatem separemus. Nisi forte prior ille Africanus, qui patria cedere, quam cum tribuno plebis humillimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi videtur consuluisse: aut P. Rutilius, vel cum illo pæne Socratico genere defensionis est usus, vel cum, revocante eum P. Sulla, manere in exilio maluit, quid sibi maxime conduceret, nesciebat. 13. Hi vero parva illa, quæ abjectissimus quisque animus utilia credit, si cum virtute conferantur, despicienda judicaverunt: ideoque perpetua seculorum admiratione celebrantur. Neque nos simus tam humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. 14. Sed hoc qualecunque discrimen raro admodum evenit. Ceterum idem fere, ut dixi, in omni genere causarum et pro-

derit, et decebit. Est autem, quod omnes et semper et ubique deceat, *facere ac dicere honeste:* contraque neminem unquam ullo in loco, *turpiter.* Minora vero, quæque sunt ex mediis, plerumque sunt talia, ut aliis sint contemnenda, aliis non sint, aut *pro persona, tempore, loco, causa* magis ac minus vel excusata debeant videri, vel reprehendenda. 15. Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut nostris, dividenda ratio est eorum, dum sciamus pleraque neutro loco convenire.

Imprimis igitur omnis sui vitiosa jactatio est, eloquentiæ tamen in oratore præcipue; affertque audientibus non fastidium modo, sed plerumque etiam odium. 16. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam et erectum, et impatiens superioris. Ideoque abjectos, aut summittentes se, libenter allevamus, quia hoc facere tanquam majores videmur: et, quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec tam se majorem, quam minores ceteros facere. 17. Inde invident humiliores (nam hoc vitium est eorum, qui nec cedere volunt, nec possunt contendere), rident superiores, improbant boni. Plerumque vero deprehendas arrogantium falsam de se opinionem: sed in veris quoque sufficit conscientia.

Reprehensus est in hac parte non mediocriter Cicero, quanquam is quidem rerum a se gestarum

major quam eloquentiæ fuit in orationibus utique jactator. 18. Et plerumque illud quoque non sine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat adjutoribus usus in opprimenda conjuratione, aut respondebat invidiæ: cui tamen non fuit par, servatæ patriæ pœnam passus exilium: ut illorum, quæ egerat in consulatu, frequens commemoratio possit videri non gloriæ magis, quam defensioni, data. 19. Eloquentiam quidem cum plenissimam diversæ partis advocatis concederet, sibi nunquam in agendo immodice arrogavit. Illius sunt enim, *Si, judices, ingenii mei, quod sentio quam sit exiguum:* et, *Quo ingenio minus possum, subsidium mihi diligentia comparavi.* 20. Quin etiam contra Q. Cæcilium de accusatore in Verrem constituendo, quamvis multum esset in hoc quoque momenti, uter ad agendum magis idoneus veniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quam arrogavit sibi: *seque non consecutum, sed omnia fecisse, ut posset eam consequi*, dixit. 21. In epistolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen persona, verum de eloquentia sua dicit. Et aperte tamen gloriari, nescio an sit magis tolerabile vel ipsa vitii hujus simplicitate; quam illa in jactatione perversa, si abundans opibus pauperem se, nobilis obscurum, et potens infirmum, et disertus imperitum plane et infantem vocet.

22. Ambitiosum gloriandi genus est, etiam deridere. Ab aliis ergo laudemur. Nam ipsos, ut Demosthenes ait, *erubescere, etiam cum ab aliis laudabimur, decet.* Neque hoc dico, non aliquando de rebus a se gestis oratori esse dicendum, sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte: quod tamen ita emendavit, ut necessitatem id faciendi ostenderet, invidiamque omnem in eum regereret, qui hoc se coëgisset. 23. Et M. Tullius sæpe dicit de oppressa conjuratione Catilinæ; sed modo id virtuti senatus, modo providentiæ deorum immortalium assignat. Plerumque contra inimicos atque obtrectatores plus vindicat sibi. Erant enim tuenda, cum objicerentur. 24. In carminibus utinam pepercisset, quæ non desierunt carpere maligni,

"Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ;"

"O fortunatam natam me consule Romam;

et, *Jovem illum, a quo in concilium deorum advocatur;* et, *Minervam, quæ artes eum docuit:* quæ sibi ille, secutus quædam Græcorum exempla, permiserat.

25. Verum eloquentiæ ut indecora jactatio, ita nonnunquam concedenda fiducia est. Nam quis reprehendat hæc? *Quid putem? contemtumne me? Non video nec in vita, nec in gratia, nec in*

rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. 26. Et paulo post apertius: *An decertare mecum voluit contentione dicendi? Hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quam mihi, et pro me, et contra Antonium dicere?*

27. Arrogantes et illi, qui se judicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse proponunt. Nam et inviti judices audiunt præsumentem partes suas: nec hoc oratori contingere inter adversarios, quod Pythagoræ inter discipulos, potest, *Ipse dixit.* Sed istud magis minusve vitiosum est pro personis dicentium. 28. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, auctoritate: quæ tamen vix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandum sit aliqua moderatione, sicut omnia, in quibus patronus argumentum ex se ipso petet. Fuisset tumidius, si accipiendum criminis loco negasset Cicero, Equitis Romani esse filium, se defendente? At ille fecit hoc etiam favorabile, conjungendo cum judicibus dignitatem suam. *Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque vobis judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis.* 29. Impudens, tumultuosa, iracunda actio, omnibus indecora: sed ut quisque ætate, dignitate, usu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quosdam neque judicum reverentia,

neque agendi more ac modo, contineri: quo ab ipso mentis habitu manifestum sit, tam in suscipiendis, quam in agendis causis nihil pensi habere. 30. Profert enim mores plerumque oratio, et animi secreta detegit. Nec sine causa Græci prodiderunt, *Ut vivat, quemque etiam dicere.* Humiliora illa vitia: summissa adulatio, affectata scurrilitas, in rebus ac verbis parum modestis ac pudicis vilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas; quæ fere accidunt iis, qui nimium aut blandi esse, aut ridiculi volunt.

31. Ipsum etiam eloquentiæ genus alios aliud decet. Nam neque tam plenum, et erectum, et audax, et præcultum senibus convenerit, quam pressum, et mite, et limatum, et quale intelligi vult Cicero, cum dicit, orationem suam cœpisse *canescere;* sicut vestibus quoque non purpura coccoque fulgentibus illa ætas satis apta sit. 32. In juvenibus etiam uberiora paulo, et pæne periclitantia feruntur. At in iisdem siccum, et sollicitum, et contractum dicendi propositum, plerumque affectatione ipsa severitatis invisum est: quando etiam morum senilis auctoritas immatura adolescentibus creditur. 33. Simpliciora militares decent. Philosophiam ex professo, ut quidam faciunt, ostentantibus, parum decori sunt plerique orationis ornatus, maximeque ex affectibus, quos

illi vitia dicunt. Verba quoque exquisitiora, et compositio numerosa tali proposito diversa. 34. Non enim sola illa lætiora, qualia a Cicerone dicuntur, *Saxa atque solitudines voci respondent;* sed etiam illa, quanquam plena sanguinis, *Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque, Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales:* non conveniant barbæ illi atque tristitiæ. 35. At vir civilis, vereque sapiens, qui se non otiosis disputationibus, sed administrationi reipublicæ dediderit, a qua longissime isti, qui philosophi vocantur, recesserunt, omnia, quæ ad efficiendum oratione, quod proposuerit, valent, libenter adhibebit: cum prius, quod honestum sit, efficere in animo suo constituerit. 36. Est quod principes deceat, aliis non concesseris. Imperatorum ac triumphalium separata est aliqua ex parte ratio eloquentiæ: sicut Pompeius abunde disertus rerum suarum narrator: et hic, qui bello civili se interfecit, Cato eloquens senator fuit. 37. Idem dictum sæpe in alio liberum, in alio furiosum, in alio superbum est. Verba adversus Agamemnonem a Thersite habita ridentur: da illa Diomedi, aliive cui pari, magnum animum ferre præ se videbuntur. *Ego te consulem putem,* inquit L. Crassus Philippo, *cum tu me non putes senatorem?* Vox honestissimæ libertatis; non tamen ferres

quemcunque dicentem. 38. Negat se magni facere aliquis poëtarum, *utrum Cæsar ater an albus homo sit:* insania: verte, ut idem Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. Major in personis observatio est apud tragicos comicosque. Multis enim utuntur, et variis. Eadem et eorum, qui orationes aliis scribebant, fuit ratio; et declamantium est. Non enim semper ut advocati, sed plerumque ut litigatores dicimus.

39. Verum etiam in his causis, quibus advocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. Utimur enim fictione personarum, et velut ore alieno loquimur: dandique sunt iis, quibus vocem accommodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus: aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. 40. Quid asperius lictore Verris? *Ut adeas, tantum dabis.* Quid fortius illo, cujus inter ipsa verberum supplicia una vox audiebatur, *Civis Romanus sum?* Quam dignæ Milonis in peroratione ipsa voces eo viro, qui pro republica seditiosum civem toties compescuisset, quique insidias virtute superasset? 41. Denique non modo quot in causa, totidem in prosopopœia sunt varietates: sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, feminarum, populorum, mutarum etiam rerum assimulamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. 42. Eadem in iis, pro quibus agemus, observanda sunt. Ali-

ter enim pro alio sæpe dicendum est, ut quisque *honestus*, *humilis*, *invidiosus*, *favorabilis* erit, adjecta propositorum quoque et anteactæ vitæ differentia. Jucundissima vero in oratore *humanitas*, *facilitas*, *moderatio*, *benevolentia*. Sed illa quoque diversa bonum virum decent, malos odisse, publica vice commoveri, ultum ire scelera et injurias: et omnia, ut initio dixi, honesta.

43. Nec tantum, *quis* et *pro quo*, sed etiam, *apud quem* dicas, interest. Facit enim et fortuna discrimen et potestas: nec eadem apud principem, magistratum, senatorem, privatum, tantum liberum, ratio est: nec eodem sono publica judicia, et arbitrorum disceptationes aguntur. 44. Nam ut orantem pro capite sollicitudo deceat et cura, et omnes ad amplificandam orationem quasi machinæ: ita in parvis rebus judicibusque vana sint eadem, rideaturque merito, qui apud disceptatorem de re levissima sedens dicturus, utatur illa Ciceronis confessione, *non modo se animo commoveri, sed etiam corpore ipso perhorrescere.* 45. Quis vero nesciat, quanto aliud dicendi genus poscat gravitas senatoria, aliud aura popularis? cum etiam singulis judicantibus, non idem apud graves viros, quod leviores; non idem apud eruditum, quod militarem, ac rusticum deceat: sitque nonnunquam summittenda et

contrahenda oratio, ne judex eam vel intelligere vel capere non possit.

46. Tempus quoque ac locus egent observatione propria. Nam et tempus tum triste, tum lætum, tum liberum, tum angustum est, atque ad hæc omnia componendus orator: 47. et loco publico, privatone, celebri, an secreto, aliena civitate, an tua, in castris denique, an foro dicas, interest plurimum, ac suam quidque formam, et proprium quendam modum eloquentiæ poscit: cum etiam in ceteris actibus vitæ non idem in foro, curia, campo, theatro, domi, facere conveniat; et pleraque, quæ natura non sunt reprehendenda, atque interim sunt necessaria, alibi quam mos permiserit, turpia habeantur. 48. Illud jam diximus, quanto plus nitoris et cultus demonstrativæ materiæ, ut ad delectationem audientium compositæ, quam, quæ sunt in actu et contentione, suasoriæ judicialesque permittant.

Hoc adhuc adjiciendum, aliquas etiam, quæ sunt egregiæ dicendi virtutes, quo minus deceant, effici conditione causarum. 49. An quisquam tulerit reum in discrimine capitis, præcipue qui apud victorem et principem pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis aut repetitis ex vetustate verbis, compositione, quæ sit maxime a vulgari usu remota, decurrentibus periodis, quam

lætissimis locis sententiisque dicentem? Non perdant hæc omnia necessarium periclitanti sollicitudinis colorem, petendumque etiam innocentibus misericordiæ auxilium? 50. Commoveaturne quisquam ejus fortuna, quem tumidum, ac sui jactantem, et ambitiosum institorem eloquentiæ in ancipiti sorte videat? Non immo oderit reum verba aucupantem, et anxium de fama ingenii, et cui esse diserto vacet? 51. Quod mire M. Cœlius in defensione causæ, qua reus de vi fuit, comprehendisse videtur mihi, *Ne cui vestrum, atque etiam omnium, qui ad rem agendam assunt, meus aut vultus molestior, aut vox immoderatior aliqua, aut denique, quod nimium est, jactantior gestus fuisse videatur.* 52. Atqui sunt quædam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ: sententiolisne flendum erit? epiphonemata aut enthymemata exorabunt? Non quidquid meris adjicietur affectibus, omnes eorum diluet vires, et miserationem securitate laxabit? 53. Age, si de morte filii sui, vel injuria, quæ morte sit gravior, dicendum patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expositionis, quæ continget ex sermone puro atque dilucido, quæret, breviter ac significanter ordinem rei protulisse contentus, aut argumenta diducet in digitos, et propositionum ac partitionum captabit leporem, et, ut plerumque in hoc genere moris est, intenti-

one omni remissa loquetur? 54. Quo fugerit interim dolor ille? ubi lacrimæ substiterint? unde se in medium tam secura observatio artium miserit? Non ab exordio usque ad ultimam vocem continuus quidam gemitus, et idem tristitiæ vultus servabitur, si quidem volet dolorem suum etiam in audientes transfundere? quem si usquam remiserit, in animum judicantium non reducet. 55. Quod præcipue declamantibus (neque enim me pœnitet ad hoc quoque opus meum, et curam susceptorum semel adolescentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur affectus, quos, non ut advocati, sed ut passi, subimus: 56. cum etiam hoc genus simulari litium soleat, cum jus mortis a senatu quidam vel ob aliquam magnam infelicitatem, vel etiam pœnitentiam petunt, in quibus non solum cantare, quod vitium pervasit, aut lascivire, sed ne argumentari quidem nisi mixtis, et quidem ita, ut ipsa probatione magis emineant, affectibus decet. Nam qui intermittere in agendo dolorem potest, videtur posse etiam deponere.

57. Nescio tamen an hujus, de quo loquimur, decoris custodia maxime circa eos, contra quos dicimus, examinanda sit. Nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas libenter descendisse videamur. Ideoque mihi illud Cassii Severi non mediocriter

displicet, *Dii boni, vivo: et, quo me vivere juvet, Asprenatem reum video.* Non enim justa ex causa vel necessaria videri potest postulasse eum, sed quadam accusandi voluptate. 58. Præter hoc tamen, quod est commune, propriam moderationem quædam causæ desiderant. Quapropter et qui curationem bonorum patris postulabit, doleat ejus valetudine: et quamlibet gravia filio pater objecturus, miserrimam sibi ostendat esse hanc ipsam necessitatem: nec hoc paucis modo verbis, sed toto colore actionis, ut id eum non dicere modo, sed etiam vere dicere appareat. 59. Nec causanti pupillo sic tutor irascatur unquam, ut non remaneant amoris vestigia, et sacra quædam patris ejus memoria. Jam quomodo contra abdicantem patrem, querentem uxorem, agi causam oporteret, in libro, ut arbitror, septimo dixi. Quando etiam ipsos loqui, quando advocati voce uti deceat, quartus liber, in quo procemii præcepta sunt, continet. 60. Esse in verbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubium est. Unum jam igitur huic loco, quod est sane summæ difficultatis, adjiciendum videtur, quibus modis ea, quæ sunt natura parum speciosa, quæque non dicere, si utrumlibet esset liberum, maluissemus, non tamen sint indecora dicentibus. 61. Quid asperiorem habere frontem potest, aut quid aures hominum magis respuunt, quam cum

est filio filiive advocatis in matrem perorandum? Aliquando tamen necesse est, ut in causa Cluentii Habiti: sed non semper illa via, qua contra Sassiam Cicero usus est: non quia non ille optime, sed quia plurimum refert, qua in re et quo modo lædat. 62. Itaque illa, cum filii caput palam impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen, quæ sola supererant, divine Cicero servavit. Primum, ne oblivisceretur reverentiæ, quæ parentibus debetur: deinde ut, repetitis altius causis, diligentissime ostenderet, quam id, quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri, sed etiam necesse esset. 63. Primaque hæc expositio fuit, quanquam ad præsentem quæstionem nihil pertinebat: adeo in causa difficili atque perplexa nihil prius intuendum credidit, quam quid deceret. Fecit itaque nomen parentis non filio invidiosum, sed ipsi, in quam dicebatur. 64. Potest tamen aliquando mater et in re leviore aut minus infesta contra filium stare: tum lenior atque summissior decebit oratio. Nam et satisfaciendo, aut nostram minuemus invidiam, aut etiam in diversum eam transferemus: et si graviter dolere filium palam fuerit, credetur abesse ab eo culpam, fietque ultro miserabilis. 65. Avertere quoque in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concitata ·datur: et omnia nos passuros, nihil aspere

dicturos, testandum: ut etiamsi non possumus conviciari, nolle videamur. Etiam, si quid objiciendum erit, officium est patroni, ut id filio invito, sed fide cogente, facere credatur. Ita poterit uterque laudari. Quod de matre dixi, de utroque parente accipiendum est. Nam inter patres etiam filiosque, cum intervenisset emancupatio, litigatum scio. 66. In aliis quoque propinquitatibus custodiendum est, ut inviti, et necessaria, et parce judicemur dixisse: magis autem aut minus, ut cuique personæ debetur reverentia. Eadem pro libertis adversus patronos observantia. Et ut semel plura complectar, nunquam decebit sic adversus tales agere personas, quomodo contra nos agi ab hominibus conditionis ejusdem iniquo animo tulissemus. 67. Præstatur hoc aliquando etiam dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis eis, aut etiam ambitiosos putet. Itaque Cicero, quanquam erat in Cottam gravissime dicturus, neque aliter agi P. Oppii causa poterat, longa tamen præfatione excusavit officii sui necessitatem. 68. Aliquando etiam inferioribus, præcipueque adolescentulis, parcere aut mederi decet. Utitur hac moderatione Cicero pro Cœlio contra Atratinum, ut eum non inimice corripere, sed pæne patrie monere

videatur. Nam et nobilis et juvenis; et non injusto dolore venerat ad accusandum.

Sed in his quidem, in quibus vel judici, vel etiam astantibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor: illic plus difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. 69. Duæ simul hujusmodi personæ Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis Serviique Sulpicii. Quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit? Quid enim aliud esset, quo se victum homo nobilis et juris antistes magis ferret? Ut vero rationem defensionis suæ reddidit, cum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenæ, non idem debere actioni contra caput, diceret? 70. Quam molli autem articulo tractavit Catonem? cujus naturam summe admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicæ sectæ, quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat: ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationem crederes incidisse. 71. Hæc est profecto ratio et, certissimum præceptorum genus, illius viri observatio, ut, cum aliquid detrahere salva gratia velis, concedas alia omnia: in hoc solo vel minus peritum, quam in ceteris, adjecta, si poterit fieri, etiam causa, cur id ita sit, vel paulo pertinaciorem, vel credulum,

vel iratum, vel impulsum ab aliis. 72. Hoc illis commune remedium est, si in tota actione æqualiter appareat non honor modo, sed etiam caritas: præterea causa sit nobis justa sic dicendi: neque id moderate tantum faciamus, sed etiam necessario. 73. Diversum ab hoc, sed facilius, cum hominum aut alioqui turpium, aut nobis invisorum quædam facta laudanda sunt. Decet enim rem ipsam probare in qualicunque persona. Dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus, et in quos orationes etiam scripserat: verum causa justa fit fatendo, non se de ingenii fama, sed de fide esse sollicitum. 74. Difficilior ei ratio in judicio Cluentiano fuit, cum Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cujus egerat causam. Verum illud elegantissime, cum eorum, a quibus ad se perductus esset, precibus, tum etiam adolescentia sua excusat: detracturus alioqui plus auctoritatis, si, in causa præsertim suspecta, se eum esse, qui temere nocentes reos susciperet, fateretur.

75. Apud judicem vero quod aut propter alienum commodum in causa, quam susceperimus, aut suum, ut persuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditissima. Fiducia enim justitiæ ejus nostræ causæ nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura sit fides

ac religio in pronunciando, quanto minus vel offensæ vel utilitati suæ indulserit. 76. Hoc et apud eos, a quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remittemur: adjicienda ratio vel necessitatis alicujus, si id causæ cedit, vel erroris, vel suspicionis. Tutissimum ergo pœnitentiæ confessio, et satisfactio culpæ: perducendusque omni modo judex ad iræ pudorem. 77. Accidit etiam nonnunquam eadem causa, de qua pronunciarit, cognoscatque iterum: tum illud quidem commune, apud alium nos judicem disputaturos de illius sententia non fuisse: neque enim emendari ab alio, quam ipso, fas esse: ceterum ex causa, ut quæque permittet, aut ignorata quædam, aut defuisse testes, aut (quod timidissime, et si nihil aliud plane fuerit, dicendum est) patronos non suffecisse, succurret. 78. Etiam si apud alios judices agetur, ut in secunda assertione, aut in centumviralibus judiciis duplicibus, parte victa, decentius erit, quoties contigerit servare judicum pudorem: de qua re latius probationum loco dictum est.

Potest evenire, ut in aliis reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus: ut objicit Tubero Ligario, *quod in Africa fuerit.* 79. Et ambitus quidam damnati, recuperandæ dignitatis gratia reos ejusdem criminis detulerunt, ut in scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse juvenis accusat. Id quo-

modo decenter fieri possit, equidem non invenio, nisi aliquid reperitur, quod intersit, *persona*, *ætas*, *tempus*, *causa*, *locus*, *animus*. 80. Tubero juvenem se patri hæsisse, illum a senatu missum non ad bellum, sed ad frumentum coemendum ait, ut primum licuerit, a partibus recessisse: Ligarium et perseverasse, et non pro Cn. Pompeio, inter quem et Cæsarem dignitatis fuerit contentio, cum salvam uterque rempublicam vellet, sed pro Juba atque Afris inimicissimis populo Romano stetisse. 81. Ceterum vel facillimum est, ibi alienam culpam incusare, ubi fateris tuam. Verum id jam judicis est, non actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim videri satis emendatus, qui in odium eorum, in quibus erraverat, ipse conversus est. 82. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipsa rei non indecens faciant: ut cum pater ex meretrice natum, quod duxerit meretricem in matrimonium, abdicat. Scholastica materia, sed non, quæ non possit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet: vel quod omnium sit votum parentum, ut honestiores, quam sint ipsi, liberos habeant (nam et filia nata, meretrix eam mater pudicam esse voluisset), vel quod humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere), vel quod non habuerit patrem, qui moneret: 83. quin eo minus id faciendum filio fuisse, ne renovaret domus pudorem et exprobraret

patri nuptias, matri prioris vitæ necessitatem: ne denique legem quandam suis quoque subinde liberis daret. Credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre non possit. Alia prætereo. Neque enim nunc declamamus, sed ostendimus, nonnunquam posse dicentem ipsis incommodis bene uti.

84. Illic major æstus, ubi quis pudenda queritur, ut stuprum, præcipue in maribus, aut os profanatum. Non dico, si loquatur ipse: nam quid aliud ei, quam gemitus ac fletus, et execratio vitæ conveniat? ut judex intelligat potius dolorem illum, quam audiat: sed patrono quoque per similes affectus eundum erit, quia hoc injuriæ genus verecundius inest passis, quam ausis. 85. Mollienda est in plerisque alio colore asperitas orationis, ut Cicero de proscriptorum liberis fecit. Quid enim crudelius, *quam homines, honestis parentibus ac majoribus natos, a republica summoveri?* Itaque durum id esse summus ille tractandorum animorum artifex confitetur: sed ita legibus Sullæ cohærere statum civitatis affirmat, ut his solutis stare ipsa non possit. Assecutus itaque est, ut aliquid eorum quoque causa videretur facere, contra quos diceret. 86. Illud etiam in jocis monui, quam turpis esset fortunæ insectatio: et ne in totos ordines, aut gentes, aut populos, petulantia incurreret. Sed interim fides

patrocinii cogit quædam de universo genere aliquorum hominum dicere, vel libertinorum, vel militum, vel publicanorum, vel similiter aliorum: 87. in quibus omnibus commune remedium est, ut ea, quæ lædunt, non libenter tractare videaris; nec in omnia impetum facias, sed in id, quod expugnandum est; et reprehendens, alia laude compenses. 88. Sic cupidos milites dicas, sed non mirum, quod periculorum ac sanguinis majora sibi deberi præmia putent: eosdem petulantes, sed hoc fieri, quod bellis magis, quam paci, assueverint. Libertinis detrahenda est auctoritas: licet iis testimonium reddere industriæ, per quam exierint de servitute. 89. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero varie: detracturus *Græcis* testibus fidem, doctrinam iis concedit ac litteras, seque ejus gentis amatorem esse profitetur; *Sardos* contemnit; *Allobrogas* ut hostes insectatur: quorum nihil tunc, cum diceretur, parum aptum, aut remotum cura decoris fuit. 90. Verborum etiam moderatione detrahi solet, si qua est rei invidia, si *asperum* dicas *nimium severum*, *injustum persuasione labi*, *pertinacem* ultra modum *tenacem esse propositi:* plerumque velut ipsos coneris ratione vincere, quod est mollissimum.

91. Indecorum est super hæc omne nimium: ideoque etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoque temperatur, gratiam perdit.

Cujus rei observatio judicio magis quodam sentiri, quam præceptis tradi potest. Quantum satis sit, et quantum recipiant aures. Non habet hæc res mensuram et quasi pondus, quia ut in cibis, alia aliis magis complent.

92. Adjiciendum etiam breviter videtur, quod fere dicendi virtutes diversissimæ non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit, *id esse optimum, quod cum te facile credideris consequi imitatione, non possis.* Alio vero, *non id egisse, ut ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo.* 93. Quod potest pugnare inter se videri. Verum utrumque, ac merito, laudatur. Causarum enim modo distat: quia simplicitas illa, et velut securitas inaffectatæ orationis, mire tenues causas decet, majoribus illud admirabile dicendi genus magis convenit. In utroque eminet Cicero: ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent; neutrum, qui intelligunt.

II. *Memoriam* quidam naturæ modo esse munus existimaverunt, estque in ea non dubie plurimum; sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur: et totus, de quo diximus adhuc, inanis est labor, nisi ceteræ partes hoc velut spiritu continentur. Nam et omnis disciplina memoria constat, frustraque docemur, si, quidquid audi-

mus, præterfluat: et exemplorum, legum, responsorum, dictorum denique factorumque velut quasdam copias, quibus abundare, quasque in promtu semper habere debet orator, eadem illa vis repræsentat. Neque immerito *thesaurus* hic *eloquentiæ* dicitur. 2. Sed non firme tantum continere, verum etiam cito percipere multa acturos oportet, nec quæ scripseris modo iterata lectione complecti, sed in cogitatis quoque rerum ac verborum contextum sequi: et, quæ sint ab adversa parte dicta, meminisse: nec utique ea, quo dicta sunt ordine, refutare, sed opportunis locis ponere. 3. Quid? extemporalis oratio nec alio mihi videtur mentis vigore constare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi sumus, intuenda sunt: ita cum semper cogitatio ultra id, quod est, longius quærit, quidquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit: quod illa, quasi media quædam manus, acceptum ab inventione tradit elocutioni. 4. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid sit, quod memoriam faciat: quanquam plerique imprimi quædam vestigia animo, velut in ceris annulorum signa serventur, existimant. Neque ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorem firmioremque memoriam fieri putem. 5. Ejus autem, quod ad animum pertinet, magis admirer naturam, subito res vetustas, tanto ex intervallo repetitas, reddere

se et offerre: nec tantum requirentibus, sed etiam sponte interim: nec vigilantibus, sed etiam quiete compositis. 6. Eo magis quod illa quoque animalia, quæ carere intellectu videntur, meminerunt et agnoscunt, et quamlibet longo itinere deducta ad assuetas sibi sedes revertuntur. Quid? non hæc varietas mira est, excidere proxima, vetera inhærere? hesternorum immemores, acta pueritiæ recordari? 7. Quid? quod quædam requisita se occultant, et eadem forte succurrunt? nec manet semper memoria, sed aliquando etiam redit? Nesciretur tamen, quanta vis esset ejus, quanta divinitas illa, nisi hoc lumen orandi extulisset. 8. Non enim rerum modo, sed etiam verborum ordinem præstat: nec ea pauca contexit, sed durat prope in infinitum, et in longissimis actionibus prius audiendi patientia, quam memoriæ fides deficit. 9. Quod et ipsum argumentum est, subesse artem aliquam, juvarique ratione naturam: cum iidem docti facere illud, indocti et inexercitati non possimus: quanquam invenio apud Platonem, obstare memoriæ usum litterarum: videlicet quod illa, quæ scriptis reposuimus, velut custodire desinimus, et ipsa securitate dimittimus. 10. Nec dubium est, quin plurimum in hac parte valeat mentis intentio, et velut acies luminum a prospectu rerum, quas intuetur, aversa. Unde accidit, ut quæ per plures

dies scribimus ediscendi causa, cogitatione ipsa contineat.

11. Artem autem memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides: cujus vulgata fabula est, cum pugili coronato carmen, quale componi victoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniæ partem, quod more poëtis frequentissimo digressus in laudes Castoris ac Pollucis exierat. Quapropter partem ab iis petere, quorum facta celebrasset, jubebatur. Et persolverunt, ut traditum est. 12. Nam cum esset grande convivium in honorem ejusdem victoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio est excitus, quod eum duo juvenes, equis advecti, desiderare majorem in modum dicebantur. Et illos quidem non invenit, fuisse tamen gratos erga se deos exitu comperit. 13. Nam vix eo limen egresso, triclinium illud supra convivas corruit, atque ita confudit, ut non ora modo oppressorum, sed membra etiam omnia requirentes ad sepulturam propinqui nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur memor ordine quo quisque discubuerat corpora suis reddidisse. 14. Est autem magna inter auctores dissensio, Glaucone Carystio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ scriptum sit id carmen: et Pharsali fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides videtur, atque Apollodorus et Eratosthenes et Euphorion et La-

rissæus Eurypylus tradiderunt; an Cranone, ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero hanc famam latius fudit. 15. Scopam nobilem Thessalum periisse in eo convivio constat, adjicitur sororis filius: putant et ortos plerosque ab alio Scopa, qui major ætate fuerit. 16. Quanquam mihi totum de Tyndaridis fabulosum videtur: neque omnino hujus rei meminit usquam poëta ipse, profecto non taciturus de tanta sua gloria.

17. Ex hoc Simonidis facto notatum videtur, juvari memoriam signatis animo sedibus, idque credere suo quisque experimento. Nam cum in loca aliqua post tempus reversi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed etiam, quæ in his fecerimus, reminiscimur, personæque subeunt, nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem revertuntur. Nata est igitur, ut in plerisque, ars ab experimento. 18. Loca discunt quam maxime spatiosa, multa varietate signata, domum forte magnam, et in multos diductam recessus. In ea quidquid notabile est, animo diligenter affigitur, ut sine cunctatione ac mora partes ejus omnes cogitatio possit percurrere. Et primus hic labor est, non hærere in occursu. Plus enim quam firma debet esse memoria, quæ aliam memoriam adjuvet. 19. Tum quæ scripserunt vel cogitatione complectuntur, et aliquo signo, quo moneantur, notant: quod esse vel ex re tota potest, ut

de navigatione, militia; vel ex verbo aliquo. Nam etiam excidentes, unius admonitione verbi in memoriam reponuntur. Sit autem signum navigationis, ut ancora; militiæ, ut aliquid ex armis. 20. Hæc ita digerunt. Primum sensum vestibulo quasi assignant, secundum atrio, tum impluvia circumeunt, nec cubiculis modo aut exedris, sed statuis etiam similibusque per ordinem committunt. Hoc facto, cum est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recensere, et, quod cuique crediderunt, reposcunt, ut eorum imagine admonentur: ita quamlibet multa sint, quorum meminisse oporteat, fiunt singula connexa quodam choro, ne errent conjungentes prioribus sequentia solo ediscendi labore. 21. Quod de domo dixi, et in operibus publicis, et in itinere longo, ut urbium ambitu, et picturis, fieri potest. Etiam fingere sibi has imagines licet. Opus est ergo locis, quæ vel finguntur, vel sumuntur: imaginibus, vel simulacris, quæ utique fingenda sunt. Imagines notæ sunt, quibus ea, quæ ediscenda sunt, notamus: ut, quomodo Cicero dicit, *locis pro cera, simulacris pro litteris utamur.* 22. Illud quoque ad verbum ponere, optimum fuerit: *Locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint.* Quo magis

miror, quomodo Metrodorus in XII signis, per quæ Sol meat, trecenos et sexagenos invenerit locos. Vanitas nimirum fuit atque jactatio circa memoriam suam potius arte, quam natura gloriantis. 23. Equidem hæc ad quædam prodesse non negaverim, ut si rerum nomina multa, per ordinem audita, reddenda sint. Namque in iis, quæ didicerunt, locis ponunt res illas, *mensam*, ut hoc utar, *in vestibulo*, et *pulvinum in atrio*, et sic cetera: deinde relegentes inveniunt, ubi posuerint. 24. Et forsitan hoc sunt adjuti, qui, auctione dimissa, quid cuique vendidissent, testibus argentariorum tabulis reddiderunt. Quod præstitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in ediscendis, quæ orationis perpetuæ erunt. Nam et sensus non eandem imaginem quam res habent, cum alterum fingendum sit: et horum tamen utcunque commonet locus: sed sermonis alicujus habiti verborum contextus eadem arte quomodo comprehendetur? 25. Mitto, quod quædam nullis simulacris significari possunt, ut certe conjunctiones. Habeamus enim sane, ut qui notis scribunt, certas imagines omnium, et loca scilicet infinita, per quæ verba, quot sunt in quinque contra Verrem secundæ actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omnium quasi depositorum: nonne impediri quidem eorum, quæ dicit decursum necesse est duplici

memoriæ cura? 26. Nam quomodo poterunt copulata fluere, si propter singula verba ad singulas formas respiciendum erit? Quare et Charmadas et Scepsius, de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua: nos simpliciora tradamus.

27. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere: laborat enim maxime onere: et hæ partes non sint perexiguæ: alioqui rursus multæ erunt, et eam distinguent atque concident. Nec utique certum imperaverim modum, sed maxime ut quisque finietur locus: ni forte tam numerosus, ut ipse quoque dividi debeat. 28. Dandi sunt certi quidam termini, ut contextum verborum, qui est difficillimus, continuet crebra meditatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo conjungat. Non est inutile, iis, quæ difficilius hæreant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat et quasi excitet memoriam. 29. Nemo etiam fere tam infelix, ut, quod cuique loco signum destinaverit, nesciat: ut, si erit tardus ad hoc, eo quoque adhuc remedio utatur, ut ipsæ excitent notæ. Hoc enim est ex illa arte non inutile, attendere signa ad eos, qui excidunt, sensus: *ancoram*, ut supra posui, si de nave dicendum esset: *spiculum*, si de prœlio. 30. Multum enim signa faciunt, et ex alia memoria venit alia: ut cum translatus annu-

lus vel alligatus commoneat nos, cur id fecerimus. Hæc magis adhuc astringunt, qui memoriam ab aliquo simili transferunt ad id, quod continendum est: ut in nominibus, si *Fabius* forte sit tenendus, referamus ad illum *Cunctatorem*, qui excidere non potest: aut ad aliquem amicum, qui idem vocetur: 31. quod est facilius in *Apris*, et in *Ursis*, et *Nasone*, aut *Crispo*, ut id memoriæ affigatur, unde sunt nomina. Origo quoque aliquando declinatorum tenendi magis causa est, ut in *Cicerone*, *Verrio*, *Aurelio*, si debent inseri. 32. Illud neminem non juvabit, iisdem, quibus scripserit, ceris ediscere. Sequitur enim vestigiis quibusdam memoriam, et velut oculis intuetur non paginas modo, sed versus prope ipsos, qui tum dicit, similis legenti. Jam vero si litura aut adjectio aliqua atque mutatio interveniat, signa sunt quædam, quæ intuentes deerrare non possumus. 33. Hæc ratio, ut est illi, de qua primum locutus sum, arti non dissimilis, ita, si quid me experimenta docuerunt, et expeditior et potentior. Ediscere tacite (nam id quoque est quæsitum) erat optimum, si non subirent velut otiosum animum plerumque aliæ cogitationes, propter quas excitandus est voce, ut duplici motu juvetur memoria, dicendi et audiendi. Sed hæc vox sit modica, et magis murmur. 34. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod acrior

est oculorum, quam aurium sensus: in parte jnvari potest, quod, cum semel aut bis audierit, continuo illi memoriam suam experiri licet, et cum legente contendere. Nam et alioqui id maxime faciendum est, ut nos subinde tentemus: quia continua lectio, et quæ magis, et quæ minus hærent, æqualiter transit. 35. In experiendo, teneasne, et major intentio est, et nihil supervacui temporis perit, quo etiam, quæ tenemus, repeti solent: ita sola, quæ exciderunt, retractantur, ut crebra iteratione firmentur: quanquam solent hoc ipso maxime hærere, quod exciderunt. Illud ediscendo scribendoque commune est, utrique plurimum conferre bonam valetudinem, digestum cibum, animum cogitationibus aliis liberum. 36. Verum et in iis, quæ scripsimus, complectendis multum valent, et in iis, quæ cogitamus, continendis prope solæ (excepta, quæ potentissima est, exercitatione) *divisio* et *compositio.* Nam qui recte diviserit, nunquam poterit in rerum ordine errare. 37. Certa sunt enim non solum in digerendis quæstionibus, sed etiam in exequendis, si modo recte dicimus, prima ac secunda, et deinceps: cohæretque omnis rerum copulatio, ut ei nihil neque subtrahi sine manifesto intellectu, neque inseri possit. 38. An vero Scævola in lusu duodecim scriptorum, cum prior calculum promovisset, essetque victus, dum rus tendit, repetito

totius certaminis ordine, quo dato errasset recordatus, rediit ad eum, quicum luserat, isque ita factum esse confessus est: minus idem ordo valebit in oratione, præsertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tantum ille valeat alternus? 39. Etiam quæ bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius versus ediscimus, quam prosam orationem: ita prosæ vincta, quam dissoluta. Sic contingit, ut etiam quæ ex tempore videbantur effusa, ad verbum repetita reddantur: quod meæ quoque memoriæ mediocritatem sequebatur, si quando interventus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coëgisset: nec est mendacio locus, salvis qui interfuerunt.

40. Si quis tamen unam maximamque a me artem memoriæ quærat, *exercitatio* est et *labor:* multa ediscere, multa cogitare, et, si fieri potest, quotidie, potentissimum est. Nihil æque vel augetur cura, vel negligentia intercidit. 41. Quare et pueri statim, ut præcepi, quam plurima ediscant, et, quæcunque ætas operam juvandæ studio memoriæ dabit, devoret initio tædium illud et scripta et lecta sæpius revolvendi, et quasi eundem cibum remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest levius, si pauca primum, et quæ odium non afferant, cœperimus ediscere: tum quotidie adjicere singulos versus, quorum accessio labori sensum incre-

menti non afferat, in summam ad infinitum usque perveniat: et poëtica prius, tum oratorum, novissime etiam solutiora numeris, et magis ab usu dicendi remota, qualia sunt jurisconsultorum. 42. Difficiliora enim debent esse, quæ exercent, quo sit levius ipsum illud, in quod exercent: ut athletæ ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, quibus vacuis et nudis in certamine utendum est. Non omittam etiam, quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem esse paulo tardioribus ingeniis recentem memoriam. 43. Mirum dictu est, nec in promtu ratio, quantum nox interposita afferat firmitatis, sive requiescit labor ille, cujus sibi ipsa fatigatio obstabat, sive concoquitur, seu maturatur, quæ firmissima ejus pars est, recordatio: quæ statim referri non poterant, contexuntur postera die, confirmatque memoriam idem illud tempus, quod esse in causa solet oblivionis. 44. Etiam illa prævelox fere cito effluit, et, velut præsenti officio functa nihil in posterum debeat, tanquam dimissa discedit. Nec est mirum, magis hærere animo, quæ diutius affixa sint.

Ex hac ingeniorum diversitate nata dubitatio est, *ad verbum sit ediscendum dicturis, an vim modo rerum atque ordinem complecti satis sit:* de quo sine dubio non potest in universum pronunciari. 45. Nam si memoria suffragatur, tempus

non defuit, nulla me velim syllaba effugiat: alioqui etiam scribere sit supervacuum. Idque præcipue a pueris obtinendum, atque in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoque et admoneri, et ad libellum respicere vitiosum, quod libertatem negligentiæ facit, nec quisquam se parum tenere judicat, quod, ne sibi excidat, non timet. 46. Inde interruptus actionis impetus, et resistens ac salebrosa oratio, et qui dicit ediscenti similis, etiam omnem bene scriptorum gratiam perdit vel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur. Memoria autem facit etiam promti ingenii famam, ut illa, quæ dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus sumsisse videamur: quod et oratori et ipsi causæ plurimum confert. 47. Nam et magis miratur, et minus timet judex, quæ non putat adversus se præparata. Itaque in actionibus inter præcipua servandum est, ut quædam etiam, quæ optime vinximus, velut soluta enunciemus, et cogitantibus nonnunquam et dubitantibus similes quærere videamur, quæ attulimus. 48. Ergo quid sit optimum, neminem fugit. Si vero aut memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia se verba alligare, cum oblivio unius eorum cujuslibet, aut deformem hæsitationem, aut etiam silentium inducat; tutiusque multo, comprehensis

animo rebus ipsis, libertatem sibi eloquendi relinquere. 49. Nam et invitus perdit quisque id, quod elegerat, verbum: nec facile reponit aliud, dum id, quod scripserat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remedium est, nisi in iis, qui sibi facultatem aliquam dicendi ex tempore paraverunt. Quod si cui utrumque defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, si quid in litteris valet, ad scribendum potius suadebo convertere. Sed hæc rara infelicitas erit.

50. Ceterum quantum natura studioque valeat memoria, vel Themistocles testis, quem unum intra annum optime locutum esse Persice constat: vel Mithridates, cui duas et viginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse: vel Crassus ille dives, qui, cum Asiæ præesset, quinque Græci sermonis differentias sic tenuit, ut, qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem jus sibi redditum ferret: vel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. 51. Quin semel auditos quamlibet multos versus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam nunc esse, qui facerent, sed mihi nunquam, ut ipse interessem, contigit: habenda tamen fides est vel in hoc, ut, qui crediderit, et speret.

III. *Pronunciatio* a plerisque *actio* dicitur,

sed prius nomen a voce, sequens a gestu videtur accipere. Namque *actionem* Cicero alias *quasi sermonem*, alias *eloquentiam quandam corporis* dicit. Idem tamen duas ejus partes facit, quæ sunt eædem pronunciationis, *vocem* atque *motum*. Quapropter utraque appellatione indifferenter uti licet. 2. Habet autem res ipsa miram quandam in orationibus vim ac potestatem; neque tam refert, qualia sint, quæ intra nosmet ipsos composuimus, quam quo modo efferantur: nam ita quisque, ut audit, movetur. Quare neque probatio ulla, quæ aliquo modo venit ab oratore, tam firma est, ut non perdat vires suas, nisi adjuvatur asseveratione dicentis. Affectus omnis languescat necesse est, nisi *voce*, *vultu*, totius prope *habitu corporis*, inardescat. 3. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices tamen, si nostrum illum ignem judex conceperit: nedum eum supini securique moveamus, ac non ipse nostra oscitatione solvatur. 4. Documento sunt vel scenici actores, qui et optimis poëtarum tantum adjiciunt gratiæ, ut nos infinito magis eadem illa audita, quam lecta, delectent; et vilissimis etiam quibusdam impetrant aures, ut, quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequens in theatris. 5. Quodsi in rebus, quas fictas esse scimus et inanes, tantum pronunciatio potest, ut iram, lacrimas, sollicitudinem afferat, quanto plus

valeat necesse est, ubi et credimus? Equidem vel mediocrem orationem, commendatam viribus actionis, affirmaverim plus habituram esse momenti, quam optimam eadem illa destitutam. 6. Siquidem et Demosthenes, *quid esset in toto dicendi opere primum*, interrogatus, *pronunciationi palmam* dedit, eidemque *secundum* ac *tertium locum*, donec ab eo quæri desineret: ut eam videri posset non præcipuam, sed solam judicasse: 7. ideoque ipse tam diligenter apud Andronicum Hypocriten studuit, ut admirantibus ejus orationem Rhodiis non immerito Æschines dixisse videatur, *quid si ipsum audissetis?* Et M. Cicero *unam in dicendo actionem dominari* putat. 8. Hac Cn. Lentulum plus opinionis consecutum, quam eloquentia, tradit: eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece totius populi Romani lacrimas concitasse: et Antonium et Crassum multum valuisse, plurimum vero Q. Hortensium: cujus rei fides est, quod ejus scripta tantum intra famam sunt, qua diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis existimatus est, novissime, quoad vixit, secundus: ut appareat, placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non invenimus. 9. Et hercule cum valeant multum verba per se, et vox propriam vim adjiciat rebus, et gestus motusque significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierunt, necesse est.

10. Sunt tamen qui rudem illam, et qualem impetus cujusque animi tulit, actionem judicent fortiorem, et solam viris dignam: sed non alii fere, quam qui etiam in dicendo curam et artem et nitorem, et quidquid studio paratur, ut affectata et parum naturalia solent improbare; vel qui verborum atque ipsius etiam soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectant. 11. Verum illi persuasione sua fruantur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura juvetur. In hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse naturæ. 12. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in iis, quæ subito dicenda erunt, facilitas promta defuerit: nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. 13. Sed ne vox quidem exilis actionem habere optimam potest. Bona enim firmaque ut volumus uti licet: mala vel imbecilla et inhibet multa, ut insurgere et exclamare; et aliqua cogit, ut intermittere et deflectere, et rasas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra præcipitur.

14. Cum sit autem omnis actio, ut dixi, in duas

divisa partes, *vocem gestumque*, quorum alter oculos, altera aures movet, per quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus, prius est *de voce* dicere, cui etiam *gestus* accommodatur.

In ea prima observatio est, *qualem habeas:* secunda, *quomodo utaris*. Natura vocis spectatur *quantitate* et *qualitate*. 15. *Quantitas* simplicior: in summa enim *grandis* aut *exigua* est: sed inter has extremitates mediæ sunt species, et ab ima ad summam ac retro multi sunt gradus. *Qualitas* magis varia est: nam est et *candida*, et *fusca*, et *plena*, et *exilis*, et *levis*, et *aspera*, et *contracta*, et *fusa*, et *dura*, et *flexibilis*, et *clara*, et *obtusa*. *Spiritus* etiam *longior*, *breviorque*. 16. Nec causas, cur quidque eorum accidat, persequi, proposito operi necessarium est: eorumne sit differentia, in quibus aura illa concipitur, an eorum, per quæ velut organa meat; an ipsi propria natura, an prout movetur; lateris pectorisve firmitas, an capitis etiam plus adjuvet: nam opus est omnibus, sicut non oris modo suavitate, sed narium quoque, per quas, quod superest vocis, egeritur. Dulcis esse tamen debet, non exprobrans sonus. 17. *Utendi* voce multiplex ratio. Nam præter illam differentiam, quæ est tripertita, *acutæ, gravis, flexæ:* tum *intentis*, tum *remissis*, tum *elatis*, tum *inferioribus modis*, opus est, *spatiis* quoque *lentioribus* aut *citatioribus*. 18. Sed his

ipsis media interjacent multa: et, ut facies, quanquam ex paucissimis constat, infinitam habet differentiam. ita *vox*, etsi paucas, quæ nominari possint, continet species, propria cuique est: et non hæc minus auribus, quam oculis illa dignoscitur.

19. Augentur autem sicut omnium, ita vocis quoque bona, cura: negligentia minuuntur. Sed cura non eadem oratoribus, quæ phonascis, convenit: tamen multa sunt utrisque communia, *firmitas corporis*, ne ad spadonum et mulierum et ægrorum exilitatem vox nostra tenuetur: quod ambulatio, unctio, veneris abstinentia, facilis ciborum digestio, id est frugalitas, præstat. 20. Præterea ut sint *fauces integræ*, id est, molles ac leves, quarum vitio et *frangitur*, et *obscuratur*, et *exasperatur*, et *scinditur* vox. Nam ut tibiæ, eodem spiritu accepto, alium clausis, alium apertis foraminibus, alium non satis purgatæ, alium quassæ sonum reddunt: ita fauces *tumentes strangulant* vocem, *obtusæ obscurant*, *rasæ exasperant*, *convulsæ* fractis sunt organis similes. 21. *Finditur* etiam *spiritus* objectu aliquo, sicut lapillo tenues aquæ, quarum fluxus etiamsi ultra paulum coit, aliquid tamen cavi relinquit post id ipsum, quod offenderat. Humor quoque vocem aut nimius impedit, aut consumtus destituit. Nam fatigatio, ut corpora,

non ad præsens modo tempus, sed etiam in futurum afficit. 22. Sed ut communiter et phonascis et oratoribus necessaria exercitatio, qua omnia convalescunt, ita curæ non idem genus est. Nam neque certa tempora ad spatiandum dari possunt tot civilibus officiis occupato, nec præparare ab imis sonis vocem ad summos, nec semper a contentione condere licet, cum pluribus judiciis sæpe dicendum sit. 23. Ne ciborum quidem est eadem observatio. Non enim tam molli teneraque voce, quam forti ac durabili opus est: cum illi omnes, etiam altissimos sonos, leniant cantu oris, nobis pleraque aspere sint concitateque dicenda, et vigilandæ noctes, et fuligo lucubrationum bibenda, et in sudata veste durandum. 24. Quare vocem deliciis non molliamus, nec imbuatur ea consuetudine, quæ duratura non sit: sed exercitatio ejus talis sit, qualis usus: nec silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis levatur. 25. Ediscere autem, quo exercearis, erit optimum: nam ex tempore dicentes avocat a cura vocis ille, qui ex rebus ipsis concipitur, affectus: et ediscere quam maxime varia, quæ et clamorem, et disputationem, et sermonem, et flexus habeant, ut simul in omnia paremur. Hoc satis est. 26. Alioqui nitida illa et curata vox insolitum laborem recusabit, ut assueta gymnasiis et oleo corpora, quam-

libet sint in suis certaminibus speciosa atque robusta, si militare iter, fascemque et vigilias imperes, deficiant, et quærant unctores suos, nudumque sudorem. 27. Illa quidem in hoc opere præcipi quis ferat, vitandos soles atque ventos, et nubila etiam ac siccitates? Ita si dicendum in sole, aut ventoso, humido, calido die fuerit, reos deseremus? Nam crudum quidem, aut saturum, aut ebrium, aut ejecto modo vomitu, quæ cavenda quidam monent, declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. 28. Illud non sine causa est ab omnibus præceptum, ut parcatur maxime voci in illo a pueritia in adolescentiam transitu, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putaverunt; nam est major alias; sed propter humorem potius; nam hoc ætas illa turgescit. 29. Itaque nares etiam, ac pectus, eo tempore tument, atque omnia velut germinant, eoque sunt tenera et injuriæ obnoxia. Sed, ut ad propositum redeam, jam confirmatæ constitutæque vocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi simillimum, dicere quotidie, sicut agimus. Namque hoc modo non vox tantum confirmatur et latus, sed etiam corporis decens et accommodatus orationi motus componitur.

30. Non alia est autem ratio pronunciationis, quam ipsius orationis.

Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet: ita hæc quoque emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, jucundum, urbanum, id est, in quo nulla neque rusticitas neque peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur *barbarum Græcumve*. 31. Nam sonis homines, ut æra tinnitu, dignoscimus. Ita fiet illud, quod Ennius probat, cum dicit *suaviloquenti ore Cethegum fuisse:* non quod Cicero in his reprehendit, quos ait *latrare, non agere.* Sunt enim multa vitia, de quibus dixi, cum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus, in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari possunt. 32. Itemque si ipsa *vox* primum fuerit, ut sic dicam, *sana*, id est, nullum eorum, de quibus modo retuli, patietur incommodum: deinde non *surda, rudis, immanis, dura, rigida, vana, præpinguis*, aut *tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effeminata: spiritus*, nec *brevis*, nec parum *durabilis*, nec *in receptu difficilis.*

33. *Dilucida* vero erit *pronunciatio*, primum, si verba tota exierint, quorum pars *devorari*, pars *destitui* solet, plerisque extremas syllabas non perferentibus, dum priorum sono indulgent. Ut est autem necessaria verborum explanatio, ita omnes imputare et velut annumerare litteras, molestum et odiosum. 34. Nam et vocales frequentissime

coëunt, et consonantium quædam insequente vocali dissimulatur: utriusque exemplum posuimus,

"Multum ille et terris. . . . . . ."

35. Vitatur etiam duriorum inter se congressus, unde *pellexit*, et *collegit*, et quæ alio loco dicta sunt. Ideoque laudatur in Catulo *suavis appellatio litterarum*. Secundum est, ut *sit oratio distincta*, id est, ut, qui dicit, et incipiat ubi oportet, et desinat. Observandum etiam, quo loco sustinendus et quasi suspendendus sermo sit (quod Græci ὑποδιαστολὴν vel ὑποστιγμὴν vocant), quo deponendus. 36. Suspenditur, *Arma virumque cano:* quia illud ad sequentia pertinet, ut sit, *virum, Trojæ qui primus ab oris:* et hic iterum: nam etiamsi aliud est, unde venit, quam quo venit, non distinguendum tamen, quia utrumque eodem modo verbo continetur, *venit.* 37. Tertio *Italiam*, quia interjectio est, *fato profugus*, et continuum sermonem qui faciebat, *Italiam Lavinaque*, dividit. Ob eandemque causam, quarto *profugus*, deinde, *Lavinaque venit litora;* ubi jam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. Sed in ipsis etiam distinctionibus tempus alias brevius, alias longius dabimus. Interest enim, sermonem finiant, an sensum. 38. Itaque illam distinctionem, *Litora*, protinus altero spiritus ini-

tio insequar: cum illuc venero, *Atque altæ mœnia Romæ*, deponam, et morabor, et novum rursus exordium faciam. 39. Sunt aliquando et sine respiratione quædam moræ etiam in periodis: ut in illa, *In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum*, etc. Multa membra habet; sensus enim sunt alii atque alii: et sicut una circumductio est, ita paulum morandum in his intervallis, non interrumpendus est contextus. Sed e contrario spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est: quo loco quasi surripiendus est: alioqui si inscite recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quam vitiosa distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parva; sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest.

40. *Ornata* est pronunciatio, cui suffragatur *vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra et auribus sedens*. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, sed proprietate, ad hoc velut tractabilis, utique habens omnes in se, qui desiderantur, sonos intentionesque, et *toto*, ut aiunt, *organo* instructa: cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax, tum labori non facile cessurus. 41. Neque gravissimus autem in musica sonus nec acutissimus orationibus convenit. Nam et hic parum clarus, nimiumque

plenus, nullum afferre animis motum potest: et ille prætenuis, et immodicæ claritatis, cum est ultra verum, tum neque pronunciatione flecti, neque diutius ferre intentionem potest. 42. Nam vox, ut nervi, quo remissior, hoc gravior et plenior: quo tensior, hoc tenuis et acuta magis est. Sic ima vim non habet, summa rumpi periclitatur. Mediis ergo utendum sonis; hique cum augenda intentione excitandi, cum summittenda sunt temperandi.

43. Nam prima est observatio recte pronunciandi, *æqualitas*, ne sermo subsultet imparibus spatiis ac sonis, miscens longa brevibus, gravia acutis, elata summissis, et inæqualitate horum omnium, sicut pedum, claudicet. Secunda *varietas*, quod solum est pronunciatio. 44. Ac ne quis pugnare inter se putet æqualitatem et varietatem; cum illi virtuti contrarium vitium sit inæqualitas, huic, qui dicitur μονοειδὴς, quasi quidam unus aspectus. Ars porro variandi cum gratiam præbet, ac renovat aures, tum dicentem ipsa laboris mutatione reficit: ut standi, ambulandi, sedendi, jacendi vices sunt, nihilque eorum pati unum diu possumus. 45. Illud vero maximum, (sed id paulo post tractabimus) quod secundum rationem rerum, de quibus dicimus, animorumque habitus, conformanda vox est, ne ab oratione discordet. Vitemus igitur illam, quæ

Græce μονοτονία vocatur, una quædam spiritus ac soni intentio: non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est; aut intra loquendi modum, quod motu caret; aut summisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: 46. sed ut in iisdem partibus iisdemque affectibus sint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulabit: ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. 47. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas pæne distinctiones, quamvis in eadam facie, tamen quasi vultus mutandus est? *Etsi vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere.* 48. Etiamsi toto proposito contractum atque summissum, quia et exordium est, et solliciti exordium: tamen fuerit, necesse est, aliquid plenius et erectius, cum dicit, *Pro fortissimo viro*, quam cum, *Etsi vereor*, et, *Turpe sit*, et, *Timere.* 49. Jam secunda respiratio increscat oportet, et naturali quodam conatu, quo minus pavide dicimus, quæ sequuntur, et quod magnitudo animi Milonis ostenditur, *Minimeque deceat, cum T. Annius ipse magis rei publicæ de salute,*

quam de sua perturbetur. Deinde quasi objurgatio sui est, *Me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse.* 50. Tum invidiosiora, *Tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos.* Illa vero jam pæne apertis, ut aiunt, tibiis, *Qui, quocunque inciderunt, consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum requirunt.* Nam sequens latum etiam atque fusum est, *Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat.* 51. Quod notavi, ut appareret, non solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquam pronunciandi varietatem, sine qua nihil neque majus neque minus est. Vox autem ultra vires urgenda non est. Nam et *suffocatur* sæpe, et majore nisu minus clara est, et interim *elisa* in illum sonum erumpit, cui Græci nomen a gallorum immaturo cantu dederunt. 52. Nec volubilitate nimia confundenda, quæ dicimus: qua et distinctio perit, et affectus; et nonnunquam etiam verba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitium nimiæ tarditatis. Nam et difficultatem inveniendi fatetur, et segnitia solvit animos, et, in quo est aliquid, temporibus præfinitis aquam perdit. Promtum sit os, non præceps: moderatum, non lentum.

53. Spiritus quoque nec crebro receptus concidat sententiam: nec eo usque trahatur, donec deficiat. Nam et deformis est consumti illius

sonus, et respiratio sub aqua diu pressi similis, et receptus longior, et non opportunus, ut qui fiat, non ubi volumus, sed ubi necesse est. Quare longiorem dicturis periodum colligendus est spiritus: ita tamen, ut id neque diu, neque cum sono faciamus, neque omnino ut manifestum sit: reliquis partibus optime inter juncturas sermonis revocabitur. 54. Exercendus autem est, ut sit quam longissimus: quod Demosthenes ut efficeret, scandens in adversum continuabat quam posset plurimos versus. Idem, quo facilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua volvens dicere domi solebat. 55. Est interim et longus, et plenus, et clarus satis spiritus, non tamen firmæ intentionis, ideoque tremulus: ut corpora, quæ aspectu integra, nervis parum sustinentur. Id *βράγχον* Græci vocant. Sunt qui spiritum cum stridore per raritatem dentium non recipiunt, sed resorbent. Sunt qui crebro anhelitu, et introrsum etiam clare sonante, imitentur jumenta onere et jugo laborantia. 56. Quod affectant quoque, tanquam inventionis copia urgeantur, majorque vis eloquentiæ ingruat, quam quæ emitti faucibus possit. Est aliis concursus oris, et cum verbis suis colluctatio. Jam tussire, et expuere crebro, et ab imo pulmone pituitam trochleis adducere, et oris humore proximos spargere, et majorem partem spiritus in loquendo per nares

effundere, etiamsi non utique vocis sunt vitia; quia tamen propter vocem accidunt, potissimum huic loco subjiciantur. 57. Sed quodcunque ex his vitium magis tulerim, quam, quo nunc maxime laboratur in causis omnibus scholisque, cantandi: quod inutilius sit, an fœdius, nescio. Quid enim minus oratori convenit, quam modulatio scenica, et nonnunquam ebriorum aut comissantium licentiæ similis? 58. Quid vero movendis affectibus contrarium magis, quam, cum dolendum, irascendum, indignandum, commiserandum sit, non solum ab his affectibus, in quos inducendus est judex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem ludorum talarium licentia solvere? Nam Cicero *illos ex Lycia et Caria rhetoras pæne cantare in epilogis* dixit. Nos etiam cantandi severiorem paulo modum excessimus. 59. Quisquamne, non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe atque rationibus, quisquam denique, ut semel finiam, in lite cantat? Quod si omnino recipiendum est, nihil causæ est, cur non illam vocis modulationem fidibus ac tibiis, immo hercule, quod est huic deformitati propius, cymbalis adjuvemus. 60. Facimus tamen hoc libenter: nam nec cuiquam sunt injucunda, quæ cantant ipsi, et laboris in hoc, quam in agendo, minus est. Sunt et quidam, qui secundum alia vitæ vitia, etiam hac

ubique audiendi, quod aures mulceat, voluptate ducantur. Quid ergo? non et Cicero dicit esse *aliquem in oratione cantum obscuriorem?* et hoc quodam naturali initio venit? Ostendam non multo post, ubi et quatenus recipiendus sit hic flexus, et cantus quidem, sed, quod plerique intelligere nolunt, obscurior.

61. Jam enim tempus est dicendi, quæ sit *apta pronunciatio.* Quæ certe ea est, quæ iis, de quibus dicimus, accommodatur. Quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatque vox, ut feritur: sed cum sint alii veri affectus, alii ficti et imitati, veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium; sed carent arte, ideoque sunt disciplina et ratione formandi. 62. Contra qui effinguntur imitatione, artem habent: sed hi carent natura: ideoque in iis primum est bene affici, et concipere imagines rerum, et tanquam veris moveri. Sic velut media vox, quem habitum a nostris acceperit, hunc judicum animis dabit. Est enim mentis index, ac totidem, quot illa, mutationes habet. 63. Itaque lætis in rebus *plena* et *simplex* et ipsa quodammodo *hilaris* fluit: in certamine *erecta* totis viribus, et velut omnibus nervis intenditur. *Atrox* in ira, et *aspera* ac *densa*, et respiratione crebra. Neque enim potest esse longus spiritus, cum immoderate effunditur. Paulum in invi-

dia facienda *lentior*, quia non fere ad hanc nisi inferiores confugiunt: at in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, *lenis* et *summissa.* 64. Suadentium, et monentium, et pollicentium, et consolantium *gravis.* In metu et verecundia *contracta*, adhortationibus *fortis*, disputationibus *teres*, miseratione *flexa* et *flebilis*, et consulto quasi obscurior: at in egressionibus *fusa*, et securæ claritatis, in expositione ac sermonibus *recta*, et inter acutum sonum et gravem media. 65. *Attollitur* autem concitatis affectibus, compositis *descendit*, pro utriusque rei modo altius vel inferius.

Quid autem quisque in dicendo postulet locus, paulum differam, ut de gestu prius dicam: qui et ipse voci consentit, et animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, satis vel ex eo patet, quod pleraque, etiam citra verba, significat. 66. Quippe non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, et in mutis pro sermone sunt, et saltatio frequenter sine voce intelligitur atque afficit, et ex vultu ingressuque perspicitur habitus animorum: et animalium quoque sermone carentium ira, lætitia, adulatio et oculis et quibusdam aliis corporis signis deprehenditur. 67. Nec mirum, si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valent; cum pictura, tacens opus, et habitu

semper ejusdem, sic in intimos penetret affectus, ut ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur. Contra si gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes: non auctoritas modo verbis, sed etiam fides desit. Decor quoque a gestu atque a motu venit. 68. Ideoque Demosthenes grande quoddam intuens speculum, componere actionem solebat. Adeo, quamvis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit, quod efficeret. Præcipuum vero in actione, sicut in corpore ipso, caput est, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem. 69. Decoris illa sunt, ut sit primo rectum, et secundum naturam. Nam et dejecto humilitas, et supino arrogantia, et in latus inclinato languor, et præduro ac rigente barbaria quædam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet, et manibus ac lateribus obsequatur. 70. Aspectus enim semper eodem vertitur, quo gestus, exceptis quæ aut damnare, aut non concedere, aut a nobis removere oportebit: ut idem illud vultu videamur aversari, manu repellere:

"· · · · · Dii talem avertite pestem.
· · · · · Haud equidem tali me dignor honore."

71. Significat vero plurimis modis. Nam præter

annuendi, renuendi, confirmandique motus, sunt et verecundiæ, et dubitationis, et admirationis, et indignationis noti et communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoque doctores vitiosum putaverunt. Etiam frequens ejus nutus non caret vitio: adeo jactare id, et comas excutientem rotare, fanaticum est.

72. Dominatur autem maxime vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus: hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant, etiam antequam dicimus: hoc quosdam amamus, hoc odimus: hoc plurima intelligimus, hic est sæpe pro omnibus verbis. 73. Itaque in iis, quæ ad scenam componuntur, fabulis artifices pronunciandi a personis quoque affectus mutuantur: ut sit *Aërope* in tragœdia *tristis, atrox Medea, attonitus Ajax, truculentus Hercules.* 74. In comœdiis vero præter aliam observationem, qua servi, lenones, parasiti, rustici, milites, meretriculæ, ancillæ, senes austeri ac mites, juvenes severi ac luxuriosi, matronæ, puellæ, inter se discernuntur, pater ille, cujus præcipuæ partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio: atque id ostendere maxime latus actoribus moris est, quod cum iis, quas agunt, partibus congruat. 75. Sed in ipso vultu plurimum valent oculi, per quos maxi-

me animus eminet, ut citra motum quoque et hilaritate enitescant, et tristitiæ quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrimas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu vero intenti, remissi, superbi, torvi, mites, asperi fiunt: quæ, ut actus poposcerit, fingentur. 76. Rigidi vero et extenti, aut languidi et torpentes, aut stupentes, aut lascivi et mobiles, aut natantes et quadam voluptate suffusi, aut limi et, ut sic dicam, venerei, aut poscentes aliquid pollicentesve nunquam esse debebunt. Nam opertos compressosve eos in dicendo quis, nisi plane rudis aut stultus, habeat? 77. Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam et genis est quoddam deserviens iis ministerium. 78. Multum et superciliis agitur. Nam et oculos formant aliquatenus, et fronti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur: ut una res in ea plus valeat, sanguis ille, qui mentis habitu movetur, et, cum infirmam verecundia cutem accepit, effunditur in ruborem; cum metu refugit, abit omnis et pallore frigescit; temperatus medium quoddam serenum efficit. 79. Vitium in superciliis, si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate, ut modo de persona comica dixeram, dissident, aut contra id, quod dicimus, finguntur. *Ira* enim contractis, *tristitia* deductis, *hilaritas* remissis

ostenditur. Annuendi quoque et renuendi ratione demittuntur, aut allevantur. 80. Naribus labrisque non fere quidquam decenter ostendimus, tametsi derisus iis, contemtus, fastidium significari solet. Non et *corrugare nares*, ut Horatius ait, et inflare, et movere, et digito inquietare, et pulso subito spiritu excutere, et diducere sæpius, et plana manu resupinare, indecorum est: cum emunctio etiam frequentior non sine causa reprehendatur. 81. Labra et porriguntur male, et scinduntur, et astringuntur, et diducuntur, et dentes nudant, et in latus ac pæne ad aurem trahuntur, et velut quodam fastidio replicantur, et pendent, et vocem tantum altera parte dimittunt. Lambere quoque ea et mordere, deforme est: cum etiam in efficiendis verbis modicus eorum esse debeat motus. Ore enim magis, quam labris, loquendum est. 82. Cervicem rectam oportet esse, non rigidam aut supinam. Collum diversa quidem sed pari deformitate et contrahitur et tenditur: sed tenso subest et labor, tenuaturque vox ac fatigatur. Affixum pectori mentum minus claram, et quasi latiorem presso gutture facit. 83. Humerorum raro decens allevatio atque contractio est. Breviatur enim cervix, et gestum quendam humilem atque servilem, et quasi fraudulentum facit, cum se in habitum adulationis, admirationis, metus fingunt. 84. Brachii mode-

rata projectio remissis humeris, atque explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos et decurrentes locos maxime decet. At cum speciosius quid uberiusque dicendum est, ut illud, *Saxa atque solitudines voci respondent*, expatiatur in latus, et ipsa quodammodo se cum gestu fundit oratio. 85. Manus vero, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest, quot motus habeant, cum pæne ipsam verborum copiam persequantur. Nam ceteræ partes loquentem adjuvant, hæ, prope est ut dicam, ipsæ loquuntur. 86. His poscimus, pollicemur, vocamus, dimittimus, minamur, supplicamus, abominamur, timemus; gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus, ostendimus. 87. Non concitant? inhibent? supplicant? probant? admirantur? verecundantur? Non in demonstrandis locis ac personis adverbiorum atque pronominum obtinent vicem? Ut in tanta per omnes gentes nationesque linguæ diversitate hic mihi omnium hominum communis sermo videatur.

88. Et hi quidem, de quibus sum locutus, cum ipsis vocibus naturaliter exeunt gestus: alii sunt, qui res imitatione significant: ut si ægrum, tentantis venas medici similitudine, aut citharœdum, formatis ad modum percutientis nervos manibus, ostendas, quod est genus quam longissime in

actione fugiendum. 89. Abesse enim plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensum magis, quam ad verba, accommodatus: quod etiam histrionibus paulo gravioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre, cum de se ipso loquatur, et in eum, quem demonstret, intendere, et aliqua his similia permiserim: ita non, effingere status quosdam, et quidquid dicet ostendere. 90. Neque id in manibus solum, sed in omni gestu ac voce servandum est. Non enim aut in illa periodo, *Stetit soleatus Prætor populi Romani*, inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est; aut in illa, *Cædebatur in medio foro Messanæ*, motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus; aut vox, qualis dolore exprimitur, eruenda. 91. Cum mihi comœdi quoque pessime facere videantur, qui, etiamsi juvenem agant, cum tamen in expositione aut senis sermo, ut in *Hydriæ prologo,* aut mulieris, ut in *Georgo*, incidit, tremula vel effeminata voce pronunciant. Adeo in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione.

92. Est autem gestus ille maxime communis, quo medius digitus in pollicem contrahitur explicitis tribus, et principiis utilis cum leni in utramque partem motu modice prolatus, simul capite atque humeris sensim ad id, quo manus feratur,

obsecundantibus: et in narrando certus, sed tum paulo productior: et in exprobrando et coarguendo acer atque instans. Longius enim partibus his et liberius exeritur. 93. Vitiose vero idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet: quanquam adhuc pejus aliqui transversum brachium proferunt, et cubito pronunciant. Duo quoque medii sub pollicem veniunt: et est hic adhuc priore gestus instantior, principio et narrationi non accommodatus. 94. At cum tres contracti pollice premuntur; tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando et indicando, unde et ei nomen est, valet: et allevata ac spectante humerum manu paulum inclinátus affirmat: versus in terram et quasi pronus urget: aliquando pro numero est. 95. Idem summo articulo utrinque leviter apprehenso, duobus modice curvatis, minus tamen minimo, aptus ad disputandum est. Acrius tamen argumentari videntur, qui medium articulum potius tenent: tanto contractioribus ultimis digitis, quanto priores descenderunt. 96. Est et ille verecundæ orationi aptissimus, quo quatuor primis leviter in summum coëuntibus digitis, non procul ab ore aut pectore refertur ad nos manus, et deinde prona ac paululum prolata laxatur. 97. Hoc modo cœpisse Demosthenem credo in illo pro Ctesiphonte timido

summissoque principio: sic formatam Ciceronis manum, cum diceret, *Si, judices, ingenii mei, quod sentio quam sit exiguum.* Eadem aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in nos, et fusius paulo in diversum resolvitur, ut quodammodo sermonem ipsum proferre videatur. 98. Binos interim digitos distinguimus, sed non inserto pollice, paulum tamen inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem tensis, qui supra sunt. 99. Interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios articulos jungitur: interim quartus oblique reponitur; interim quatuor remissis magis quam tensis, pollice intus inclinato, habilem demonstrando in latus, aut distinguendis, quæ dicimus, manum facimus, cum supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. 100. Sunt et illi breves gestus, cum manus leviter pandata, qualis voventium est, parvis intervallis, et subassentientibus humeris movetur, maxime apta parce et quasi timide loquentibus. Est admirationi conveniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos a minimo collecta digitos, redeunte flexu simul explicatur atque convertitur. 101. Nec uno modo interrogantes gestum componimus: plerumque tamen vertentes manum, utcunque composita est. Pollici proximus digitus, mediumque, qua dexter est, unguem pollicis summo

suo jungens, remissis ceteris, est et approbantibus, et narrantibus, et distinguentibus decorus. 102. Cui non dissimilis, sed compressis tribus digitis, quo nunc Græci plurimum utuntur, etiam utraque manu, quoties enthymemata sua gestu velut corrotundant. Cæsim manus lenior promittit et assentatur, citatior hortatur, interim laudat. Est et ille urgentis orationem gestus vulgaris magis, quam ex arte, qui contrahit alterno celerique motu et explicat manum. 103. Est et illa cava et rara, et supra humeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus. A peregrinis scholis tamen prope recepta tremula, scenica est. Digitos, cum summi coierunt, ad nos referre, cur quibusdam displicuerit, nescio. Nam id et leviter admirantes, et interim subita indignatione, velut pavescentes, et deprecantes, facimus. 104. Quin compressam etiam manum in pœnitentia vel ira pectori admovemus, ubi vox vel inter dentes expressa non dedecet, *Quid nunc agam? Quid facias?* Averso pollice demonstrare aliquem, receptum magis puto, quam oratori decorum. 105. Sed cum omnis motus sex partes habeat, septimus sit ille, qui in se redit, orbis, vitiosa est una circumversio: reliqui, ante nos, et dextra lævaque, et sursum et deorsum aliquid ostendunt: in posteriora gestus non dirigitur. Interim tamen velut rejici solet. 106. Op-

time autem manus a sinistra parte incipit, in dextra deponitur: sed ut poni, non ut ferire videatur: quanquam et in fine interim cadit, ut cito tamen redeat: et nonnunquam resilit vel negantibus nobis, vel admirantibus. Hic veteres artifices illud recte adjecerunt, *ut manus cum sensu et inciperet, et deponeretur.* Alioqui enim aut ante vocem erit gestus, aut post vocem: quod est utrumque deforme. 107. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod intervallum motus tria verba esse voluerunt: quod neque observatur, neque fieri potest: sed illi quasi mensuram tarditatis celeritatisque aliquam esse voluerunt: neque immerito, ne aut diu otiosa esset manus, aut, quod multi faciunt, actionem continuo motu conciderent. 108. Aliud est, quod et fit frequentius et magis fallit: sunt quædam latentes sermonis percussiones, et quasi aliqui pedes, ad quos plurimorum gestus cadit: ut sit unus motus, *Novum crimen;* alter, *C. Cæsar;* tertius, *Et ante hanc diem;* quartus, *Non auditum;* deinde, *Propinquus meus;* et, *Ad te;* et, *Quintus Tubero;* et, *Detulit.* 109. Unde id quoque fluit vitium, ut juvenes, cum scribunt, gestum præmodulati cogitatione sic componant, quomodo casura manus est. Inde et illud vitium, ut gestus, qui in fine dexter esse debet, in sinistrum frequenter desinat. 110. Melius illud, cum sint in sermone

omni brevia quædam membra, ad quæ, si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad hæc gestum disponere: ut puta, *Novum crimen, C. Cæsar*, habet per se finem quendam suum, quia sequitur conjunctio: deinde, *Et ante hanc diem non auditum*, satis circumscriptum est. Ad hæc accommodanda manus est, idque dum erit prima et composita actio. 111. At ubi eam calor concitaverit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate crebescet. Aliis locis citata, aliis pressa conveniet pronunciatio. Illa transcurrimus, congerimus, abundamus, festinamus: hac instamus, inculcamus, infigimus. Plus autem affectus habent lentiora: ideoque Roscius citatior, Æsopus gravior fuit, quod ille comœdias, hic tragœdias egit. 112. Eadem motus quoque observatio est. Itaque in fabulis, juvenum, senum, militum, matronarum gravior ingressus est: servi, ancillæ, parasiti, piscatores citatius moventur. Tolli autem manum artifices supra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo a capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere, vitiosum habetur. 113. In sinistrum intra humerum promovetur; ultra non decet. Sed cum aversantes in lævam partem velut propellemus manum, sinister humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente consentiat. 114. Manus sinistra nunquam sola gestum recte facit: dextræ se frequen-

ter accommodat, sive in digitos argumenta digerimus, sive aversis in sinistrum palmis abominamur, sive objicimus adversas, sive in latus utramque distendimus, sive satisfacientes, aut supplicantes. 115. Diversi autem sunt hi gestus, sive summittimus, sive adorantes attollimus, sive aliqua demonstratione aut invocatione protendimus, *Vos Albani tumuli atque luci*. Aut Gracchanum illud, *Quo me miser conferam? in Capitolium, ad fratris sanguinem? an domum?* 116. Plus enim affectus in his junctæ exhibent manus? in rebus parvis, tristibus, mitibus breves; magnis, lætis, atrocibus exertiores.

Vitia quoque earum subjicienda sunt, quæ quidem accidere etiam exercitatis actoribus solent. 117. Nam gestum poculum poscentis, aut verbera minantis, aut numerum quingentorum flexo pollice efficientis, quæ sunt a quibusdam scriptoribus notata, ne in rusticis quidem vidi. 118. At ut brachio exerto introspiciatur latus, ut manum alius ultra sinum proferre non audeat, alius, in quantum patet longitudo, protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra lævum humerum gestu ita in tergum flagellet, ut consistere post eum parum tutum sit, aut sinistrum ducat orbem, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubitum utrumque in diversum latus ventilet, sæpe scio evenire. 119. Solet esse et

pigra, et trepida, et secanti similis: etiam uncis digitis, aut capite dejiciatur, aut eadem manu supinata in superiora jactetur. Fit et ille habitus, qui esse in statuis pacificator solet, qui, inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice extendit: qui quidem maxime placet iis, qui se dicere *sublata manu* jactant. 120. Adjicias licet eos, qui sententias vibrantes digitis jaculantur, aut manu sublata denunciant, aut, quod per se interim recipiendum est, quoties aliquid ipsis placuit, in ungues eriguntur: sed vitiosum id faciunt, aut digito, quantum plurimum possunt, erecto, aut etiam duobus, aut utraque manu ad modum aliquid portantium composita. 121. His accedunt vitia non naturæ, sed trepidationis, cum ore concurrente rixari; si memoria fefellerit, aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit insonare; in adversum tergere nares; obambulare sermone imperfecto; resistere subito et laudem silentio poscere: quæ omnia persequi prope infinitum est. Sua enim cuique sunt vitia. 122. Pectus ac venter ne projiciantur, observandum: pandant enim posteriora; et est odiosa omnis supinitas. Latera cum gestu consentiant. Facit enim aliquid et totius corporis motus: adeo ut Cicero plus illo agi quam manibus ipsis putet. Ita enim dicit in Oratore, *Nullæ argutiæ digito-*

rum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione. 123. Femur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, et usitatum est, et indignantes decet, et excitat auditorem. Idque in Calidio Cicero desiderat, *Non frons*, inquit, *percussa, non femur.* Quanquam, si licet, de fronte dissentio. Nam etiam complodere manus scenicum est, et pectus cædere. 124. Illud quoque raro decebit, cava manu summis digitis pectus appetere, si quando nosmet ipsos alloquimur, cohortantes, objurgantes, miserantes: quod si quando fiet, togam quoque inde removeri non dedecebit. In pedibus observantur status et incessus. Prolato dextro stare, et eandem manum ac pedem proferre, deforme est. 125. In dextrum incumbere interim datur, sed æquo pectore: qui tamen comicus magis, quam oratorius gestus est. Male etiam in sinistrum pedem insistentium dexter aut attollitur, aut summis digitis suspenditur. Varicare supra modum, et in stando deforme est, et, accedente motu, prope obscenum. 126. Procursio opportuna brevis, moderata, rara. Conveniet etiam ambulatio quædam, propter immodicas laudationum moras: quanquam Cicero *rarum incessum*, neque ita longum probat. Discursare vero, et, quod Domitius Afer de Sura Mallio dixit, *satagere*,

ineptissimum: urbaneque Flavus Virginius interrogavit de quodam suo antisophiste, *quot millia passuum declamasset?* 127. Præcipi et illud scio, ne ambulantes avertamur a judicibus, sed sint obliqui pedes ad consilium nobis respicientibus. Id fieri judiciis privatis non potest. Verum et breviora sunt spatia, nec aversi diu sumus. Interim tamen recedere sensim datur. Quidam et resiliunt, quod est plane ridiculum. 128. Pedis supplosio, ut loco est opportuna, ut ait Cicero, *in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis:* ita crebra et inepti est hominis, et desinit judicem in se convertere. Est et illa indecora in dextrum ac lævum latus vacillatio alternis pedibus insistentium. Longissime fugienda mollis actio, qualem in Titio Cicero dicit fuisse, unde etiam saltationis quoddam genus *Titius* sit appellatum. 129. Reprehendenda et illa frequens et concitata in utramque partem nutatio, quam in Curione patre irrisit et Julius, quærens, *quis in lintre loqueretur?* et Sicinius: nam cum, assidente collega, qui erat propter valetudinem et deligatus et plurimis medicamentis delibutus, multum se Curio ex more jactasset, *Nunquam*, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi fuisset, hodie te istic muscæ comedissent.* 130. Jactantur et humeri: quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut, cum in angusto quodam pulpito

stans diceret, hasta humero dependens imminoret: ut si calore dicendi vitare id excidisset, offensatione illa commoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in quibus multi sunt judices, quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter velimus. 131. Illud vero non ferendum, quod quidam, rejecta in humerum toga, cum dextra sinum usque ad lumbos reduxerunt, sinistra gestum facientes spatiantur et fabulantur: cum etiam lævam restringere prolata longius dextra sit odiosum. Unde moneor, ut ne id quidem transeam, ineptissime fieri, cum inter moras laudationum aut in aurem alicujus loquuntur, ant cum sodalibus jocantur, aut nonnunquam ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare videantur. 132. Inclinari ad judicem, cum doceas, utique si id, de quo loquaris, sit obscurius, licet. Incumbere advocato adversis subselliis sedenti, contumeliosum. Reclinari etiam ad suos, et manibus sustineri, nisi plane justa fatigatione, delicatum; sicut palam moneri, excidentis, aut legere. 133. Namque in his omnibus et vis illa dicendi solvitur, et frigescit affectus, et judex parum sibi præstari reverentiæ credit. Transire in diversa subsellia, parum verecundum est. Nam et Cassius Severus urbane adversus hoc facientem lineas poposcit. Et si aliquando concitate itur,

nunquam non frigide reditur. 134. Multa ex his, quæ præcipimus, mutari necesse est ab iis, qui dicunt apud tribunalia. Nam et vultus erectior, ut eum, apud quem dicitur, spectet; et gestus, ut ad eundem tendens, elatior sit, necesse est; et alia, quæ occurrere, etiam me tacente, omnibus possunt. Idemque ab iis, qui sedentes agent. Nam et fere fit hoc in rebus minoribus: et iidem impetus actionis esse non possunt, et quædam vitia fiunt necessaria. 135. Nam et dexter pes a læva judicis sedenti proferendus est, et ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad judicem spectent. Equidem plerosque et ad singulas sententiarum clausulas video assurgentes, et nonnullos subinde aliquid etiam spatiantes: quod an deceat, ipsi viderint: cum id faciunt, non sedentes agunt. 136. *Bibere*, aut etiam *esse* inter agendum, quod multis moris fuit, et est quibusdam, ab oratore meo procul absit. Nam si quis aliter dicendi onera perferre non possit, non ita miserum est non agere, potiusque multo, quam et operis et hominum contemtum fateri.

137. *Cultus* non est proprius oratoris aliquis, sed magis in oratore conspicitur. Quare sit, ut omnibus honestis debet esse, splendidus et virilis. Nam et toga, et calceus, et capillus, tam nimia cura, quam negligentia, sunt reprehendenda.

Est aliquid in amictu; quod ipsum aliquatenus temporum conditione mutatum est. Nam veteribus nulli sinus: perquam breves post illos fuerunt. 138. Itaque etiam gestu necesse est usos esse in principiis eos alio, quorum brachium, sicut Græcorum, veste continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur. Cui lati clavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant. Nam infra mulierum est, supra centurionum. 139. Ut purpuræ recte descendant, levis cura est. Notatur interim negligentia. Latum habentium clavum modus est, ut sit paulum cinctis summissior. Ipsam togam rotundam esse, et apte cæsam velim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars ejus prior mediis cruribus optime terminatur, posterior eadem portione altius qua cinctura. 140. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, nunquam certe sit inferior. Ille, qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur, velut balteus, nec strangulet, nec fluat. Pars togæ, quæ postea imponitur, sit inferior: nam ita et sedet melius, et continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertum in actu redeat: tum sinus injiciendus humero, cujus extremam oram rejecisse non dedecet. 141. Operiri autem humerum cum toto jugulo non oportet,

alioqui amictus fiet angustus, et dignitatem, quæ est in latitudine pectoris, perdet. Sinistrum brachium eo usque allevandum est, ut quasi normalem illum angulum faciat. Super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat. 142. Manus non impleatur annulis, præcipue medios articulos non transeuntibus: cujus erit habitus optimus, allevato pollice, et digitis leviter inflexis, nisi si libellum tenebit: quod non utique captandum est. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, et ad multos gestus est impedimento. 143. Togam veteres ad calceos usque demittebant, ut Græci pallium. Idque ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusque præcipiunt. Quo magis miror Plinii Secundi docti hominis, et in hoc utique libro pæne etiam nimium curiosi, persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem velandorum varicum gratia tradit: cum hoc amictus genus in statuis eorum quoque, qui post Ciceronem fuerunt, appareat. 144. Palliolum, sicut fascias, quibus crura vestiuntur, et focalia, et aurium ligamenta, sola excusare potest valetudo.

Sed hæc amictus observatio, dum incipimus: procedente vero actu, jam pæne ab initio narrationis, sinus ab humero recte velut sponte delabitur: et cum ad argumenta ac locos ventum est, rejicere a sinistro togam, dejicere etiam, si hære-

at, sinum conveniet. 145. Læva a faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim jam omnia. Et ut vox vehementior ac magis varia est, sic amictus quoque habet actum quendam velut prœliantem. 146. Itaque ut lævam involvere toga et incingi pæne furiosum est: sinum vero in dextrum humerum ab imo rejicere solutum ac delicatum, fiuntque adhuc pejus aliqua: ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subjiciamus? Habet enim acre quiddam atque expeditum, et calori concitationique non inhabile. 147. Cum vero magna pars est exhausta orationis, utique afflante fortuna, pæne omnia decent sudor ipse et fatigatio, et negligentior amictus, et soluta ac velut labens undique toga. 148. Quo magis miror hanc quoque succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontem siccari juberet, ne comæ turbarentur, quas componi post paulum, sicuti dignum erat, graviter et severe vetuit. Mihi vero illæ quoque turbatæ præ se ferre aliquid affectus, et ipsa oblivione curæ hujus commendari videntur. 149. At si incipientibus aut paulum progressis decidat toga, non reponere eam, prorsus negligentis, aut pigri, aut quomodo debeat amiciri nescientis est.

Hæc sunt vel illustramenta pronunciationis, vel vitia: quibus propositis, multa cogitare debet orator.

150. Primum, *quis*, *apud quos*, *quibus præsentibus* sit acturus. Nam ut dicere alia aliis, et apud alios magis concessum est: sic etiam facere. Neque eadem in voce, gestu, incessu, apud principem, senatum, populum, magistratus, privato, publico judicio, postulatione, actione similiter decent. Quam differentiam subjicere sibi quisque, qui animum intenderit, potest.

151. Tum qua de re dicat, et efficere quid velit. Rei quadruplex observatio est. *Una* in tota causa. Sunt enim tristes, hilares, sollicitæ, securæ, grandes, pusillæ; ut vix unquam ita sollicitari partibus earum debeamus, ut non et summæ meminerimus. 152. *Altera*, quæ est in differentia partium, ut in proœmio, narratione, argumentatione, epilogo. *Tertia* in sententiis ipsis, in quibus secundum res et affectus variantur omnia. *Quarta* in verbis, quorum ut est vitiosa, si efficere omnia velimus, imitatio: ita quibusdam nisi sua natura redditur, vis omnis aufertur.

153. Igitur in laudationibus, nisi si funebres erunt, gratiarum actione, exhortatione, similibus, læta et magnifica et sublimis est actio. Funebres conciones, consolationes, plerumque causæ reorum, tristes atque summissæ. In senatu conservanda auctoritas, apud populum dignitas, in privatis modus. De partibus causæ, et sententiis verbisque, quæ sunt multiplicia, pluribus dicendum.

154. Tria autem præstare debet pronunciatio: *conciliet*, *persuadeat*, *moveat*: quibus natura cohæret, etiam *delectet*. *Conciliatio* fere aut commendatione morum, qui nescio quomodo ex voce etiam atque actione pellucent, aut orationis suavitate constat: *persuadendi* vis affirmatione, quæ interim plus ipsis probationibus valet. 155. *An ista*, inquit Calidio Cicero, *si vera essent, sic a te dicerentur?* et, *Tantum abest, ut inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus*. Fiducia igitur appareat, et constantia, utique si auctoritas subest. 156. *Movendi* autem ratio aut in repræsentandis est, aut imitandis affectibus.

Ergo cum judex in privatis, aut præco in publicis dicere de causa jusserit, leniter est consurgendum: tum in componenda toga, vel, si necesse erit, etiam ex integro injicienda, duntaxat in judiciis (apud principem enim et magistratus ac tribunalia non licebit) paulum commorandum, ut et amictus sit decentior, et protinus aliquid spatii ad cogitandum. 157. Etiam cum ad judicem nos converterimus, et consultus prætor permiserit dicere, non protinus est erumpendum, sed danda brevis cogitationi mora. Mire enim auditurum dicturi cura delectat, et judex se ipse componit. 158. Hoc præcipit Homerus Ulixis exemplo, *quem stetisse oculis in terram defixis, immotoque sceptro,*

priusquam illam eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione sunt quædam non indecentes, ut appellant scenici, moræ, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, simulare conatum, suspiratione sollicitudinem fateri, aut quod quemque magis decet: eaque diutius, si judex nondum intendet animum. 159. Status sit rectus, æqui et diducti paulum pedes, vel procedens minimo momento sinister: genua recta, sic tamen, ut non extendantur. Humeri remissi, vultus severus, non mæstus, nec stupens, nec languidus: brachia a latere modice remota: manus sinistra, qualem supra demonstravi: dextra, cum jam incipiendum erit, paulum prolata ultra sinum gestu quam modestissimo, velut expectans quando incipiendum sit. 160. Vitiosa enim sunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciem, et quasi improbam facere: tendere confidentia vultum, aut, quo sit magis torvus, superciliis astringere: capillos a fronte contra naturam retroagere, ut sit horror ille terribilis: tum, id quod Græci frequentissime faciunt, crebro digitorum labiorumque motu commentari, clare excreare, pedem alterum longe proferre, partem togæ sinistra tenere, stare diductum, vel rigidum, vel supinum, vel incurvum, vel humeris, ut luctaturi solent, ad occipitium ductis. 161. Procemio frequentissime

lenis convenit pronunciatio. Nihil enim est ad conciliandum gratius verecundia: non tamen semper. Neque enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. Plerumque tamen et vox temperata, et gestus modestus, et sedens humero toga, et laterum lenis in utramque partem motus, eodem spectantibus oculis, decebit. 162. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, vocem sermoni proximam, et tantum acriorem, sonum simplicem frequentissime postulabit, in his duntaxat, *Q. enim Ligarius, cum esset in Africa nulla belli suspicio*, et, *A. Cluentius Habitus pater hujusce.* Aliud in eadam poscent affectus, vel concitati, *Nubit genero socrus;* vel flebiles, *Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum et miserum toti Asiæ provinciæ.* 163. Maxime varia et multiplex actio est probationum. Nam et proponere, partiri, interrogare, sermoni sunt proxima, et contradictionem sumere. Nam ea quoque diversa propositio est. Sed hanc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes pronunciamus. 164. Argumentatio plerumque agilior, et acrior, et instantior, consentientem orationi postulat etiam gestum, id est, fortem celeritatem. Instandum quibusdam in partibus, et densanda oratio. Egressiones fere et lenes, et dulces, et remissæ, *raptus Proserpinæ, Siciliæ descriptio, Cn. Pompeii laus.* Neque

enim mirum, minus habere contentionis ea, quæ sunt extra quæstionem. 165. Mollior nonnunquam cum reprehensione diversæ partis imitatio, *Videbar videre alios intrantes, alios autem exeuntes, quosdam ex vino vacillantes.* Ubi non dissidens a voce permittitur gestus quoque, in utramque partem tenera quædam, sed intra manus tamen, et sine motu laterum, translatio. 166. Accendendi judicis plures sunt gradus. Summus ille, et quo nullus est in oratore acutior: *Suscepto bello, Cæsar, gesto jam etiam ex parte magna.* Prædixit enim, *Quantum potero voce contendam, ut populus hoc Romanus exaudiat.* Paulum inferior, et habens aliquid jam jucunditatis, *Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat?* 167. Plenius adhuc et lentius, ideoque dulcius, *In cœtu vero populi Romani negotium publicum gerens.* Producenda omnia, trahendæque tum vocales, aperiendæque sunt fauces. Pleniore tamen hæc canali fluunt, *Vos, Albani tumuli atque luci.* Jam cantici quiddam habent, sensimque resupina sunt: *Saxa atque solitudines voci respondent.* 168. Tales sunt illæ inclinationes vocis, quas invicem Demosthenes atque Æschines exprobrant, non ideo improbandæ: cum enim uterque alteri objiciat, palam est utrumque fecisse. Nam neque ille per Marathonis et Platæarum et Salaminis propugna-

tores recto sono juravit, nec ille Thebas sermone deflevit. 169. Est his diversa vox, et pæne extra organum, cui Græci nomen *amaritudinis* dederunt, super modum ac pæne naturam vocis humanæ acerba: *Quin compescitis vocem istam, indicem stultitiæ, testem paucitatis?* Sed id, quod excedere modum dixi, in illa parte prima est, *Quin compescitis.* 170. Epilogus, si enumerationem rerum habet, desiderat quandam concisorum continuationem; si ad concitandos judices est accommodatus, aliquid ex iis, quæ supra dixi; si placandos, inclinatam quandam lenitatem; si misericordia commovendos, flexum vocis, et flebilem suavitatem, qua præcipue franguntur animi, quæque est maxime naturalis. Nam etiam orbos viduasque videas in ipsis funeribus canoro quodam modo proclamantes. 171. Hic etiam fusca illa vox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mire faciet: habet enim in se, quod imitamur. Duplex est tamen miseratio; altera cum invidia, qualis modo dicta de damnatione Philodami: altera cum deprecatione demissior. 172. Quare, etiamsi est in illis quoque cantus obscurior, *In cœtu vero populi Romani;* non enim hæc rixantis modo dixit: et, *Vos, Albani tumuli;* neque enim, quasi inclamaret, aut testaretur, locutus est: tamen infinito magis illa flexa et circumducta sunt, *Me miserum, me infelicem;* et, *Quid respondebo liberis*

meis? et, *Revocare tu me in patriam potuisti, Milo, per hos; ego te in eadem patria per eosdem retinere non potero?* Et cum bona C. Rabirii uno sestertio addicit, *O meum miserum acerbumque præconium.* 173. Illa quoque mire facit in peroratione velut deficientis dolore et fatigatione confessio: ut pro eodem Milone, *Sed finis sit: neque enim præ lacrimis jam loqui possum.* Quæ similem verbis habere debent etiam pronunciationem. 174. Possunt videri alia quoque hujus partis atque officii, *reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, vestes laniare:* sed suo loco dicta sunt. Et quia in partibus causæ talis est varietas, satis apparet, accommodandam sententiis ipsis pronunciationem, sicut ostendimus. Sed verbis quoque, quod novissime dixeram, non semper, sed aliquando. 175. An non hæc, *misellus* et *pauperculus*, summissa atque contracta; *fortis* et *vehemens* et *latro*, erecta et concitata voce dicendum est? Accedit enim vis et proprietas rebus tali astipulatione: quæ nisi assit, aliud vox, aliud animus ostendat. 176. Quid? quod eadem verba mutata pronunciatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, elevant? Aliter enim dicitur, *Tu mihi quodcunque hoc regni;* et, *Cantando tu illum?* et, *Tune ille Æneas?* et, *Meque timoris Argue tu,*

Drance. Et, ne morer, intra se quisque vel hoc, vel aliud, quod volet, per omnes affectus verset: verum esse, quod dicimus, sciet.

177. Unum jam his adjiciendum est, cum præcipue in actione spectetur decor, sæpe aliud alios decere. Est enim latens quædam in hoc ratio, et inenarrabilis: et ut vere hoc dictum est, *caput esse, decere quod facias;* ita id neque sine arte esse, neque totum arte tradi potest. 178. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos actores comœdiarum, Demetrium et Stratoclea, placere diversis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quod alter deos, et juvenes, et bonos patres, servosque, et matronas, et graves anus optime, alter acres senes, callidos servos, parasitos, lenones, et omnia agitatiora melius. Fuit enim natura diversa. Nam vox quoque Demetrii jucundior, illius acrior erat. 179. Annotandæ magis proprietates, quæ transferri non poterant, manus jactare, et dulces exclamationes theatri causa producere, et ingrediendo ventum concipere veste, et nonnunquam dextro latere facere gestus: quod neminem alium præter Demetrium decuit: namque in hæc omnia statura et mira specie adjuvabatur. 180. Illum cursus, et agilitas, et vel parum conveniens personæ risus (quem non ignarus rationis populo

dabat), et contracta etiam cervicula. Quidquid horum alter fecisset, fœdissimum videretur. Quare norit se quisque, nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam ex natura sua capiat consilium formandæ actionis. 181. Neque illud tamen est nefas, ut aliquem vel omnia vel plurima deceant. Hujus quoque loci clausula sit eadem, necesse est, quæ ceterorum est, regnare maxime modum. Non enim comœdum esse, sed oratorem volo. Quare neque in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, affectionibus moleste utemur. 182. Ut si sit in scena dicendum,

" Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem,
Cum arcessor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?"

Hic enim dubitationis moras, vocis flexus, varias manus, diversos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec vult nimium esse condita. Actione enim constat, non imitatione. 183. Quare non immerito reprehenditur pronunciatio et vultuosa, et gesticulationibus molesta, et vocis mutationibus resultans. Nec inutiliter ex Græcis veteres transtulerunt, quod ab iis sumtum Lænas Popilius posuit, esse *hanc inotiosam actionem.* 184. Optime igitur idem, qui omnia, Cicero

præceperat, quæ supra ex oratore posui: quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed jam recepta est actio paulo agitatior, et exigitur, et quibusdam partibus convenit: ita tamen temperanda, ne, dum actoris captamus elegantiam, perdamus viri boni et gravis auctoritatem.

NOTES

Marcus Fabius Quintilian, a celebrated teacher of eloquence, was born about the year XLII. of the Christian era. The place of his birth is not fully ascertained, but it seems certain that he was educated at Rome, where he studied rhetoric under the distinguished orator Domitius Afer. In the same city he opened a school, and had the honor of being the first who received a salary from the state as a public teacher. After he had remained twenty years in this laborious employment, and obtained the applause of the most illustrious Romans, not merely as a preceptor, but as a pleader at the bar, he retired to enjoy the fruits of his industry.

In his retirement he assiduously devoted his time to the study of literature, and wrote a treatise on the causes of the corruption of eloquence. Some time after, at the request of many of his friends, he wrote his "Institutiones Oratoriæ," the most complete system of oratory extant. This work is divided into twelve books, in which the author points

out the kind of education suited to an orator from his infancy. It contains many excellent precepts, with respect to education in general, especially the early parts of it, which are applicable in all times and countries, as being founded in the nature of the mind.

Quintilian was appointed preceptor to the two young princes whom Domitian destined for his successors on the throne; but the pleasure which the rhetorician received from the favors and attention of the emperor, and from the success which his writings met with in the world, was embittered by the loss of his wife, and of his two sons, one of whom he describes as a prodigy of early excellence.

He is supposed to have died about the year XCV. His "Institutiones" were discovered in the year 1415, in an old tower of a monastery at St. Gall, by Poggio Bracciolini of Florence.

Page 7. § 2. *Clausis . . . incubabit.* See Virgil, G. ii. 507, *defossoque incubat auro.*

8. 4. *Verba.* This word depends upon the genitives *eligendi* and *collocandi*, not upon *perceperit.*

8. 6. *Nam . . . offerrent.* See Horace, (ad Pisones, 311.) "*Verbaque provisam rem non invita sequentur.*"

9. 7. *Infelicis operæ.* See xi. 2. 49. "*Hæc rara infelicitas.*" *Occupet.* The subject of this verb seems to be *orator* understood: *congregat* having

for its subject the practice which our author calls puerile and unprofitable.

10. 10. *Propter . . . infantes.* Psammetichus, king of Egypt, wishing to ascertain whether the Egyptians were the most ancient people, placed two infants in the hands of a shepherd to be brought up among his flocks, commanding him not to permit any one to speak in their hearing, but to lay them in a solitary cottage, to feed them on goat's milk, and when he should perceive they were satiated with this, to nourish them with other food. He expected in this manner to ascertain what word would be first uttered by the children when they should begin to articulate. At the end of two years, as the shepherd was entering the cottage, both children ran to him, and holding out their hands, cried "*Becos.*" This word they repeated at subsequent visits. Psammetichus found by inquiry that the Phrygians called bread by that name, from which he inferred that the Phrygians were a more ancient people. See Herodotus, ii. 2.

10. 12. *Et pressi.* See Virgil, Ecl. i. 81.

10. 13. *Ex proximo;* i. e. from those having a slight shade of difference.

10. 14. *Non faciunt;* i. e. are not always synonymous.

12. 22. *Cassii.* Cassius Severus. See x. 1. § 116.

12. 23. *Minus pares . . Tuberonis . . Hortensii.* See xi. 1. 78. 80. and xi. 3. 8. Also Cic. Orat. 38.

13. 23. *Calidius.* M. Calidius, pretor B. C. 57: an unsuccessful candidate for the consulship B. C. 51. See Cic. De Claris Orat. 79, 80.

13. 24. *Ciceroni dormitare . . Homerus.* See Cic. Orat. 29, and Horat. ad Pis. 359.

14. 27. *Cicero . . . putat.* See Cic. pro Arch. 6. *Quæres a nobis . . . relaxemus.*

14. 28. *Genus; sc. poeticum.* *Comparatum; sc. esse*, depending on *meminerimus.*

15. 31. *Ad actum . . pugnam.* In allusion to the forum.

15. 31. *Verbis remotioribus; sc. ab usu,* "by unusual freedom of language."

15. 33. *Tullius . . Thucydidem . . Xenophontem.* See Cic. Orat. 9. 12. 19.

16. 35. *Socratici.* Alluding to the dialogues of Plato, Xenophon, and Æschines.

16. 37. *Qui sint;* i. e. what authors ought particularly to be read.

16. 38. *Exceptis . . Marcello.* See Cic. Brutus, 71—75.

17. 38. *Si . . . philosophos.* We must supply *persequar.*

17. 39. *Livium.* See viii. 2. 18.

17. 41. *De novis; sc. auctoribus.* In many good editions we find *nobis* instead of *novis.* *Quotus . . . speraverit;* i. e. Can any author be found so infatuated as to publish works, no part of which gives him the least expectation that they will descend to posterity?

18. 46. *Aratus.* A Greek poet and astronomer of Soli in Cilicia, who flourished about the 124th Olympiad. In his "Phænomena," which was written in Greek verse, he describes the nature and motion of the stars, and shows the particular influences of the heavenly bodies, with their various dispositions and relations. This poem was translated into Latin by Cicero and others.

18. 46. *Ab Jove incipiendum.* The commencement of the "Phænomena;" Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα.

18. 46. *Ex oceano.* See Iliad, xxi. 195.

19. 49. *Jam similitudines ... ita multa, ut.* This construction seems to be without a finite verb; *sunt* should be referred to the relative *quæ;* i. e. *ceteraque quæ sunt* [*instrumenta*] *probandi ae refutandi. Signa* and *argumenta* are conjointly applied to *rerum.*

19. 49. *De artibus;* sc. *oratoriis.*

19. 50. *Priami rogantis Achillem.* See Iliad x. 486.

20. 53. *Antimacho.* A Greek poet of Colophon, a city of Ionia, who flourished during the time of Socrates. Among other poems he wrote a long one concerning the fabulous history of the Theban war. Quintilian says he was ranked next to Homer by the ancient grammarians; but he is censured by others for having composed in an inflated style:

> "*At populus tumido gaudeat Antimacho.*"
>
> Catullus, 92.

20. 54. *Panyasin.* A Greek epic poet, but little

known. He is said to have revived rather than improved poetry among his countrymen.

20. 54. *Ex utroque.* Hesiod and Antimachus.

20. 54. *Apollonius*, [*Rhodius.*] The author of a poem on the Argonautic expedition, who flourished in the third century before the Christian era.

20. 54. *Aristarchus.* A celebrated grammarian in the time of Ptolemy Philometor. He criticised the works of Pindar, Aratus, and particularly of Homer. His mode of criticism was so magisterial that he treated all verses as spurious which he did not like.

20. 54. *Aristophanes.* Called Byzantius, a distinguished grammarian in the time of Ptolemy Euergetes.

20. 54. *Neminem . . . redegerunt;* i. e. have enumerated none of their cotemporaries who were poets.

21. 56. *Pisandros.* Of Camirus, a town of Rhodes. He was the author of an epic poem on Hercules.

21. 56. *Euphorionem . . . probasset Virgilius.* See Ecl. x. 50.

21. 58. *Philetas.* A grammarian and poet of Cos. But few fragments of his writings remain.

21. 59. *Ex tribus.* The other two were probably Simonides and Hipponactes. Cicero assigns the first place to Archilochus. See Orat. I.

22. 60. *Vibrantes;* "lively, piercing." So also ·n xi. 3, § 120.

22. 61. *Horatius.* See Carm. iv. 2.

22. 62. *Stesichorum.* Of Himera, in Sicily, B. C. 612. His works were very numerous and much esteemed. Horace (iv. 9, 8) praises his "*graves camenæ;*" Dionysius Hal. says that he possessed all the excellencies and graces of Pindar and Simonides, and that he surpassed them both in the grandeur of his subjects, in which he has well preserved the characteristics of manners and persons.

22. 64. *Simonides.* He flourished in the fifth century before the Christian era, and excelled in various kinds of poetry, but especially in the elegiac, for which according to Horace and Quintilian, he was almost proverbially famous. One of his best compositions was entitled "The Lamentations," of which but a fragment remains.

23. 66. *Eupolis.* A comic writer of Athens about 430 B. C. He was one of those who marked out by name the objects of their satire, which rendered him popular with the many and dreaded by the great. His comedies were of a political cast, in one of which Alcibiades was severely attacked.

23. 68. *Sententiis densus;* "pithy."

24. 69. *Menander.* Of Athens, B. C. 342. He was the first to introduce the new comedy, which refined upon the grossness and license of the old, banishing living characters from the stage. It is remarkable that of an author so much esteemed, nothing has come down to our time but a few fragments, chiefly of a sentimental character.

24. 69. *Vitæ imaginem expressit.* He was so much the poet of nature that the grammarian Aristophanes once exclaimed, "O Menander and Nature, which of you copied from the other."

25. 72. *Cum venia;* "with indulgence," i. e. with a disposition to be pleased with what is good and to pardon what is objectionable in them.

25. 72. *Philemon.* A Greek comic poet who flourished about 274 B. C. He was a rival of Menander, against whom he frequently gained the prize. The "Mercator" of Plautus is professedly borrowed from the Ἔμποϱος of Philemon.

25. 72. *Meruit;* i. e. *impetravit,* not simply deserved to be considered second, but actually was so considered in the estimation of all.

25. 73. *Candidus.* Compare § 32.

25. 74. *Theopompus.* A celebrated Greek orator of Chios who flourished in the reign of Alexander the Great. He was one of the most distinguished disciples of Isocrates, and won the prize from all the panegyrists whom Artemisia invited to praise Mausolus.

25. 74. *Sollicitatus;* by Isocrates. See Cic. de Orat. ii. 13.

25. 74. *Clitarchi.* An historian and companion of Alexander, B. C. 304.

26. 77. *Hyperides.* Of Athens, B. C. about 338. He became one of the most distinguished orators of his time, and acquired that influence which popular oratorical talents never failed to obtain in the ancient democracies.

26. 78. *Lysias.* Of Syracuse, B. C. about 400. In the judicious comparison which Dionysius of Halicarnassus makes of the merits of Lysias and Isocrates, he says, "The style of Lysias has gracefulness for its nature, that of Isocrates seems to have it." In the art of narration, as distinct, probable, and persuasive, he holds Lysias to be superior to all orators; at the same time he admits that his composition is more adapted to private litigation than to great subjects. He convinces, but he does not elevate nor animate. The magnificence and splendor of Isocrates are more suited to great occasions. He is more agreeable than Lysias, and in dignity of sentiment far excels him.

26. 78. *Satis esset.* Our author (iv. 5, 6,) says, "*Non enim solum oratoris est docere, sed plus eloquentia circa movendum valet,*" &c.

26. 79. *Isocrates.* An orator and rhetorician of Athens; B. C. about 400. He was a disciple of Prodicus and friend of Plato.

26. 80. *Demetrium.* He lived at a period succeeding that of Demosthenes, when Greece having lost her liberty and eloquence, relapsed into the feeble manner introduced by the rhetoricians and sophists. He is represented as a flowery rather than a persuasive speaker, who aimed at grace rather than substance. "*Delectabat Athenienses,*" says Cicero, "*magis quam inflammabat.*" After his time we hear of no more Grecian orators of any note.

27. 81. *M. Tullius confitetur.* Cicero (Orat. 3) says, *Fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicunque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis extitisse.*

27. 82. *Veteris comœdiæ testimonium.* The passage alluded to is in a comedy of Eupolis entitled Δῆμοι. See note 23. 66.

27. 83. *Theophrasto.* Of Eresium, a maritime town in Lesbos about 321 B. C. He was a pupil of Plato and Aristotle, under whose tuition he madė so great progress in philosophy and eloquence that his original name of Tyrtamus was changed by his master or his followers, into Theophrastus. Few of his works, of which Diogenes Laertius enumerates more than 200, have reached our time.

28. 86. *Ut illi . . . pensamus;* i. e. "For although we must yield to the divine and immortal essence of Homer, yet Virgil had more regularity and exactness because he was upon his guard; and as much as we are surpassed by the striking qualities of the former, so much do we compensate by the uniformity of the latter."

The Latins in comparing their writers with those of the Greeks and others, often designated their own nation or citizens by the first person plural.

28. 87. *Macer.* A Roman poet who flourished in the age of Augustus, and is mentioned as a writer on natural history. His works are referred to by Ovid, particularly a poem on the events of a Trojan war, after the period at which Homer concludes.

28. 87. *Atacinus Varro.* Born about 18 B. C. at a small town near Narbonne. Though infinitely below his contemporary M. T. Varro, in learning, he was at least as good, if not a better poet, which perhaps has made some critics confound them. His chief work, the "Argonautica," gained him the greatest reputation; though only a translation of Apollonius Rhodius, it was so well done as to be commended by Quintilian.

28. 88. *Ennium.* Of Rudiæ in Campania, 204 B. C. He served in the Roman army and made in Sardinia the acquaintance of M. Porcius Cato, who introduced him to the distinguished men at Rome. He is said to have been the father of epic or heroic poetry among the Latins, though the Greek was his mother tongue. He was distinguished by that rustic vigor which is the usual characteristic of genius in an unpolished age. Thus Ovid represents him:

"*Ennius ingenio maximus, arte rudis.*"

28. 89. *C. Severus.* He lived in the reign of Augustus and was the author of a poem entitled "Ætna," which has sometimes been attributed to Virgil. It is to him that Ovid is supposed to have addressed one of his Pontic Elegies, in which he is called

"*Vates magnorum maxime regum.*"

29. 89. *Secundum locum.* Among the Latin epic poets from Virgil.

15

29. 90. *Valerio Flacco*. An ancient Latin poet of whom we have very imperfect accounts remaining. He wrote a poem on the Argonautic expedition, of which, however, he did not live to finish the eighth book.

29. 90. *Rabirius*. A Latin poet in the age of Augustus. He wrote a poem on the victory which the emperor had gained over Anthony at Actium. Seneca has compared him to Virgil for elegance and majesty.

29. 90. *Lucanus*. Of Corduba in Spain about 39 B. C. Quintilian disputes his title to be classed among the poets; and Scaliger says, coarsely enough, that he seems rather to *bark* than to sing. But it should be remembered that in the most polished nations of modern Europe, the most elevated and poetic spirits have been his warmest admirers; that in France he was idolized by Corneille, and in England translated by Rowe.

29. 91. *Germanicum Augustum*. The reigning emperor Domitian is here alluded to. The praise bestowed upon him in this and other passages by our author seems inconsistent with the character generally given of Domitian. It must be remembered, however, that although he was notorious for acts of cruelty and oppression, he had some redeeming qualities. He expended immense sums in repairing the ravages which frequent fires had made in the libraries of Europe; and Suetonius says, that in the beginning of his reign, he was magnificent and generous.

29. 91. *Præsidentes studiis . . . audirent.* In allusion to the musical contest, said to have been instituted by Domitian.

29. 91. *Familiare numen Minervæ.* For Domitian claimed to be a son of Minerva.

29. 92. *Inter victrices.* See Virgil, Ecl. viii. 13.

30. 93. *Elegia quoque;* i. e. not in epic poetry only.

30. 93. *Tibullus.* Born at Rome B. C. 43. He wrote four books of elegies in very elegant Latin. Muret and Joseph Scaliger have written learned and curious commentaries on his works.

30. 93. *Propertium.* Born at Mevania, a city of Umbria. By his wit and abilities he acquired great reputation at Rome, and was much esteemed by Mæcenas and Cornelius Gallus.

30. 93. *Gallus.* Cornelius Gallus, a Roman, born about 69 B. C., celebrated as a man of letters and poet. He was in high favor with Augustus, by whom he was appointed to the government of Egypt. Some fragments of his poetry remain, which prove that he excelled in elegiac composition.

30. 93. *Lucilius.* C. Lucilius, a Roman knight, born at Suessa in Italy, about 140 B. C. He served under Scipio Africanus in the war with the Numantines and was in great favor with that celebrated general and with Lælius. He was the author of the satire which was farther developed by Horace, Persius and Juvenal.

30. 94. *Multum et veræ gloriæ;* i. e. *multum gloriæ et quidem veræ gloriæ;* or the conjunction *et* may be used to connect Horatius and Persius.

30. 95. *Varro.* M. T. Varro, born about 28 B. C. He was an intimate friend of Cicero, and this friendship was confirmed and immortalized by a mutual dedication of some of their writing to each other. Thus Cicero dedicated his Academic Questions to Varro; and Varro dedicated his treatise on the Latin tongue to Cicero. Five of his books De Lingua Latina are extant. There remain, too, some fragments of his works, particularly of his Menippean Satires, which are medleys of prose and verse.

30. 95. *Prius.* According to Gesner this word has here the signification of *præstantius.*

30. 96. *Ut proprium opus.* Such as Archilochus, Hipponax, and Simonides established among the Greeks.

30. 96. *Quibusdam interpositus*; i. e. was mingled with other metres by some Romans.

30. 96. *Illi.* This word should probably be referred to *Iambus.*

31. 96. *Cæsius Bassus.* He perished at the same time with Pliny, the elder, by the eruption of Vesuvius, A. D. 79. Persius has inscribed the sixth of his satires to him.

31. 97. *Accius.* He was born about 170 B. C. Several of his tragedies were founded on the most celebrated stories which had been represented on the Athenian stage, as Andromache, Andromeda,

&c. He has been censured by some for the harshness of his style. His peculiar character seems to have been that of vigor and sublimity. Horace styles him *altus*, and Ovid *animosus*.

31. 97. *Pacuvius*. Of Brundisium. He flourished about 190 B. C. and is renowned as the friend and guest of C. Lælius. In the rude state of the Roman theatre he obtained a high reputation; his tragedy of "Orestes" is mentioned by Cicero (De Amicitiâ) as having been heard with thunders of applause. He was the author of some satires and had a talent for painting. Horace (Epist. ii. 1. 55) says:

——— aufert
Pacuvius docti famam senis, Accius alti.

31. 98. *Varii*. A cotemporary of Virgil.

31. 98. *Pomponius Secundus*. A friend of Pliny, who wrote his life. He had so much spirit and eloquence that he was called the Pindar of tragedy.

31. 99. *Cæcilium*. See Horace ii. Epist. i. 57. Cicero however, in his Brutus, and in one of the letters to Atticus speaks unfavorably of his latinity.

32. 100. *Afranius*. A Latin comic poet who flourished about a century B. C. Cicero commends him for the acuteness of his genius and the fluency of his style. Horace represents him as resembling Menander. Quintilian here expresses a wish that he had not sullied his performances by impure love adventures, which were declaratory of his own manners.

32. 101. *Clarissimique candoris.* See also § 32.

32. 102. *Servilius Nonianus.* He was distinguished, according to Tacitus (Annal xiv. 19,) for his eloquence and success at the bar; for the history compiled by him of Roman affairs, and for the probity of his life.

32. 102. *Sententiis creber.* Compare § 68.

32. 104. *Superest adhuc ... vir.* Some commentators think that Tacitus, and others that the elder Pliny is here alluded to. It evidently refers to some historian, most probably to Tacitus, who was writing the history of Domitian and who recited, but did not at that time publish what he wrote. *Habet amatores ... nocuerit;* i. e. he has friends but not imitators, for his freedom of speech may have injured him, though what he said may have been abridged.

33. 104. *Scriptores.* This word, as συγγραφεῖς among the Greeks, refers particularly to historians.

33. 107. *Vincimus.* See § 86.

33. 107. *Et nobis.* The conjunction *et* has here the force of *vicissim.* With regard to *diversa ... ratio*, see § 100.

33. 107. *Dialogisve, quibus nihil ille.* Alluding to Cicero's books De Oratore, his Brutus, and philosophical treatises, in which there is a conference of familiar friends. Demosthenes wrote nothing of this kind. The sentence would be clearer if *in* should be inserted before *quibus*, and *efficit* be understood to *ille;* or we may supply *simile* before *ille.*

33. 107. *Nulla contentio.* So much does Cicero excel. The letters of Demosthenes were very few, only six in number, and most of them written to the senate on public matters; they of course contained no variety and contributed but little to the knowledge of divine and human things. In the letters of Cicero the whole character of the writer may be traced.

34. 109. *Ut ait Pindarus.* The words quoted are not found in the odes of Pindar, nor in the collected fragments of his writings. Heyne however has mentioned them in the index subjoined to the fragments of authors.

34. 112. *Regnare in judiciis.* Cicero himself alludes to this; (Fam. 7. 24.) "*Olim cum regnare existimabamur;*" and again (Fam. 9, 18) "*amisso regno forensi.*"

35. 113. *Asinio Pollione.* Born about 76 B. C. He rose from obscurity to the highest offices in the state; became a friend of Augustus and was distinguished as an orator and critic. His style is represented by Quintilian as studied, weighty and expressive, but hard and abrupt, and approaching more to that of the earlier writers than to the polish and sweetness of Cicero or his contemporaries.

35. 113. *Seculo prior.* See Dialog. de Orr. 21; "*Asinius . . . videtur mihi inter Menenios et Appios studuisse.*"

35. 113. *Messala.* (*M. Valerius Corvinus.*) An illustrious Roman who distinguished himself ir

youth by his eloquence and patriotism. He is described in very high terms by Cicero, in a letter to Brutus, as being almost, or altogether unequalled for integrity, constancy, and the affection he displayed for the commonwealth.

35. 115. *Qui Ciceroni crederent.* In his Brutus (82) where he says: "*Accuratius quoddam dicendi et exquisitius afferebat genus; quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se atque ipse sese observans metuensque, ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat.*"

35. 116. *Servius Sulpicius.* See § 22.

36. 116. *Cassius Severus.* An able orator who declaimed with more warmth than prudence; probably the same whom Horace lashed so severely. He was banished by Augustus to the island of Crete for his illiberal language. His writings were destroyed by order of the senate. See also § 22.

36. 117. *Ridicula est;* i. e. excites the laughter of the hearers. This is to be understood in the sense of praise rather than of blame.

36. 118. *Julius Africanus.* Perhaps the son of him who is said by Tacitus (Annal. vi. 7,) to have perished under Tiberius and who came from Saintonge, a city of Gaul.

36. 119. *Vibius Crispus.* He is called in another part of Quintilian's Institutes (v. 13) a pleader of great wit and humor.

36. 120. *Julio Secundo.* See x. 3. 12.

37. 121. *Explicando.* This word should have

its original signification, "unfolding," rather than the more common one of interpreting. Whatever he wishes his auditors to know he says so clearly and aptly that no obscurity remains. This is also characteristic of Quintilian.

37. 122. *Sunt enim summa.* Amongst those who flourished at that time were Aper, Marcellus, Maternus, Messala, Cæcilius Pliny, and many others. See Tacitus, and the letters of Pliny.

37. 122. *Æmulantur.* In our author's time this word seems to have been used indiscriminately with the accusative or dative. See § 62. More anciently it seems to have been used in a good sense with the acc. and in a bad sense with the dat. In his Institutes (ix. 3, 1,) Quintilian says: "*Verborum vero figuræ et mutatæ sunt semper, et utcunque valuit consuetudo, mutantur. Itaque si antiquun sermonem nostro comparemus, pene jam quidquid loquimur, figura est; ut huic rei invidere, non, ut omnes veteres, et Cicero præcipue, hanc rem;* &c.

37. 123. *Egregius . . Brutus.* Tacitus in his Dial. de Oratt. 21, says, "*Brutum philosophiæ suæ relinquamus. Nam, in orationibus minorem esse fama sua, etiam admiratores ejus fatentur.*" Brutus was particularly delighted with the study of philosophy, in which though he professed himself a disciple of the moderate sect of the old Academy, he nevertheless from a certain pride and gravity of temper, and from a deference to the example of Cato, affected the severity of the stoic. He

wrote some treatises on the doctrines of this philosophy.

37. 123. *Suffecit ponderi rerum;* i. e. was equal to the importance of his subject.

37. 124. *Sextios.* There were two Sextii; Quintus, the father, who declined accepting the rank of senator when it was offered to him by Julius Cæsar; and his son, a Pythagorean philosopher, born about the first year of the Christian era.

37. 124. *Catius.* He whose "images" (εἴδωλα of Epicurus) Tully ridicules. See Epist. Fam. xv. 16, 19.

38. 126. *Incessere.* Gellius, who says (xii.) that Seneca condemned the style of Cicero and Virgil, in the same passage criticises the phraseology and composition of Seneca.

38. 126. *Diversi . . generis.* For different occasions require different kinds of eloquence. Tacitus (Annal. iii.) says judiciously of Seneca: "*Quamquam oratio composita a Seneca multum cultus præferret, ut fuit illi viro ingenium amœnum et temporis illius auribus accommodatum.*"

40. 7. *Nam rursus.* The adverb has reference to § 4, "*Quid enim futurum erat.*"

41. 10. *Res simplicissimæ:* i. e. those in which the least difference can be expected.

42. 13. *Intercidant invalescantque.* We are reminded of the beautiful lines of Horace:

Multa renascentur quæ jam cecidere, cadentque, &c.
Ad Pis. 70, seqq.

43. 15. *Illas Epicuri figuras.* From which are the "images of Catius," alluded to in note 37. 124. Lucretius, whom our author seems to have had in his mind, says, (iv. 48):

> "*Dico igitur rerum effigias tenuesque figuras*
> *Mittier ab rebus summo de corpore earum ;*
> *Quæ quasi membrana, vel cortex nominitanda 'st :*
> *Quod speciem ac formam similem gerit ejus imago,*
> *Quojuscunque cluet de corpore fusa vagari.*"

43. 17. *Supini.* As Mæcenas is said to have been, to whom Juvenal (Sat. i. 66.) applies this epithet:

> "*Et multum referens de Mæcenate supino,*" &c.

44. 19. *Ne, cui.* This depends upon the previous clause; "*consulat suas vires.*" He goes on to define what is contained in that precept.

44. 19. *Cum mollia dure fiunt.* He who is naturally rough and vehement, *(ingenium indomitum,)* if he attempts to be excessively refined, will be the more displeasing, because he will perform stiffly and roughly the gentle things he aims at.

44. 20. *Difficilius . . fingere.* Horace (Lib. i. Ep. 10. vers. 24,) says;

> "*Naturam expelles furcâ, tamen usque recurret,*
> *Et mala perrumpet furtim fastidia victrix.*"

44. 22. *Decor.* See x. 1. 71: also § 27 of this chapter.

44. 22. *Nam comœdia.* Horace (Ar. Poet. 89—92,) says:

> "*Versibus exponi tragicis res comica non vult:*
> *Indignatur item privatis ac prope socco*
> *Dignis carminibus narrari cœna Thyestæ.*
> *Singula quæque locum teneant sortita decentem.*"

And Cicero (De Orat. iii. 8.) says that Cæsar treated tragical subjects almost in a comical manner, grave ones with gaiety, serious ones merrily, and matters of law with an almost theatrical gracefulness.

45. 25. *Noceret.* Understand "*etiamsi consequi possem.*"

45. 25. *Assumere:* "to adopt." Our author wishes to be in all respects like Cicero, but does not refuse to borrow the excellencies of other orators, and to unite them with those of Cicero.

46. 27. *Sæpius idem.* See §§ 13. 16.

46. 1. *M. Tullius.* De Orat. i. 33.

47. 3. *Vires faciamus.* See x. 1. 42. 87: also, § 10 of this chapter. In these passages *facere* means "to acquire, to collect or to nourish." So in Phædrus, "*quo cibo fecisti tantum corporis?*"

47. 5. *Protinus . . . gaudeamus.* The adverb belongs to the verb, not to the participle.

48. 7. *Interim.* What is here meant by *interim* he shows in § 18.

48. 8. *Die composuisse.* For *in die.* So Horace says of Lucilius, (Serm. i. 4. 9.) "*in horâ sæpe ducentos . . . versus dictabat.*"

48. 8. *Virgilium . . . Varus.* It was said of Virgil that he produced his lines as a bear does

her cubs, shapeless and unformed, till she licks them into form. This probably is the reason of the great inequality that appears in his writings, and of his being so jealous of certain lines in his Æneid which he had not revised, that upon his death-bed he requested his friends to burn the whole poem.

49. 13. *Julius Florus.* Probably the same to whom was addressed the 3d epistle, 1st book, of Horace.

49. 13. *Alioqui.* An adverb of place. Tacitus (Annal. iv. 37,) uses this adverb in a similar sense: "*(Tiberius) validus alioqui spernendis honoribus.*" Our author means that Florus, besides being distinguished for his eloquence in Gaul, was held, wherever you might judge him, an accomplished speaker, among the few who could be so called.

51. 17. *Silvam:* "a rough draught."

51. 19. *Resistere.* See § 10; also x. 7. 14; xi. 2. 46; xi. 3. 121.

52. 22. *Ut semel . . . dicam.* See x. 1. 17; xi. 1. 66.

52. 22. *Aptissima . . nemora silvasque.* This passage reminds us of a letter of Pliny (i. 6), in which he speaks of his turning sportsman and taking three boars. "However," says he, "I indulged my beloved inactivity, and whilst I sat at my nets, you would have found me, not with a spear, but a pen by my side . . . . Believe me, this manner of studying is not to be despised; you cannot conceive

how greatly exercise contributes to enliven the imagination. There is, besides, something in the solemnity of the venerable woods with which one is surrounded, together with that awful silence which is observed on these occasions, that strongly inclines the mind to meditation." See also Epist. ix. 36. 6.

52. 23. *Bona fide*; "really."

52. 25. *Demosthenes melius, qui se . . recondebat.* See xi. 3. 54. Plutarch in his life of Demosthenes (c. 7) says: "he built for himself a place for study under ground, which still remains with us."

53. 26. *Frugalitas*: "temperance," not however in its common application to eating and drinking. See also xi. 3, 19, where it must not be limited to "*facilis ciborum digestio.*"

53. 26. *Cui*; sc. *labori*. He means that we must bestow upon study no more time than we can safely spare from sleeping.

53. 29. *Omnibus . . . vacantes.* Our author, (Inst. Orat. xii. 1. 5.) says: *Mentem tantæ rei* (eloquentiæ) *intentum vacare omnibus aliis, etiam culpa carentibus, curis oportet.* See Phædr. iii. Prolog.

54. 30. *Demosthenes, in litore.* He is said to have declaimed by the sea-shore, that he might be used to the noise of a tumultuous assembly. His natural deficiencies for public oratory, and the pains which he took to correct them, are related in almost every sketch of his biography. Some of them are akin to the marvellous, and savor much

of the gossipping credulity of Plutarch; in particular, the anecdote of his mode of curing defective articulation by speaking with pebbles in his mouth as he walked up a hill; yet the tradition of antiquity, that he conquered impediments and acquired excellence by unbounded assiduity, may well deserve belief.

54. 32. *Alioqui.* See § 13.

55. 1. *Stilum .. delet.* When "*luxuriem illam, quæ in summâ ubertate inest, depascitur.*" (Cicero de Or. ii. 23.) *Quum delet.* One part of the style with which the ancients wrote was pointed; the other was blunted and broader, with which they erased. Hence Horace says, *Sæpe stilum vertas.*

55. 2, *Si scripta . . . reponuntur.* Horace (ad Pisones, 388.) gives this advice to poets:

> "*Si quid tamen olim*
> *Scripseris, in Metii descendat judicis aures,*
> *Et patris, et nostras; nonumque prematur in annum.*
> *Membranis intus positis delere licebit,*
> *Quod non edideris.*"

56. 3. *Cura pejora.* This reminds us of a passage in Pliny, (xxxv. 10.) "*Nocere sæpe nimiam diligentiam.*"

56. 4. *Poliat . . . non exterat.* Pliny (Lib. v. epis. 11.) says, "*Itaque opus non jam splendescit lima, sed atteritur.*"

56. 4. *Zmyrnam.* Oftener *Smyrnam.* Tacitus (Annals iv. 56.) says: "The Smyrneans having likewise recounted their ancient establishment,

'whether Tantalus, the son of Jupiter, or Theseus, the son also of a god, or one of the old Amazons, were their founder,' proceeded to consideration, in which they chiefly trusted, their friendly offices to the Roman people, having aided them with a naval force, not in their foreign wars only, but in those which infested Italy," &c.

56. 4. *Cinnæ Zmyrnam novem annis.* C. Helvius Cinna wrote a short history of Zmyrna in very obscure verse, to which undertaking he devoted nine years. There is a well known epigram of Catullus:

> *Zmyrna mei Cinnæ nonam post denique messem,*
> *Quam cœpta est, nonamque edita post hiemem,* &c.

56. 4. *Qui parcissime.* Others assign fifteen years, as Plutarch tells us in his life of Isocrates.

56. 1. *Primo libro ... secundo.* i. 9: ii. 4 and 10.

56. 2. *Crassus ... Cicero.* See Cic. de Orat. i. 34. "Afterwards when I grew a little older, I chose to translate the best Greek orations, by which I attained to this advantage, that in rendering the Greek I had read over, into Latin, I not only fell upon the most elegant, and yet the most usual expressions, but was in the course of my translation led to coin some phrases, which to my countrymen were new, and which I took care should be proper."

56. 2. *Platonis . . . translatos.* The Timæus and Protagoras of Plato and the Economics of Xenophon.

57. 2. *Illa Hyperides ... subtilitate.* See x. 1.

77. where it appears from the authors cited that Hyperides was commended more for his acuteness than strength. The deficiency of gracefulness in the Roman style here noticed, our author also speaks of in x. 1. 100.

57. 2. *Adeo . . . contenderet;* "so that in delicacy of style peculiar to the Grecian language, but difficult for Romans to attain, he vied even with that celebrated oration of Hyperides for Phryne."

57. 2. *Phryne.* Hyperides defended her when accused of impiety. Finding the judges unmoved by his speech, he tore open her garments, and by her beauty obtained an acquittal.

57. 3. *Plurimum artis . . . intulerunt.* Horace (ad Pisones, 323.) says:

> *Graiis ingenium, Graiis dedit ore rotundo*
> *Musa loqui.*

57. 4. *Præsumunt:* "presuppose."

57. 5. *Paraphrasim . . . interpretationem.* The former is the subject and the latter the attribute.

58. 8. *Figura . . . declinata:* i. e. diverted from its plain and simple meaning by some figure of words or sentences. *Figura* is in the ablative, and *declinata*, sc. *oratio*, in the nominative.

59. 11. *Θέσεις.* Our author (Inst. Orat. iii. 5. 11.) says that questions are either indefinite or limited. The indefinite are such as, being independent of persons, times, places, and the like circumstances, admit of being handled in different senses;

the Greeks call this a θέσις, and Cicero calls it a proposition. Limited questions arise from a complication of things, persons, times, and the like circumstances, and the Greeks call them Ὑποθέσεις, and we, causes; and all debates arising from them are confined to persons and things. Cicero (ad Atticum, ix. 4.) says: "*Ne me totum ægritudini dedam, sumpsi mihi quasdam tamquam* θέσεις, &c. His Paradoxes which he composed in the decline of his life were of a similar kind.

59. 13. *Cato Marciam.* Our author, (Inst. Orat. iii. 5.) says that some think those cases which are bounded by persons and causes, may be termed theses, by viewing them in another light. Suppose the question to be whether Cato did right in giving Marcia to Hortensius. Here they distinguish the thesis from the cause, for the one is of the speculative, the other of the active kind: the thesis is canvassed for the sake of truth only, but the cause is actually pleaded and carried to a decision.

60. 13. *Tradiderit Hortensio.* Cato, after his divorce from his first wife Atilia, married Marcia, the daughter of his friend Philippus, with whom he seems to have lived in connubial harmony, and by whom he had several children. He however gave her away in marriage to his friend Hortensius. This transaction, though altogether inconsistent with modern customs, was conducted with gravity and decorum, and seems to have occasioned no scandal. After the death of Hortensius, who left a

large fortune to his widow, Cato took her again. In the whole transaction, he only availed himself of the unlimited right of divorce allowed by the Roman law.

60. 14. *Non tantum . . . clarus:* i. e. they not only are very useful to assist our progress in eloquence, by exercising at once our invention and arrangement, but they are of service even to the most finished and eminent orator.

60. 15. *Quapropter historiæ.* Cicero wrote histories both in Greek and Latin, and many dialogues; he also amused himself with the composition of epigrams and poems.

60. 15. *Ciborum . . certa necessitate.* The food of athletes is rendered in Greek by the expressive word ἀναγκοφαγία. The word *sagina* § 17, has reference to the same thing. Tacitus (Hist. ii. 88) says that "Vitellius caused to be distributed amongst his soldiers a quantity of meat ready dressed, to every man his portion, as if he had been fattening a number of gladiators." See also our author xi. 3. 26.

61. 20. *Quas agi audierit;* i. e. *quibus agendis interfuit,* "the prosecution of which he has witnessed."

61. 20. *Decretoriis; sc. armis.* Seneca says (Controv. iv.) "*Gladiatores gravioribus armis discunt quam pugnant.*"

61. 20. *Brutum diximus.* See x. 1, § 23.

62. 23. *Nec illa . . . confundant;* i. e. nor do

those things which should properly come first, preserve their own order, for the young men crowd into what they attempt to say, all the flowers and figures which should be dispersed through the whole; whence it happens that in their fear of losing an opportunity to introduce what should naturally follow, they mingle it in confusion with previous matter.

62. 1. *Media quædam;* sc. *manus.* See xi. 2, § 3.

63. 2. *Præter manum;* i. e. *præter stilum,* "except to commit it to writing."

63. 3. *Vis;* i. e. the power of the mind to grasp a long unwritten speech.

64. 6. *Refutare temporis munera;* i. e. to reject any accidental amendment that may suggest itself in the meanwhile. A similar signification of *refutare* we find in Cicero, (pro Rabir. Post. 16,) "*Quam bonitatem non modo non aspernari ac refutare, sed complecti etiam et augere debetis.*" See also *renunciabit* in the beginning of the next chapter.

65. 1. *Vecta. Acta* would be a better word. *Navis vecta ventis* partakes somewhat of poetic license. See § 23.

65. 2. *Dum illa verba fabricentur;* i. e. until those fine words on which he prides himself can be arranged in a speech.

65. 4. *Studiorum.* See x. 1. 44, and xi. 3, 50.

66. 5. *Mutari aut intervelli.* Our author says, Inst. Orat. xii. 9. 17,) "For it is with regret that

they are obliged to deviate from what they had prepared; and during the whole time of their pleading, they are still, as it were, looking behind them, and searching for some place where they can insert what they had omitted, and for a vacancy where it can be partly introduced. If they do not succeed in this, their whole pleading must resemble an ill jointed piece of work, in which even a difference of colors is discernible."

67. 10. *Prorogetur.* The meaning of the sentence is, that we must carry our views far before us; that while we are speaking, we may purchase what we are to say next.

68. 14. *Infelix illa . . . cavillatio.* See x. 3, § 10. *Restitit.* See x. 3, § 19.

68. 15. *De quibus dixi.* See xi. 3. 62. He says also, (Inst. Orat. xii. 10. 6.) when speaking of painters and their works, "Protogenes excelled in correctness; Pamphilus and Melanthius in judgment and disposition; Antiphilus in ease; Theon of Samos in beautiful ideas, which they call φαντασίας, and Apelles in his favorite character of giving gracefulness and ease to his figures."

69. 18. *In cogitatione.* See x. 6, § 3.

69. 19. *Antipater.* Cicero (De Orat. iii. 50.) says, "But if Antipater of Sidon, whom you, Catulus, well knew, was wont off hand to pour forth hexameter and other verses, in a variety of measures, and if practice so much improved a man of his great genius and memory, who was no

sooner in a vein of versifying, than words followed of course, how much easier is it for us to attain the same end in prose by use and practice."

69. 19. *Non quia.* He could produce contemporaneous examples, but he prefers to use the authority of Cicero, because no one will be likely to question it.

70. 21. *Declamatores.* Philostratus says that the sophists although professing to speak extemporaneously on every subject, generally took some time for reflection; Gorgias, however, whom the declaimers in the time of Fabius imitated, seems to have been an exception.

71. 24. *Labitur;* i. e. *oblivioni traditur.* Many good editions of our author have *capitur*, which seems the better reading. The meaning of the passage *sed . . . labitur*, according to Burman is, that this faculty is maintained with not less address than it is acquired, for it requires practice to fix any art in the mind.

71. 25. *Est illa . . potest.* Pliny seems to have been of the same opinion. See his interesting letter on the manner of spending his time at his summer villa. (Plin. Epist. ix. 36. 2.)

71. 26. *Rursus;* "on the other hand."

71. 26. *Ut dixi.* See x. 3. 21.

71. 27. *Lucrativæ . . operæ.* Where Cicero says this does not appear. Some commentators point us to the following passage in his Orator (10 § 34); "*Jam quantum illud est, quod in maximis*

occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ! semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum." Considering the careless manner in which our author sometimes quotes from other writers, this may possibly be the passage intended. We shall look in vain for *lucrativum* in Cicero; the use of this word seems to be confined to writers on the civil law.

71. 27. *Carbo etiam in tabernaculo.* This allusion to the tent we find in no other author; but the industry of Carbo is commemorated by Cicero in his Brutus, c. 27, and De Orat. i. 34. L. Licinius Crassus, when about 21 years of age, was brought into notice by the singular ability he displayed in the impeachment of this man, who was one of the most eloquent patrons of his time. As Carbo was not engaged in any war, he is not likely to have done in his tent what our author says of him. Quintilian has probably confounded Cn. Papirius Carbo, thrice consul, a friend of Cinna, an opponent of Sylla, who after many exploits was put to a disgraceful death by Pompey, with C. Papirius Carbo, a tribune of the people, afterwards consul and a confederate of the Gracchi.

73. 32. *Lænas.* P. Popillius Lænas, consul with P. Rupilius 132 B. C.

73. 32. *Quod simus . . . persecuturi;* "we ought not to commit to writing what we can safely trust to memory." See also x. 6, § 2. *Memoriæ . . . laxatur;* and § 4 where he speaks of Hortensius and others.

BOOK XI.

74. 1. *Cicero.* De Orat. iii. 10; "*Quinam igitur dicendi est modus melior . . . quam ut latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte congruenterque dicamus?*"

74. 2. *Prodest.* See x. 7, § 20.

74. 2. *Significantia.* This word corresponds with *plane* in the above quotation from Cicero. See also x. 1. 49.

75. 4. *Hunc locum.* See x. 5. § 21.

75. 6. *Decurrentes contexto nitore circuitus:* "smoothly flowing periods."

75. 6. *Compositione . . dissolutum.* See x. 4. § 1.

77. 12. *Africanus, qui patriâ.* Scipio Africanus was accused by Q. Petilius, a tribune of the people, or as some say by Nævius, of having defrauded the people of the money gained by the conquest of Antiochus: on this account he departed to Linternum, where he died. See also Livy, xxxviii. 51.

77. 12. *P. Rutilius.* He was a man of great virtue, but when he held the government of Asia, he happened to disoblige the Roman knights who were the rich men of Rome, and they condemned him to banishment. See also Cicero De Orat. i. 53.

77. 14. *Ut dixi.* See § 8.

78. 14. *Excusata.* This word should be considered a noun rather than a participle.

78. 15. *Vitiosa jactatio.* Cicero (Divin. in Cæc. 11.) says: *Quum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiæ multo molestissima.* And also (Orat. 42.): *Eloquentiam illi ipsi qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant,* &c.

79. 17. *Utique:* "only," for *duntaxat.* This word belongs to "*in orationibus.*" The idea is, that although Cicero may have boasted in some of his writings of his eloquence, he certainly did not do so in his orations; in these he was too much inclined to boast of what he had done for his country. See also § 21.

79. 19. *Diversæ partis advocatis.* As to Hortensius in the oration for P. Quintius.

79. 19. *Illius sunt . . . comparavi.* At the commencement of the orations for Archias and P. Quintius. The reading however is somewhat different from that in the best editions. See xi. 3. § 97.

80. 22. *Ambitiosum.* For *superbum;* "ostentatious." See also §§ 50, 67. *Deridere.* The hearer is sneered at when he whom he knows to be rich, boasts of his poverty without expecting to be believed.

80. 22. *Ut Demosthenes ait.* In his celebrated oration on the crown, (p. Rsk. 270). See also the first part of the same oration (p. ib. 226, 227).

80. 23. *Et M. Tullius.* In his oration pro Domo, (35,) he says: *Quis unquam audivit, quum ego de me nisi coactus ac necessario dicerem?* &c.

80. 24. *Cedant . . Romam.* These lines are

taken from a poem on his consulship, or times. The suppression of Cicero's poetry has done no harm to his reputation.

80. 25. *Quid putem.* See Philipp. ii. 1.

81. 27. *Arrogantes . . . proponunt;* i. e. they also are arrogant who profess to have decided that the verdict must be in their favor; otherwise they would not have interested themselves in the matter.

81. 27. *Præsumentem.* See x. 5, § 4.

81. 28. *Equitis filium.* Cicero was born at Arpinum, a city anciently of the Samnites, now part of the kingdom of Naples. His mother's name was Helvia. His paternal family, though not ennobled by any of the great offices of the republic, was yet ancient and honorable, of the first distinction in that part of Italy in which it resided, and of equestrian rank from its first admission to the freedom of Rome.

82. 30. *Græci prodiderunt.* Solon is said to have been the author of the sentence τὸν λόγον εἴδωλον εἶναι τῶν ἔργων.

82. 30. *Vilis.* An adjective having the force of a participle.

82. 31. *Cœpisse canescere.* See Cicero's Brutus, cap. 2.

82. 32. *In juvenibus . . ferentur;* i. e. young men may use more freedom even to a degree of daring. *Pœne periclitantia.* See x. 1, § 121.

82. 32. *Quando.* In the sense of *quoniam,* "since."

82. 32. *Simpliciora.* Not in reference to the mind as in § 21; but to that manly disregard of rhetorical ornaments, which becomes military men. See also § 45.

83. 34. *Saxa . . . Albani.* In his orations for Archias, sec. 8, and for Milo, sec. 31.

84. 38. *Aliquis poëtarum.* Catullus, (carm. 92.)

84. 41. *Decor.* See x. 1, § 71.

85. 42. *Propositorum.* Probably meaning habits or course of life, a signification different from that of the same word in § 32.

85. 42. *Ut initio dixi;* i. e. of his argument on propriety of speech and style.

85. 44. *Judicibusque.* In some good editions we find *judiciisque* which seems the better word, if *parvis* is to be taken with it.

85. 44. *Sedens dicturus.* It was customary for the judges to sit during a trial; pleaders also seem sometimes to have done the same, as we may infer from what our author says, xi. 3, § 135. See also Plin. Epist. ii. 19. 3.

85. 45. *Summittenda et contrahenda oratio;* "our style must be lowered and abridged." *Intelligere . . capere.* The former has reference to *submittenda* and the latter to *contrahenda.*

86. 49. *Victorem et principem.* Our author is supposed to have had Q. Ligarius in his mind. This distinguished man having taken part with Pompey was forbidden by Julius Cæsar to return to Rome; that his pardon might be obtained, Cicero

made that admired oration in his defence which has immortalized the memory of the client with that of his celebrated advocate.

87. 50. *Non immo oderit.* The interrogative form is continued. *Non* is for *nonne*, as just before in § 49, and soon after § 52. See also x. 1, § 48.

88. 56. *Cum etiam . . . soleat.* This is connected with the former sentence to give additional force to what he has been advocating. So above §§ 45. 47. *Quando* with the indicative in § 32, has the same effect.

88. 56. *Jus mortis a senatu .. petunt.* We are not to infer that this ever happened in Rome; we are told, however, that the people of Marseilles and the island of Cos had a right to apply to their magistrates for the permission here mentioned, which was granted if they could show sufficient reasons for their request.

88. 57. *Cassii Severi.* See x. 1, §§ 22, 116.

89. 61. *Asperiorem . . . frontem.* See § 85.

90. 61. *Cluentii Habiti.* See Cicero's oration for Cluentius Habitus.

90. 61. *Lædat.* The mother against whom we are speaking.

90. 64. *Satisfaciendo;* i. e. By offering all the satisfaction in our power, we shall either divert the indignation of the hearers from ourselves, or transfer it to another party; and if the son shall make an earnest profession of his sorrow, he will be thought innocent, and moreover become an object of sympathy. See also §§ 51, 76.

90. 65. *Concita*; sc. "*mater in filium.*"

91. 68. *Patrie*; "with paternal kindness. Our author seems to be the only writer who uses this word.

92. 71. *Certissimum . . genus.* In apposition with *observatio.*

93. 74. *Scamandrum . . dicere nocentem.* Cic. pro Cluent. c. 17 seqq. Cicero had previously defended Scamander who was accused of poisoning, and was said to have attempted it upon Cluentius.

95. 80. *Juba.* This was Juba, king of Mauritania, who followed the party of Pompey and was finally conquered in Africa by Cæsar.

95. 81. *Sola colorem habet pœnitentia.* See x. 1, § 116.

95. 82. *Sunt enim quidam . . . faciant*; "there are some indeed who from the nature of the case can do this without any impropriety." For *quidam qui* many good commentators substitute *quædam quæ* as the true reading.

97. 89. *Græcis testibus.* In his oration for Flaccus, cap. 26 seq. *Sardos contemnit.* In his oration for M. Scaurus, he says: *Contendes et postulabis, ut M. Æmilius cum sua dignitate omni . . . sordidissimæ, levissimæ, vanissimæ genti, ac prope dicam pellitis testibus condonetur.* In his oration for M. Fonteius, (8, seq.) he urges the judges not to credit the testimony of the Allobroges.

99. 3. *Media . . manus.* See x. 6, § 1, and xi.

3, § 62, in both of which passages *manus* seems to be understood.

100. 7. *Nesciretur . . . extulisset*; "mankind however must have been ignorant of the extensive and divine qualities of memory, had not she raised eloquence to her present eminence."

100. 8. *Non enim . . ordinem.* See x. 6, § 2.

100. 9. *Apud Platonem.* See also Pliny, ix. 18. 2. "*Ne memoriam cogam . . posterioribus priora dimittere.*" Cæsar also (Bell. Gall. vi. 14) expresses an opinion similar to that of Plato; the Druids having forbidden their learning to be committed to writing he assigns two reasons for it; *quod neque in vulgum disciplinam efferri velint, neque eos qui discant, litteris confisos, minus memoriæ studere, quod fere plerisque accidit, ut præsidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant.*"

100. 9. *Securitate.* See also x. 6, § 2.

102. 14. *Hanc famam.* That the destruction of the dining room happened at Cranon.

102. 15. *Adjicitur.* It is said by historians that the son of his sister also perished. *Putant.* After this word we must supply *periisse.*

102. 17. *Post tempus*; i. e. *post aliquod tempus*, "some time having elapsed."

103. 19. *Ex verbo aliquo.* As for instance, if a sentence begins with the word *solet*, the symbol may be the word *sol.*

103. 19. *Excidentes.* This word has here as in x. 3, § 133, the signification of "forgetting."

103. 20. *Ut*; i. e. *secundum quod.*

103. 21. *Cicero dicit.* See De Oratore, ii. 86 and 87. Lord Bacon also enumerates several helps to memory, as order, artificial place, verse, whatever brings an intellectual thing to strike the sense, and those things which make an impression by means of a strong passion, as fear, surprise, &c. Those things also sink deepest, and dwell longest in the memory, which are impressed upon a clear mind, unprejudiced either before or after the impression, as the things we learn in childhood, or think of just before going to sleep; as likewise the first time things are taken notice of.

104. 24. *Quod . . . Hortensium dicunt.* Seneca gives this account of Hortensius. History furnishes many other surprising instances of the retentive powers of memory. Seneca says of himself that by the mere effort of his natural memory, he could repeat 2,000 words upon once hearing them, each in its order, though they had no dependence on each other. Pliny says that Cyrus knew every soldier in his army, and L. Scipio, all the people of Rome.

104. 25. *Ut certe conjunctiones.* What symbol, for instance, could represent the conjunctions *nam*, *enimvero*, or *tametsi*? There are many words which, like the joints of the human body, connect the members of a discourse, and are entirely abstracted from all sensible ideas; yet we must affix some determinate qualities to these words, which we must always make use of.

104\. 25. *Qui notis scribunt;* i. e. stenographers.

106\. 30. *Magis astringunt;* "fix more strongly on their minds." *Continendum est;* i. e. *retinendum*, as in x. 7, § 18.

106\. 33. *Illi arti;* i. e. artificial memory, of which he has been speaking, §§ 18—23.

107\. 38. *Scævola .. duodecim scriptorum.* Cicero alludes to the skill of Mucius Scævola in this game. See De Orat. i. 50.

108\. 41. *Studio;* i. e. zealously.

109\. 41. *Et poetica .. jurisconsultorum,* "and let us begin with the works of poets, then of orators, and last of all take the looser compositions and those more remote from the common practice of oratory, such as the language of lawyers."

110\. 47. *Quæ optime vinximus.* See § 39.

111\. 49. *Convertere;* sc. "*illud quod in litteris valet.*"

112\. 1. *Cicero.* De Orat. iii. 59. "*Est enim actio quasi sermo corporis.*" Orat. c. 17. "*Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, quum constet e voce atque motu.*"

112\. 3. *Felices tamen, si.* The substantive omitted here may easily be inferred from the person of the preceding verb.

114\. 10. *Cottam dicit Cicero.* The passages are in De Orat. iii. 11, 12, and Brutus, 74.

115\. 16. *Exprobrans;* "querulous." For *tamen* some read *enim* which seems to be the better word.

116. 19. *Ambulatio.* Cicero in one of his letters to Atticus (ii. 23) says: "*Quum recreandæ voculæ causa necesse esset mihi ambulare, hæc dictitavi ambulans,*" from which, as well as from other passages, we may infer that the ancients used to walk for the improvement of their voices.

116. 19. *Id est frugalitas.* See x. 3, § 26.

117. 23. *Cantu oris.* See § 13.

117. 24. *Exercitatio . . . qualis usus.* See § 29.

118. 27. *Dicendum .. die.* The forum where causes were tried was in the open air, and exposed to the sun and winds. See in x. 5, § 18, what is said of Portius Latro.

119. 30. *Barbarum, Græcumve.* A proverbial expression, used in reference to one who pronounces Latin incorrectly, as a foreigner or Greek. In his first book, § 16, our author says, "A boy should not apply himself so scrupulously to Greek as for a long time to speak no other tongue and have no other study, as is generally the case; because such a practice gives rise to great faults in our own pronunciation and language, both which are thereby vitiated by a foreign cast; for when we contract a habit of speaking in the Greek idiom, it is almost irremovable, and gives a wrong turn to our speaking of Latin. The study of the Latin language ought therefore soon to follow that of the Greek, and in a short time they ought to keep pace together, and then by giving to both an equal degree of attention, neither will hurt the other."

119. 31. *Ennius . . . latrare.* See Cicero's Brutus (15) where also we find "*Latrant jam quidam oratores, non loquuntur.*" In his dialogues De Oratore (iii. 34) Cicero, speaking of Pericles, says, "*At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat.*"

119. 32. *Surda;* "harsh."

120. 35. *In Catulo.* See Cicero's Brutus, c. 74.

120. 35. *Secundum est.* In reference to what he has said, § 33, respecting a distinct pronunciation.

120. 36. *Suspenditur;* i. e. the sense is suspended in the following sentence, *Arma,* &c.

120. 36. *Illud.* By this word is designated all the preceding quotation. Some editors have inserted "*virum*" after the pronoun, but this construction is not consistent with the usual style of Quintilian.

121. 40. *Beata;* "smooth," i. e. of easy expression.

123. 48. *Contractum atque summissum;* i. e. modest and diffident. The words are nearly synonimous.

123. 49. *Quo minus pavide dicimus.* For *quia minus,* as may be inferred from the use of the indicative instead of the subjunctive mode.

124. 50. *Apertis tibiis;* i. e. *elatiore voce;* "on a loud key."

124. 51. *A gallorum cantu.* What Greek word our author refers to is uncertain. In some editions

we find κλωσμὸς inserted, which means the cackling of fowls. Juvenal says, (iii. 90)

> *"Miratur vocem angustam, qua deterius nec*
> *Ille sonat, quo mordetur gallina marito."*

124. 52. *Est aliquid;* sc. *momenti.*

124. 52. *Præfinitis aquam perdit.* In allusion to the clepsydra, or water glass, which was given to orators to mark the lapse of time.

125. 53. *Et receptus.* This word is here a substantive: in the first line of the § it is an adjective.

125. 54. *Demosthenes.* See x. 3. § 25.

125. 56. *Concursus oris.* See § 121. Also x. 7, § 8.

126. 57. *Cantandi.* See xi. 3, § 23. *Inutilius.* See xi. 2, § 48.

126. 59. *Huic deformitati propius, cymbalis.* For cymbals were used particularly in the sacred rites of Cybele by her ministers the Corybantes and Galli; and also in Bacchanalian orgies.

127. 62. *Bene affici .. imagines rerum.* See x. 7, § 15. *Bene.* For *probe*, or *naviter.*

127. 62. *Velut media.* See xi. 2, § 3.

127. 63. *Densa;* "rough."

129. 68. *Demosthenes.* See also x. 3, § 25.

129. 68. *Sinistras imagines.* For what was the right hand became the left in the mirror.

129. 69. *Supino arrogantia.* See § 122.

129. 70. *Dii .. honore.* See Virgil, Æ. iii. 629: i. 335.

130. 73. *A personis*; i. e. from the appearance of the marks used upon the stage.

130. 73. *Aërope.* Daughter of Catreus of Crete; being convicted of adultery she was delivered by her father to Nauplius to be sunk in the sea, or as some say to be sold to foreigners; but Nauplius gave her in marriage to Atreus by whom she had Menelaus and Agamemnon.

131. 79. *Modo ... dixeram.* See § 74.

132. 80. *Ut Horatius ait.* In his Epistles, i. 5, 23.

133. 84. *Continuos ... decet*; "is very graceful when what we say must be flowing and rapid." *Decurrentes locos.* See xi. 1, § 6.

133. 84. *Saxa . . . respondent.* See Cic. pro. Archiâ, c. 8.

133. 84. *Expatiatur . . fundit.* These two verbs have not the same subject; the meaning of the sentence is that when any thing more gay and agreeable is to be said, the arm is thrown out laterally, and the style expands as it were with the freedom of the gesture. See §§ 93, 114.

133. 88. *Tentantis venas*; "feeling the pulse."

134. 90. *Stetit soleatus.* See Cicero against Verres, v. 33. *Cædebatur.* The same, v. 62.

134. 91. *Hydriæ .. Georgo.* The names of two comedies of Menander translated into Latin. Our author is here more severe in his criticism than Cicero on the same subject. See Cic. de Orat. ii. 59.

135. 93. *Vitiose . . . pronunciant*: "but this gesture becomes improper when it is applied towards the left shoulder, or points to one side; and it is still worse in those who advance their arms across their mouths, and seem to speak from their elbows."

135. 94. *Digitus ille.* Cicero (De Orat. ii. 45) says: "*Quæ mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo; tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu,* digito *denique isto tuo significari solet,* &c.

135. 95. *Utrinque;* i. e. by the thumb and middle finger.

135. 96. *Est et ille. Gestus* seems to be the subject here. *Refertur.* See §§ 89, 103.

136. 100. *Parvis intervallis.* Meaning that these gestures should not occupy much time. See § 107.

137. 103. *A peregrinis .. scenica est.* He cautions us against permitting the "*hortatrix manus*" to assume a tremulous motion, that being foreign to the dignity of an orator, and fit for the stage only.

137. 104. *Magis receptum;* "more common."

138. 106. *Manus.* It is evident that the right hand is meant. See § 92.

138. 106. *Deponitur.* But where? This is answered in § 112, *demitti . . . vetant . . . aut .. habetur.*

138. 106. *Artifices;* i. e. teachers of elocution, as in § 112. Such were Plotius and Nigidius §

143; Pliny §§ 143, 148; Lænas § 183; the last two, however, do not belong to the *veteres*.

138. 107. *Intervallum*. See § 100.

138. 108. 4. *Novum*. See Cicero for Ligarius, i.

138. 110. *Illud*. To be taken in connection with *ad hæc gestum disponere*.

139. 110. *Conjunctio;* i. e. *et*. *Idque dum erit*. See xi. 1, § 76.

139. 111. *Illa;* i. e. *citatâ pronunciatione*.

139. 111. *Roscius . . Æsopus*. See Cic. de Orat. iii. 26, where *ille alter* is Æsop. Cicero highly praises both Roscius and Æsop in other parts of his works.

140. 115. *Vos Albani tumuli*. See Cic. pro Milone, c. 31.

140. 119. *Solet esse et pigra . . jactetur*. It seems doubtful whether we must consider *manus* the subject here, or go back to *actio;* the latter seems the most probable. *Secanti;* "sawing the air."

141. 120. *Sententias vibrantes*. See x. 1, § 60.

141. 120. *Denunciant*. This word must not be connected with the preceding accusative. *Denuncio* is so often joined to such words as *pericula*, *mala*, *iras*, &c., that it seems to have acquired the signification of threatening.

141. 121. *Cum ore concurrente rixari*. Said of those who are so affected by shame or confusion, that they are unable to speak.

141. 121. *Resistere*. See xi. 2, § 46.

141. 122. *Pandant*. Of the first conjugation.

Supinitas. See §§ 69. 82. *In Oratore.* See Cic. Orat. c. 18.

142. 123. *In Calidio.* See x. 1, § 23. The passage is in Cic. Brutus, c. 80.

142. 126. *Laudationum moras.* See § 121.

143. 128. *Ut ait Cicero.* See De Orat. iii. 59, where he recommends the stamping the foot in the beginning or end of a dispute. In his "Brutus," (c. 43) he enumerates among the good qualities of Crassus as a speaker, his "*non crebra supplosio pedis.*"

143. 128. *Titius.* Cicero (Brut. c. 62,) says, that Sex. Titius was "*homo loquax sane et satis acutus, sed tam solutus et mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset.*"

143. 129. *In Curione patre .. Julius .. Sicinius.* See Cic. Brut. c. 60, from which the quotation is made; you will also see on what occasion the consuls Cn. Octavius and C. Scribonius Curio were present in the assembly.

143. 130. *Demosthenes .. dicitur emendâsse.* See § 68.

144. 131. *Sportulam dictare;* i. e. to order their clerks to give a gratuity to the applauders. Pliny (Epist. ii. 14. 4) after speaking contemptuously of the lawyers in the centumviral courts says that the audience that follow them are fit attendants for such orators; a low rout of hired mercenaries, assembling themselves in the middle of the court,

where the *dole* (*sportula*) is dealt round to them as openly as if they were in a dining room, &c.

144. 133. *Lineas.* In allusion to the dividing lines or rods of iron which separated the different orders from each other in the amphitheatre. *Et si . . . reditur;* "and if they sometimes set out briskly, they return heavily back," i. e. with the ridicule of the audience.

145. 134. *Sedentes.* See xi. 1. 44.

145. 135. *Dexter pes . . proferendus est.* He condemns this in § 124.

145. 135. *Gestus . . in sinistrum eant.* Contrary to his precept in § 114.

145. 137. *Omnibus honestis.* See xi. 1, § 42.

146. 137. *Est aliquid in amictu;* i. e. the mode of wearing the toga is of some importance.

146. 138. *Quorum brachium . . continebatur.* Cicero in his oration for M. Cœlius, (c. 5) says, "*Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus.*"

146. 140. *Ille . . velut balteus.* Meaning that part of the Roman dress commonly called the umbo, or buckler.

148. 147. *Afflante fortunâ;* i. e. with probable success in his pleading.

148. 149. *Si . . decidat toga;* i. e. if the folds of the gown should fall from the right shoulder when he is beginning, or has made little progress.

150. 154. *Præstare debet.* See § 151, *efficere quid velit.*

150. 154. *Affirmatione;* i. e. by a positive manner.

150. 155. *Calidio Cicero.* See § 123.

150. 156. *Ex integro injicienda;* "readjusting it," if by chance it has fallen from his shoulder. See §§ 140, 149.

150. 158. *Homerus Ulixis exemplo.* See Iliad, iii. 217. So in Ovid (Metam. xiii. 3,) where Ulysses rises to speak against Ajax.

151. 159. *Procedens . . sinister.* See § 135.

151. 159. *Qualem . . demonstravi.* See § 142.

152. 162. *Q. enim Ligarius.* See Cic. for Ligarius, c. 1. *Constituitur.* Against Verres, i. 30.

152. 164. *Fortem;* "confident."

154. 170. *Quæ supra dixi.* See §§ 166, 169; and perhaps § 162.

154. 170. *Si placandos . . commovendos.* It is unusual to omit the repetition of the preposition before such accusatives. The position of *misericordia* probably induced the omission.

154. 171. *Modo dicta.* See § 162.

154. 172. *Infinito magis.* See § 4. The quotations which follow are from Cic. for Milo, c. 37, and 38, and for C. Rabirius Post. c. 17.

156. 177. *Decor.* See xi. 1, § 41.—*Caput esse, decere.* See Cic. de Oratore, i. 29.

157. 181. *Nefas.* See x. 2, § 5.

157. 181. *Moleste;* "with tedious precision."

157. 183. *Veteres transtulerunt.* In allusion to those spoken of in § 106.

DILLAWAY'S LATIN CLASSICS,

PUBLISHED BY

PERKINS & PURVES,

No. 134 CHESNUT STREET, PHILADELPHIA.

I.—CICERO DE SENECTUTE ET DE AMICITIA. Accedunt Notæ Anglicæ. Curâ C. K. DILLAWAY, A. M.

II.—CICERO DE OFFICIIS.

III. and IV.—CICERO DE ORATORE.

V.—P. TERENTII AFRI ANDRIA ADELPHIQUE.

VI.—C. CORNELII TACITI GERMANIA, AGRICOLA, ET DE ORATORIBUS DIALOGUS.

VII. and VIII.—M. T. CICERONIS TUSCULANARUM QUÆSTIONUM LIBRI QUINQUE.

IX.—M. ACCII PLAUTI AMPHITRUO ET AULULARIA.

X.—M. F. QUINTILIANI INSTITUTIONUM ORATORIARUM LIBRI DUO.

IN PRESS.

XI. and XII.—M. T. CICERONIS DE NATURA DEORUM LIBRI TRES.

In addition to the above, the series will probably contain a volume of Pliny, one of Lucretius, and six of Cicero.